

ROMII DIN ROMÂNIA

De la țap ispășitor la motor de dezvoltare

Romii din România

De la țap ispășitor la motor de dezvoltare

Coordonatori: Gelu Duminică

Ana Ivasiuc

Autori: Sorin Cace

Roxana Toader

Ana Vizireanu

Martie 2013

ISBN 978-973-8973-44-2

CUPRINS

LISTA TABELELOR ȘI GRAFICELOR.....	4
PROLOG	7
INTRODUCERE.....	9
METODOLOGIA CERCETĂRII.....	14
PESTE DOUĂ DECENII DE POLITICI PENTRU ROMI.....	21
UNDE NE AFLĂM ACUM?.....	33
LOCUIRE.....	33
OCUPARE	52
EDUCAȚIE.....	69
SĂNĂTATE.....	86
MIGRAȚIE	104
ÎN LOC DE CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI: PROVOCĂRI ȘI SOLUȚII	108
BIBLIOGRAFIE	110

LISTA TABELELOR ȘI GRAFICELOR

TABELE

Tabel 1. Evoluția natalității în rândul romilor în intervalul 1992-2012	17
Tabel 2. Evoluția ocupării formale / informale în intervalul 1998-2012	55
Tabel 3. Procentul de romi care au auzit de / au beneficiat de măsuri & politici în domeniul ocupării	65
Tabel 4. Sursele de venit în funcție de etnie (răspuns multiplu)	66
Tabel 5. Procentul de romi care au auzit de / au beneficiat de măsuri & politici în domeniul educației	70
Tabel 6. Distribuția copiilor în eșantioane	75
Tabel 7. Situația copiilor preșcolari și motivele pentru neînscierea la grădiniță	77
Tabel 8. Numărul de persoane aflate în afara granițelor și țara de destinație	104
Tabel 9. Veniturile în gospodăriile emigranților	106
Tabel 10. Numărul de persoane în gospodăriile migranților	107
Tabel 11. Situația gospodăriei emigranților	107
Tabel 12. Mediul de rezidență al gospodăriilor emigranților	107

GRAFICE

Grafic 1. Etnia romă: auto-versus hetero-identificată	15
Grafic 2. Componenta gospodăriilor din eșantion	18
Grafic 3. Distribuția gospodăriilor în funcție de numărul de copii	18
Grafic 4. Distribuția respondenților în funcție de categoria de vârstă	19
Grafic 5. Piramida vârstelor la romi comparativ cu neromii	20
Grafic 6. Distribuția suprafeței de locuit pe persoană în funcție de mediul de rezidență (rural/urban)	33
Grafic 7. Distribuția numărului mediu de persoane pe cameră în funcție de mediul de rezidență și etnie	34
Grafic 8. Numărul de persoane pe cameră în funcție de tipul familiei și etnie	35
Grafic 9. Distribuția tipului de locuință în funcție de mediul de rezidență (rural/urban) și etnie	35
Grafic 10. Gradul de confort al apartamentelor în funcție de etnie	36
Grafic 11. Distribuția materialelor de construcție pentru case în funcție de etnie	36
Grafic 12. Distribuția materialelor de construcție pentru case în funcție de etnie și mediul de rezidență (urban / rural)	37
Grafic 13. Distribuția tipului de locuință în funcție de etnie	38
Grafic 14a. Distribuția tipului de locuire în funcție de mediul de rezidență – rural – și etnie	38
Grafic 14b. Distribuția tipului de locuire în funcție de mediul de rezidență – urban – și etnie	39
Grafic 15. Accesul la utilități în funcție de etnie	40
Grafic 16. Acces inegal la utilități: romii nu au acces, deși utilitățile există în zonă	41
Grafic 17. Dotarea locuinței cu bucătărie și tipul bucătăriei, în funcție de etnie	41
Grafic 18. Dotarea gospodăriilor cu baie, în funcție de etnie	42
Grafic 19. Dotarea gospodăriei cu WC și tipul acestuia, în funcție de etnie	42
Grafic 20. Media indicelui de dotări cu utilități în funcție de etnie și mediu de rezidență (rural / urban)	43
Grafic 21. Sursa de apă potabilă în funcție de etnie	43
Grafic 22. Sursa de apă potabilă în funcție de etnie și mediul de rezidență	44
Grafic 23. Tipul de încălzire în funcție de etnie	45
Grafic 24. Ponderea gospodăriilor fără dotări și utilități în interiorul locuinței	46
Grafic 25. Media indicelui de dotare cu obiecte de uz casnic, în funcție de etnie și de mediul de rezidență	46
Grafic 26. Ponderea gospodăriilor care declară întârzieri la plata facturilor	47
Grafic 27. Media indicelui de dotări în funcție de venit și de etnie	47
Grafic 28. Tipul de comunitate în funcție de compoziția etnică	48

Grafic 29. Poziția comunității și compoziția etnică a acesteia (percepții).....	49
Grafic 30. Accesul serviciilor de urgență în funcție de amplasarea locuinței și etnia respondentului	50
Grafic 31. Distribuția persoanelor active în funcție de etnie.....	52
Grafic 32. Distribuția formei de contract în funcție de etnie.....	53
Grafic 33. Forma ocupării (formală / informală) în funcție de nivelul de educație și etnie	53
Grafic 34. Distribuția persoanelor care lucrează fără contract de muncă în funcție de etnie și domeniu de activitate	54
Grafic 35. Distribuția lucrătorilor în economia formală / informală în funcție de gen și etnie	55
Grafic 36. Forma ocupării (formală / informală) în funcție de nivelul de educație și etnie	56
Grafic 37. Distribuția persoanelor care lucrează fără contract de muncă în funcție de etnie și domeniu de activitate	57
Grafic 38. Distribuția lucrătorilor în economia formală / informală în funcție de gen și etnie	57
Grafic 39. Distribuția tipului de venit în funcție de etnie.....	59
Grafic 40. Distribuția tipului de venit (regulat/ocazional/sezonier) în funcție de mediul de rezidență (rural/urban) și de etnie (rom/nerom)	60
Grafic 41. Distribuția populației inactive în funcție de etnie	61
Grafic 42. Distribuția persoanelor casnice în funcție de categoria de vârstă și etnie	61
Grafic 43. Distribuția persoanelor casnice în funcție de gen și de etnie.....	61
Grafic 44. Distribuția ocupării în funcție de sectorul de activitate și de etnie.....	62
Grafic 45. Distribuția șomerilor neînregistrați în funcție de nivelul de educație și etnie	63
Grafic 46. Distribuția șomerilor neînregistrați în funcție de gen și etnie	63
Grafic 47. Durata șomajului în funcție de etnie	64
Grafic 48. Durata șomajului în funcție de gen și etnie	64
Grafic 49. Suficiența veniturilor gospodăriei în funcție de etnie	69
Grafic 50. Necesitatea împrumuturilor pentru cheltuieli zilnice în funcție de etnie.....	67
Grafic 51. Nivelul de educație în funcție de etnie, comparație 1998-2012	69
Grafic 52. Distribuția nivelului de educație în rândul tinerilor în funcție de etnie.....	70
Grafic 53. Distribuția nivelului de educație la romi în funcție de gen	71
Grafic 54. Distribuția nivelului de educație la neromi în funcție de gen.....	71
Grafic 55. Evoluția nivelului de educație la bărbații romi – 1998-2012	72
Grafic 56. Evoluția nivelului de educație la femeile romi – 1998-2012.....	72
Grafic 57. Distribuția nivelului de educație la romi în funcție de mediu (urban / rural).....	73
Grafic 58. Distribuția nivelului de educație la neromi în funcție de mediu (urban / rural)	73
Grafic 59. Distribuția veniturilor la romi în funcție de nivelul de educație	74
Grafic 60. Distribuția veniturilor la neromi în funcție de nivelul de educație.....	75
Grafic 61. Situația copiilor de vârstă preșcolară din gospodărie	76
Grafic 62. Participarea la învățământul preșcolar la romi în funcție de veniturile gospodăriei	77
Grafic 63. Participarea la învățământul obligatoriu și motivele abandonului și necuprinderii (romi)	78
Grafic 64. Frecvența participării la școală.....	79
Grafic 65. Repetenția.....	79
Grafic 66. Alfabetism (scris)	80
Grafic 67. Alfabetism (citit)	80
Grafic 68. Abilități de TIC	81
Grafic 69. Așteptările părinților în privința parcursului educațional al copilului (secundar).....	81
Grafic 70. Așteptările părinților în privința parcursului educațional al copilului (superior)	82
Grafic 71. Așteptările părinților cu privire la parcursul educațional al copilului (superior) în funcție de nivelul de educație.....	82
Grafic 72. Așteptările părinților cu privire la parcursul educațional al copilului (secundar) în funcție de nivelul de educație.....	83
Grafic 73. Așteptările părinților cu privire la parcursul educațional al copilului (secundar) în funcție de gen (romi)	83
Grafic 74. Așteptările părinților cu privire la parcursul educațional al copilului (superior) în funcție de gen (romi)	84
Grafic 75. Starea de sănătate percepută, în funcție de etnie	86
Grafic 76. Starea de sănătate percepută, în funcție de gen și etnie.....	86
Grafic 77. Distribuția stării de sănătate percepută în funcție de vârstă	87
Grafic 78. Sănătatea percepută în funcție de categoria de venituri a gospodăriei (romi).....	88
Grafic 79. Sănătatea percepută în funcție de categoria de venituri a gospodăriei (neromi)	88

Grafic 80. Categori de afecțiuni în funcție de etnie	89
Grafic 81. Afecțiuni peste medie în funcție de numărul de membri ai gospodăriilor (romi)	90
Grafic 82. Afecțiuni peste medie în funcție de categoria de venit a gospodăriilor (romi).....	90
Grafic 83. Ponderea persoanelor bolnave care au beneficiat de îngrijiri medicale, în funcție de etnie	91
Grafic 84. Motivul pentru care persoana bolnavă nu a beneficiat de îngrijiri medicale, în funcție de etnie	91
Grafic 85. Procentul gospodăriilor cu persoane cu dizabilități în funcție de etnie	92
Grafic 86. Accesul la pensia de handicap în funcție de etnie	92
Grafic 87. Înscrierea la medicul de familie în funcție de etnie și venituri	93
Grafic 88. Efectuarea controlului medical annual	94
Grafic 89. Ponderea romilor care au auzit de / au beneficiat de programul mediatorilor sanitari	95
Grafic 90. Consumul de alimente în gospodăriile rome	95
Grafic 91. Consumul de alimente în gospodăriile nerome.....	96
Grafic 92. Consumul de tutun, alcool și droguri ¹ în gospodăriile rome	96
Grafic 93. Consumul de tutun, alcool și droguri în gospodăriile nerome	97
Grafic 94. Incidența sarcinii în funcție de etnie	98
Grafic 95. Vârsta la prima sarcină în funcție de etnie.....	98
Grafic 96. Vârsta la prima sarcină în funcție de venituri (femei rome)	99
Grafic 97. Intenția de a (mai) avea copii în funcție de etnie	99
Grafic 98. Utilizarea unei metode de contracepție.....	100
Grafic 99. Metodele de contracepție utilizate, în funcție de etnie	101
Grafic 100. Motive pentru lipsa de planificare familială în funcție de etnie	102
Grafic 101. Migrația internă și externă în funcție de etnie	104
Grafic 102. Principalul motiv pentru emigrare, în funcție de etnie	105
Grafic 103. Principalul motiv pentru migrarea internă, în funcție de etnie	106

¹ Evident, fenomenul este subreprezentat, din cauza ilegalității consumului de droguri și a dezirabilității răspunsurilor cu privire la acest capitol.

PROLOG

În luna martie 2013 a apărut în presa din România un nou val de articole asupra deciziei unora din statele membre ale Uniunii Europene de a se opune aderării României la spațiul Schengen, din motive legate în special de neîndeplinirea condițiilor pentru combaterea optimă a criminalității și corupției². Articolele pun accentul pe ”deficitul de imagine” al României în afara granițelor, asociată cu etnia romă: „*O dată ce România a fost din nou ținută la ușa spațiului Schengen, s-a pus din nou pe tapet problema de imagine pe care această etnie cu pașaport românesc o creează majorității cetățenilor români, prin Europa.*”³

Comentariile la aceste articole fac adeseori referire la etnia romă, căreia îi sunt asociate comportamente asociale, fiind astfel percepută de mare parte din opinia publică de pe platformele online de informații ca una din cauzele – dacă nu chiar unica – pentru care nu se acceptă aderarea României la spațiul Schengen. Comentarii precum „*Nemții și toată Europa știu că român = rom = țigan, adică infractori permanenți prin modul de a fi, educația și incultura lor, hoți, leneși, cerșetori, umblă în haite, vorbesc tare și strigă pe stradă, scormonesc și adună de prin prin (sic) gunoaie și miroas (sic) urât!*”⁴ sau „*Tiganu e tot tigan, nomad, hot, bandit de drumul mare, puturos, rusinea tarii de unde s-a născut, materie prima de sapun, capusele lumii (traiesc pe spinarea altora și din munca altora) și încă ceva: nu există tigan cinstit și harnic care să producă ceva pentru societate ci numai javre nenorocite*”⁵ abundă în spațiul online românesc. Acestea nu numai că nu sunt filtrate de către administratorii platformelor de știri, dar primesc adeseori chiar voturi de apreciere de la alți cititori. Nesancționarea acestor comentarii duce la percepția că astfel de opinii sunt legitime și se pot exprima în spațiul public fără consecințe, chiar dacă acestea constituie contravenții din punct de vedere legal, precum și atacuri la demnitatea minorității romilor.⁶

Nu este de mirare, în aceste condiții, că datele culese de Agenția Împreună în domeniul relațiilor interetnice și al percepției românilor asupra romilor corespund în mare parte cu esența comentariilor citate mai sus. În total, 62% din termenii asociați de către neromi cu etnia romă sunt termeni negativi, iar aproape un sfert din toți termenii pe care respondenții neromi i-au asociat în mod liber cu etnia romă sunt întrunite de doar trei categorii de termeni: cei asociați cu hoția, lenevia și agresivitatea. 21% din termenii asociați de către respondenții neromi cu etnia romă sunt neutri, precum „săraci”, „amărăți”, „discriminați”, „oameni”, iar doar 17% sunt termeni pozitivi, precum „harnici”, „talentați”, „meșteșugari”, „cumsecade”.

Opinia publică influențează și percepția pe care romii o au despre propriul grup etnic, iar despre identitatea stigmatizată a romilor s-au publicat cercetări științifice care descriu inclusiv modul în care stima de sine este influențată de percepția negativă a neromilor asupra minorității în ansamblul său.⁷ Nu este de mirare, în

² Se pot consulta, în acest sens, articolul „Adevărul despre Schengen: de ce le este frică nemților?”, de Ciprian Mailat, apărut în data de 6 martie 2013, disponibil la adresa <http://www.capital.ro/detalii-articole/stiri/adevarul-despre-schengen-de-ce-le-este-frica-nemtilor-179103.html> consultată în martie 2013, precum și articolul „Romii de România sau țigani nomazi?”, de Călin Corpaș, apărut în data de 21 martie 2013, disponibil la adresa <http://www.bihon.ro/romi-de-romania-sau-tigani-nomazi/1264703> consultată în martie 2013.

³ *Idem.*

⁴ <http://www.capital.ro/detalii-articole/stiri/adevarul-despre-schengen-de-ce-le-este-frica-nemtilor-179103.html>, comentariu postat de utilizatoarea Hildegard Heinal la data de 7 martie 2013.

⁵ <http://www.bihon.ro/romi-de-romania-sau-tigani-nomazi/1264703>, comentariu postat de utilizatorul Un Tigan Borit la data de 22 martie 2013.

⁶ Conform articolului 19 din legea 48/2002 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare: „*Constituie contravenție, conform prezentei ordonanțe, dacă fapta nu intra sub incidenta legii penale, orice comportament manifestat în public, având caracter de propagandă nationalist-sovina, de instigare la ura rasială sau națională, ori acel comportament care are ca scop sau vizează atingerea demnității ori crearea unei atmosfere de intimidare, ostile, degradante, umilitoare sau ofensatoare, îndreptat împotriva unei persoane, unui grup de persoane sau unei comunități și legat de apartenența acestora la o anumită rasă, naționalitate, etnie, religie, categorie socială sau la o categorie defavorizată ori de convingerile, sexul sau orientarea sexuală a acestuia.*”

⁷ Centrul Amare Rromentza, *Romii... în căutarea stimei de sine*, București, UNICEF, 2007.

acest context, că percepția romilor asupra propriului grup este mult mai polarizată: dacă 38% din romi asociază cu propriul grup etnic termeni neutri, 22% asociază concepte negative, și doar 40% asociază termeni cu conotații pozitive. În ambele eșantioane, rata de non-răspunsuri depășește o treime din toate răspunsurile, fiind chiar aproape de 40% în cazul respondenților din gospodării hetero-identificate ca fiind compuse din persoane de etnie romă. Ponderea ridicată a non-răspunsurilor indică faptul că respondenții percep întrebarea ca fiind un subiect sensibil și reduc astfel probabilitatea de a alege o opțiune de răspuns care să fie percepută în mod negativ de către interlocutor.

În condițiile în care romii au o imagine polarizată despre propria etnie, neromii au preponderent o opinie negativă despre aceasta, iar mare parte din presa din România întreține această opinie negativă fie în mod direct, prin conținutul articolelor, fie în mod indirect, prin nefiltrarea comentariilor cu tentă rasistă de pe platformele online de știri, relațiile interetnice între romi și neromi sunt marcate de o percepție problematică a neromilor asupra romilor.⁸ Dacă romii sunt percepuți de către mare parte din opinia publică din România într-o lumină negativă, este foarte la îndemână ca etnia romă, în totalitatea sa, să fie asociată cu problemele, reale sau percepute, de care suferă România, ajungând să îndeplinească rolul de țap ispășitor.

Ca efect al acestei percepții negative, se produc cu regularitate discursuri care încearcă să distanțeze etnia romă nu doar de etnia română, ci chiar de cetățenia română, dezvăluind atitudini și comportamente de intoleranță și de neînțelegere a regulilor democratice care vizează conceptul de cetățenie. Termenii „rom” și „țigan” sunt în permanență negociați în spațiul public, primul termen fiind perceput de către neromi ca fiind nelegitim pentru etnia romă prin simpla sa asociere fonetică cu termenii precum „român” sau „România”. La intervale regulate apare în spațiul online, sau chiar în spațiul presei scrise, câte o petiție⁹ care revendică asocierea termenului de „țigan” pentru etnia romă cu scopul de a elimina „riscul” ca românii și romii să fie confundați, cu precădere în afara granițelor. Din când în când, până și instituții „serioase” se apleacă asupra acestei probleme¹⁰, irosind timp și resurse deturnate de la cauzele reale ale problemelor societății noastre.

Cercetarea de față încearcă să dezvăluie adevăratele cauze ale excluziunii sociale a unei părți însemnate din minoritatea romă, punând accentul pe interconexiunile dintre probleme din domenii diferite, într-o abordare teoretică integrată ce are drept scop oferirea unei perspective largi asupra problematicii incluziunii romilor. De asemenea, o caracteristică a acestei lucrări este accentul pe eterogenitatea minorității rome și astfel pe diversitatea de situații ce solicită atenția autorităților prin măsuri *diferențiate* de incluziune socială dictate de situația specifică a fiecărui grup și de dinamicile sociale diferite.

Ceea ce a motivat cercetarea de față, așa cum motivează și se înscrie în activitatea Agenției Împreună din ultimii ani, este poziția conform căreia romii din România nu trebuie să mai fie percepuți ca povară a societății și ca țap ispășitor, ci ca o resursă de a cărei dezvoltări depinde însăși bunăstarea României și parcursul său economic, politic și social în Europa. Dacă se investesc, în mod strategic și sustenabil, resurse pentru a eradică excluziunea socială a romilor, întreaga societate va avea de câștigat de pe urma incluziunii acestora ca factor de relansare a dezvoltării României. Minoritatea romă trebuie să se transforme, în percepția publică dar, mai întâi de toate, în obiectivele politicilor ce o privesc, din țap ispășitor în motor de dezvoltare a României.

⁸ A se vedea și rezultatele altor sondaje de opinie și cercetări precum : Asociația Pro Democrația, *Stereotipurile la adresa romilor*, 2010 și 2012; ActiveWatch, *Reprezentarea etniei rome în media*, 2010; SPER, *Imaginea etniei rome în presa scrisă și TV*, 2009; CNCD, *Fenomenul discriminării în România*, 2010; Romani CRISS, *Imaginea minorității rome în presa națională și locală*, 2007.

⁹ Se pot consulta petițiile pe această temă la <http://www.petitieonline.ro/cauta-tigan-1-sort-semnaturi.html>, accesat în martie 2013.

¹⁰ A se vedea inițiativa legislativă a deputatului Silviu Prigoană din 2010 sau poziția Academiei Române din 2011.

INTRODUCERE

Anul în care apare această cercetare este un an decisiv în programarea strategică a pașilor următori ai procesului de incluziune socială a romilor. În primul rând, Guvernul României este chemat să răspundă provocărilor lansate de Uniunea Europeană cu privire la reformularea Strategiei propusă în 2011. În al doilea rând, în 2013 se decid liniile prioritare, axele de intervenție și modul de alocare a fondurilor europene aferente perioadei programatice 2014-2020, în care incluziunea socială a grupurilor vulnerabile ocupă un loc însemnat. Însă pe lângă aceste două momente decisive, anul 2013 ne aduce mai aproape de încă două evenimente programatice importante ce vor ocupa scena anului 2015 și care încep să se afle în vizorul diferiților actori în problematica romilor și a dezvoltării, din perspectivă mai amplă. Este vorba de evaluarea Deceniului de Incluziune a Romilor (2005-2015)¹¹, cristalizarea lecțiilor învățate în acest deceniu și trasarea eventualilor pași următori în procesul multilateral întreprins de 12 state europene, precum și de evaluarea obiectivelor de dezvoltare ale mileniului (Millenium Development Goals) și definirea următoarelor obiective de dezvoltare pe agenda internațională. Astfel, momentul apariției cercetării de față este propice pentru realizarea de bilanțuri, tragerea unor concluzii privind punctele tari și punctele slabe ale ultimilor cincisprezece ani de eforturi și trasarea unor noi obiective și mecanisme pentru a le atinge.

În contextul în care colectarea datelor în domeniul incluziunii sociale a romilor lasă încă de dorit – a se vedea faimoasa sintagmă utilizată pentru titlul unui raport al Open Society Foundations, *No Data – No Progress*¹² – este de la sine înțeles că 2013 este anul în care decidenții politici și tehnicienii europeni și internaționali din domeniul dezvoltării și incluziunii sociale nu trebuie să întreprindă acțiuni în a trasa următorii pași fără să dispună de o bază solidă de date statistice, analize de impact, prognoze și lecții învățate.

Inițiativa Agenției Împreună vine în întâmpinarea unei părți a acestor nevoi. În 2012, Ministerul de Afaceri Externe al Germaniei, reprezentat prin Ambasada Republicii Federale Germane la București, a sprijinit inițiativa ”Observatorul pentru romi”, un prim pas în sistematizarea cunoașterii din domeniul incluziunii sociale a romilor, atât din perspectiva analizei statistice a datelor cantitative ce pot constitui indicatori de bază de la care să pornească noile politici în domeniu, cât și din perspectiva analizei calitative a lecțiilor învățate din succesele – dar mai ales, din nefericire, din eșecurile înregistrate în ultimii cincisprezece ani în acțiunile îndreptate către incluziunea socială a romilor.

Semnalele pe care le evidențiază datele statistice sunt clare: ceva trebuie schimbat. Politicile menite să stimuleze incluziunea socială a romilor nu pot fi eficiente fără să țină cont de nevoile reale ale acestei minorități și de dinamicile și interconexiunile dintre fenomenele producătoare de excluziune socială. Încă lipsesc date sistematice și analize riguroase despre inițiative de succes îndreptate către minoritatea romilor sau despre ingrediente ce pot fi transferate către politicile publice de incluziune socială a acestora. Mai mult decât atât, încă se elaborează politici utilizând cel mult date statistice incomplete sau perimate. Un exemplu în acest sens este faptul că Strategia 2011-2020 folosește date din 2009, în condițiile în care se presupune că efectele crizei economice au schimbat mai ales după acest moment ecuația indicatorilor de incluziune socială în ceea ce privește participarea pe piața muncii.

¹¹ Inițiativă a douăsprezece state europene ce s-au angajat formal în promovarea incluziunii sociale a romilor în mod sistematic și concertat, de-a lungul a zece ani, între 2005 și 2015. Mai multe informații se pot găsi pe site-ul inițiativei, <http://www.romadecade.org/about>, accesat în ianuarie 2013.

¹² Open Society Foundations, *No Data – No Progress. Data Collection in Countries Participating in the Decade of Roma Inclusion 2005-2015*, Budapesta, OSF, 2010.

Politicile pot fi substanțial îmbunătățite, dacă se ține cont de câteva criterii esențiale pe care acestea trebuie să le satisfacă pentru a avea șanse de izbândă. Cu foarte mici excepții, cei aproximativ 20 de ani de politici publice în beneficiul romilor nu au adus cu sine schimbări majore ce pot fi măsurate la nivel local, în viața reală a oamenilor. Ultimii ani, cu siguranță și din cauza crizei economice, au adus cu sine un recul al procesului de dezvoltare al romilor materializat inclusiv prin deprecierea unor indicatori socio-economici. Una dintre cauze poate fi și faptul că voința politică s-a diminuat odată cu acceptarea României ca membru deplin al Uniunii Europene.

De mai bine de două decenii, fenomenele care primează în analizele cele mai diverse ale situației minorității rome au rămas aceleași: excluziunea socială și sărăcia. Comentariile avizate reușesc să identifice numeroasele filiații dintre cele două, rețeaua complexă de cauzalități și efecte care le întreține interdependența, dar și rolul pe care-l joacă în această ecuație complexă indicatorii principali privind calitatea vieții, pe care îi vom explicita în cele ce urmează cu focus asupra situației de ansamblu a romilor sub raportul condițiilor de locuit și infrastructură, al ocupării, al educației și al stării de sănătate. La rândul lor, cele patru serii de indicatori suportă multiple intercorelări și condiționări reciproce, care au făcut până în prezent obiectul câtorva analize complexe – e drept, majoritatea calitative sau cu date cantitative culese conform unor metodologii ce suportă îmbunătățiri¹³. Pentru a da un exemplu, infrastructura și condițiile de locuire au un efect direct asupra stării de sănătate și de igienă a populației respective, așa cum au și modalitățile de ocupare, formală sau informală, sau respectarea drepturilor și a prevederilor privind siguranța muncii; la rândul său, nivelul (perceput) de igienă devine unul dintre factorii de discriminare a romilor de către personalul medical, ceea ce este un motiv pentru care un procent dintre romii aflați în această situație evită să acceseze serviciile de asistență medicală¹⁴ ș.a.m.d. Astfel, concluziile acestor abordări privind politicile publice nu sunt deloc greu de anticipat: este imperios necesar ca, pentru rezultate reale, aceste fenomene să fie abordate prin politici publice **în mod integrat, strategic, sustenabil, incluziv și bazat pe date statistice** cât mai riguroase.

Paragraful de mai sus anticipează firul logic al argumentației noastre în ceea ce privește caracteristicile sine-qua-non ale oricăror politici de incluziune socială direcționate către minoritatea romă. Dealtfel, aceste caracteristici sunt universal valabile: orice politică ce se dorește a fi eficace trebuie să abordeze problemele în mod integrat, strategic, incluziv, durabil și să fie bazată pe date statistice prin care să se poată justifica în mod logic acțiunile prevăzute. Vom face, pe scurt, în paragrafele ce urmează, o scurtă analiză critică a politicilor publice pentru romi din prisma prezenței sau absenței caracteristicilor de mai sus. Adiacent, analiza va dezvălui o pledoarie a îmbunătățirii politicilor publice pentru romi prin includerea unor elemente esențiale pentru eficientizarea resurselor publice alocate acestora.

În primul rând, politicile de dezvoltare ce vizează pătura cea mai săracă a minorității romilor trebuie să se constituie **într-o abordare integrată**. Această sintagmă este din ce în ce mai prezentă nu doar în documentele strategice ale României, dar și în discursurile provenite din sfera Uniunii Europene, de la experții pe problematica romilor la activiștii de la firul ierbii. Este de regretat că sintagma, prin folosirea sa repetată fără a fi însoțită de o definiție clară și inechivocă, riscă să pătrundă în limbajul de lemn ce acompaniază adeseori discursurile despre politicile pentru romi. „Abordarea integrată” rămâne, din păcate, un termen la modă, folosit pe hârtie și în discursuri bine articulate, însă cu prea puține aplicații în acțiunile concrete întreprinse pe teren, în comunitățile de romi, și cu urmări aproape inexistente în modul de funcționare a instituțiilor menite să pună în practică politicile pentru romi. Chiar dacă ultimul document strategic al României cu privire la politicile pentru romi – Strategia Guvernului României de Incluziune a Cetățenilor Români de Etnie Romă – 2011-2020 (mai departe în text, Strategia 2011-2020) – menționează explicit necesitatea adoptării unei abordări integrate, măsurile continuă să fie gândite într-o logică sectorială, dincolo de care nu se percep eforturi de a corela acțiunile din diferite domenii sau de a prioritiza strategic acțiunile din domenii complementare. Este evidentă, în acest caz, lipsa unei analize a cauzelor și consecințelor problemelor sociale cu care se confruntă partea cea mai săracă și mai expusă excluziunii sociale din minoritatea romă. A cheltui fonduri pe campanii de conștientizare a importanței educației, în condițiile în care majoritatea părinților din gospodării în care unul sau mai mulți copii au abandonat școala indică

¹³ Capitolul ce detaliază metodologia cercetării reia mai pe larg această discuție.

¹⁴ Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate – SASTIPEN, *Accesul romilor la serviciile de sănătate*, București, 2010.

sărăcia ca factor de decizie în părăsirea sistemului de educație¹⁵, înseamnă a prescrie aspirină pentru SIDA, și implicit a risipi resurse financiare și umane în mod iresponsabil. O abordare integrată înseamnă elaborarea de pachete de măsuri din domenii diferite care să abordeze problemele acumulate și interconectate ale comunităților în mod strategic: o comunitate cu condiții de locuire precare, fără infrastructură și venituri suficiente nu are cum să răspundă pozitiv la acțiuni în domeniul educației atâta timp cât problemele de supraviețuire imediată, cele de la baza piramidei lui Maslow, nu sunt rezolvate.

A elabora măsuri în cadrul unei veritabile abordări integrate presupune înțelegerea veritabilă a cauzelor și consecințelor problemelor sociale din comunitățile compacte de romi din pătura cea mai săracă a minorității. Aceasta ține de **adoptarea unui proces de analiză strategică și de formulare la fel de strategică a soluțiilor** pentru probleme interconectate, ce se alimentează adeseori reciproc în cadrul unui cerc vicios. Este surprinzător faptul că, deși sintagma de "cerc vicios", ce redă complexitatea și interconexiunea problemelor păturii sărace a minorității romilor, a fost folosită în analizele comunităților de romi încă din anii 90¹⁶, aceasta nu a condus la adoptarea unui proces strategic de formulare a politicilor pentru romi. Analiza atât a Strategiei 2001-2010, cât și a Strategiei 2011-2020, evidențiază o serie de măsuri deconectate unele de altele, fără o ierarhizare a măsurilor menite să rezolve cu prioritate cauzele profunde ale problemelor. Documentele strategice susmenționate se pot rezuma astfel la un catalog de măsuri fragmentate cărora le lipsește firul logic în ceea ce privește prioritizarea aplicării lor pentru a eficientiza acțiunile și resursele implicate. Lipsa unei analize strategice a problemelor conduce la lipsa unei viziuni conectate la teorii ale schimbării, fie acestea existente sau derivate din cele existente și adaptate la contextul romilor din România. Prin urmare lipsește și abordarea strategică în rezolvarea acestor probleme. Nu este clar, din documentele programatice susmenționate, nici care este viziunea decidenților asupra lanțului causalității în ceea ce privește situația romilor excluși social, nici care sunt măsurile prioritare, considerate cauze ale sărăciei și excluziunii sociale a romilor, nici care este ordinea în care ar trebui abordate problemele pentru a conduce la soluții eficace și eficiente. Ca urmare a lipsei unui cadru strategic, resursele riscă să fie folosite în mod ineficient, pentru implementarea unor măsuri menite a rezolva probleme ce s-ar putea estompa de la sine, ca urmare a rezolvării cauzelor acestora. Așa cum auzim adeseori în teren, în comunitățile de romi cele mai sărace lipsa veniturilor suficiente și constante stă la baza apariției problemelor de abandon școlar, sănătate șubredă ori precaritate a locuirii. „Dați-ne locuri de muncă și de restul de ocupăm noi!”, spunea un lider al romilor de la nivel local într-una din vizitele noastre în teren. Chiar dacă aceasta nu este neapărat cheia unică pentru problemele de excluziune socială, insistența cu care romii excluși social revendică *locuri de muncă* dovedește, pentru cine are dubii, că minoritatea romă este departe de a nu-și dori propria dezvoltare.

În condițiile în care, de cele mai multe ori, este superficială analiza cauzelor excluziunii, ce stă la baza politicilor de incluziune, șansele de a regăsi în politicile guvernamentale elemente de creștere a **sustenabilității** măsurilor întreprinse pentru incluziunea socială a romilor sunt destul de scăzute. Asigurarea sustenabilității politicilor publice derivă din analiza strategică a lanțului causal ce conduce la fenomene indezirabile, țintite de către politicile publice. Din nou, lipsa unei abordări strategice conduce la lipsa sustenabilității anumitor măsuri prevăzute de Strategiile naționale. Spre exemplu, măsurile ce privesc, în domeniul ocupării, calificarea forței de muncă a romilor sunt desprinse de contextul economic actual pe care îl traversează România și nu sunt însoțite de eforturi de a crea locuri de muncă pentru forța calificată, conducând astfel la acțiuni punctuale, nesustenabile și ineficiente. Efectul negativ colateral al implementării unor astfel de măsuri, pe lângă risipirea resurselor financiare și umane, este și erodarea încrederii populației în astfel de acțiuni și implicit în inițiatorii lor, fie aceștia actori guvernamentali sau organizații ale societății civile implementatoare de proiecte locale. Această scădere de încredere, atât de necesară pentru a asigura participarea beneficiarilor la inițiativele menite să le rezolve parte din probleme, are consecințe extrem de nefaste pentru coagularea solidarității sociale. Dealtfel, încrederea în decidenții politici este unul din indicatorii cuprinși în indicele democrației, sub capitolul culturii politice (unde România obține scorul cel mai scăzut dintre dimensiunile agregate ale indicelui),¹⁷ semn că este unul din

¹⁵ Duminică, G., Ivăsiuc, A., *O școală pentru toți? Accesul copiilor romi la o educație de calitate*. UNICEF, Vanemonde, București, 2010.

¹⁶ Spolu International Foundation, *Breaking the vicious circle*, 2000. O traducere a capitolului ce prezintă studiul de caz al Agenției Împreună din România poate fi consultată la adresa http://www.agentiaimpreuna.ro/files/publicatii/Iesirea_din_cercul_vicios.pdf.

¹⁷ Sursa datelor referitoare la indicele democrației în România în anul 2012:

<http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=1080324092&Country=Libya&topic=Politics>, accesată în martie 2013.

ingredientele principale pentru o funcționare optimă a societății. Iată cum, în mod surprinzător, inițiatorii de politici publice ineficiente contribuie la erodarea încrederii populației în structurile de conducere ale țării și implicit erodarea democrației și coeziunii sociale.

Atât Strategia 2001-2010 cât și Strategia 2011-2020 suferă de lipsuri considerabile în ceea ce privește **dimensiunea de gen**. Cu toate că în cea mai recentă Strategie apare preocuparea pentru rezolvarea problemelor cu care se confruntă femeile rome, această preocupare este fie esențialmente discursivă, neînsoțită de măsuri solide în planul de acțiuni, fie derivă dintr-o viziune tradiționalistă, patriarhală a rolului reproductiv al femeii, în special în postura sa de mamă. Strategia 2011-2020 prevede angrenarea femeilor rome în meserii tradițional feminine, în domeniul educației și sănătății, unde de altfel este cunoscut faptul că nivelul salariilor este în continuare foarte scăzut. Ca atare, documentul nu ia în considerare recomandările eforturilor de advocacy la nivel european și internațional privind măsuri de promovare a participării femeilor pe piața muncii în funcții de management sau în poziții tradițional masculine (știință, tehnologie, administrație, politică). Și la acest capitol se resimte lipsa unei analize strategice și a unei viziuni privind problemele cu care se confruntă femeile rome din România, precum și o abordare incluzivă, de mainstreaming, a aspectelor de gen în cadrul Strategiei 2011-2020, dincolo de enunțarea discursivă a necesității unor măsuri adresate femeilor rome.

În fine, punctul slab major de care suferă, diacronic, toate politicile adresate romilor, este faptul că la baza acestora nu s-au aflat și nu se află nici în continuare **analize cantitative serioase și riguroase metodologic**, care să determine firul logic și strategic al acțiunilor necesare pentru rezolvarea problemelor unei părți a minorității rome în mod eficient și sustenabil.

Chiar dacă efectele generate de situația indicatorilor privind calitatea vieții pot fi observate și fac frecvent obiectul diferitelor cercetări, analizele calitative sau datele cantitative parțiale nu pot ține locul datelor cantitative reprezentative de la care trebuie să pornească orice propunere de politici publice. În ultimii patru ani, însă, după raportul *Riscuri și inechități sociale în România* (2009), elaborat de Comisia Prezidențială pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice, n-a mai existat, în România, nicio altă cercetare de o amploare similară și metodologic riguroasă, drept pentru care datele ce stau la baza Strategiei 2011-2020 sunt perimate din start, ignoră efectele crizei economice de după 2009 și nu constituie o fundație stabilă pe care să se construiască un document de importanța Strategiei pentru romi. Lipsa acestei fundații conduce, în analiza critică a documentului strategic, la alte puncte slabe, amintite în paragrafele de mai sus: lipsa unei viziuni strategice privind prioritățile de incluziune a romilor, lipsa abordării integrate, lipsa de sustenabilitate și ignorarea aspectelor de gen, la care se adaugă de asemenea și o viziune omogenă asupra unei minorități care, în realitate, este la fel de eterogenă ca populația întregii țări.

Lipsa unor date cantitative de actualitate, colectate și analizate științific de foruri neutre sub raport politic și organizațional, riscă să conducă la măsuri deconectate de nevoile reale ale minorității romilor, dar și – mai grav – la perpetuarea unei viziuni statice, stereotipice, asupra problemelor romilor, care nu corespunde cu situația reală a acestei minorități. Ca urmare, minoritatea romilor riscă să fie în continuare ignorată de nivelul politic, chiar dacă la nivel discursiv și pe hârtie, problemele romilor sunt, aparent, luate în considerare. Mai mult decât atât, se riscă risipirea unor resurse, și așa limitate, fără probabilitatea de a-și atinge obiectivele, ceea ce riscă, la rândul său, să perpetueze paradigma discursurilor rasiste prin care se învinovățește întreaga minoritate a romilor pentru situația de marginalizare și excluziune socială în care se regăsește parte din aceasta. Politici publice ineficiente, nesustenabile, nerealiste și deconectate de realitate riscă astfel să conducă la tensiuni interetnice și să alimenteze discursuri și chiar și acțiuni violente la adresa romilor, care să pornească de la un silogism falacios, și anume că s-a investit destul în incluziunea romilor fără să se obțină vreun rezultat tangibil și pe termen lung și că prin urmare romii sunt singurii vinovați pentru propria lor excluziune. O astfel de perspectivă, din păcate, nu este într-un totu imposibilă, în contextul revigorării discursului extremist-rasist la adresa romilor din Europa.

Fundamentarea oricăror politici publice trebuie să derive din analiza critică a situației în ceea ce privește problemele cărora se adresează măsurile, dar și dintr-o viziune strategică bazată pe înțelegerea cauzalităților și pe diferențierea grupurilor aflate în situații diferite. În lipsa acestor ingrediente esențiale, nu se pot identifica răspunsuri adecvate la întrebări ce țin de adaptarea măsurilor la nevoile reale și diverse ale grupului țintă.

În cele ce urmează, urmărim să oferim un cadru de analiză a situației romilor în anul 2012, prin expunerea și explicitarea nevoilor reale ale diferitelor segmente ale minorității rome: segmentul urban, cel rural,

femeile, tinerii, categoria celor cu venituri sub pragul sărăciei, a celor cu venituri medii, a romilor ce trăiesc în comunități compacte etc. Diversitatea minorității rome solicită soluții diverse la probleme complexe, iar analiza noastră este un prim pas fără de care politicile publice pentru romi riscă să eșueze în continuare.

Raportul redă atât rezultatele analizei statistice a unei serii de indicatori de incluziune socială privind minoritatea romă din România, cât și analiza cauzalităților dintre fenomenele pe care politicile publice spre beneficiul romilor trebuie să le combată. Pentru a ușura lectura cercetării, am optat pentru păstrarea unei structuri sectoriale a analizei noastre. Astfel, vor fi prezentate pe rând rezultatele cercetării în domeniile locuirii și infrastructurii, ocupării, sănătății, educației și migrației, însă analiza va menționa sistematic, în fiecare din aceste domenii, legăturile dintre fenomenele observate, amploarea acestora și cauzele lor, care de cele mai multe ori țin de celelalte domenii. La final, vom relua încă o dată elementele care, în opinia noastră, sunt esențiale pentru a formula politici publice de incluziune a romilor eficiente și relevante, încercând să creionăm și câteva soluții pentru provocările din domeniul incluziunii sociale a romilor.

METODOLOGIA CERCETĂRII

Prin inițiativa „Observatorul pentru romi”, Agenția Împreună și-a propus ca obiectiv general cercetarea stadiului incluziunii sociale a romilor din România, din punct de vedere al unei serii de indicatori de incluziune socială. Obiectivele specifice ale cercetării au fost identificarea nevoilor resimțite de romi, comparativ cu populația de alte etnii, în cele patru domenii majore de intervenție în dezvoltare: locuire și infrastructură, ocupare, sănătate și educație, la care se adaugă câteva domenii conexe precum migrația, participarea publică și relațiile interetnice; identificarea percepției populației de etnie romă cu privire la o serie de programe și măsuri de incluziune socială întreprinse de Guvernul României în ultimele două decenii în beneficiul romilor.

Cercetarea a fost realizată prin intermediul metodei anchetei sociologice pe bază de chestionar structurat. Universul cercetării – două eșantioane aleatoare, stratificate, reprezentative la nivel național, cu o marjă de eroare de 3% la intervalul de încredere de 95% - a fost alcătuit din 1025 de respondenți din gospodăria romă și 1025 de respondenți din gospodăria de alte etnii.

Eșantionul național a fost de tip aleatoriu, multistadial, cu stratificare în primul stadiu și selecție a unităților primare proporțională cu dimensiunea lor. Unitățile primare au fost secțiile de vot stabilite pentru ultimele alegeri, iar unitățile secundare au fost persoanele adulte înscrise pe listele de votanți. Criteriile de stratificare au urmărit îndeaproape așa-numita „schemă Sandu”, o metodă extrem de uzitată în studiile sociologice din România. Astfel, au fost stabilite ca straturi 18 arii culturale (grupări de județe învecinate și cu profil socio-cultural asemănător), 7 tipuri de localitate (comune mici, medii, mari, orașe sub 30.000 de locuitori, orașe cu o populație între 30 și 100.000 de locuitori, orașe între 100 și 200.000 de locuitori, orașe peste 200.000 de locuitori). Straturile cu mai puțin de 10 cazuri sunt cumulate la cel mai apropiat vecin din cadrul ariei culturale și pentru același mediu rezidențial, urban sau rural. Subeșantioanele pe strat sunt determinate înmulțind volumul eșantionului cu ponderea pe care o are stratul în populația totală de alegători. Numărul de secții de votare din care s-au extras subeșantioanele pe strat este dat de împărțirea volumului de strat la 8/9. Pentru selecția unităților primare au fost selectate sistematic secțiile de votare cu probabilitate proporțională cu mărimea lor (număr de alegători înscrși pe listele electorale), fără înlocuire. Unitățile secundare au fost selectate prin selecție simplă aleatoare cu pas statistic (metoda drumului aleatoriu), din listele electorale. Din gospodăria persoanei selectate a fost mai departe selectată pentru întrebările legate de gospodărie o persoană adultă, fie capul de gospodărie nominalizat de membrii gospodăriei, fie altă persoană bine informată cu privire la caracteristicile membrilor gospodăriei (s-a permis ca aceasta să fie identică cu persoana selectată din listele electorale). Pentru întrebările individuale, s-a selectat mai departe aleator o persoană cu vârsta de peste 16 ani conform metodei zilei de naștere, iar pentru întrebările legate de domeniul educației, în gospodăriile cu copii, respondentul care a răspuns la întrebările legate de gospodărie a selectat unul dintre copiii între 3 și 16 ani, conform metodei zilei de naștere.

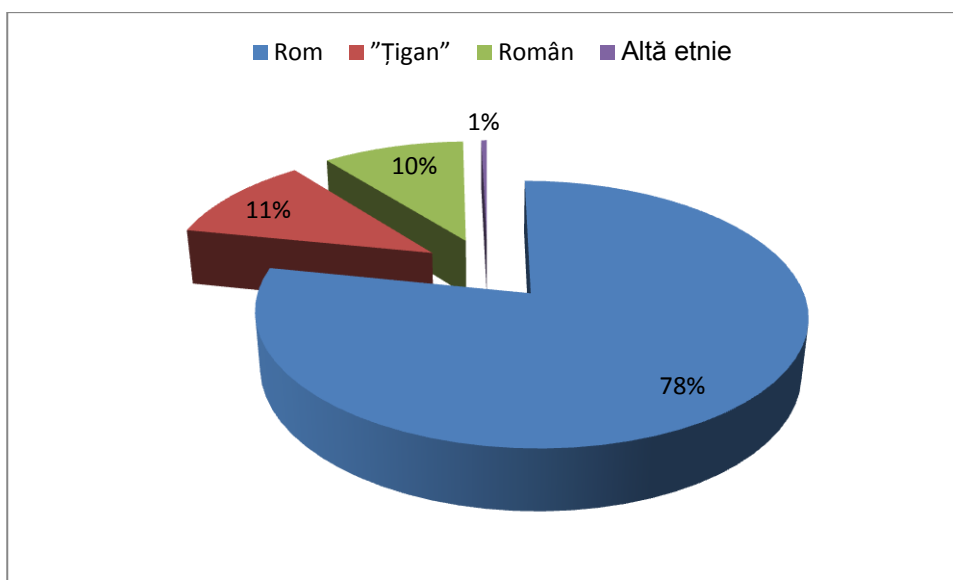
Eșantionul de romi a fost selectat folosind aceleași unități primare de selecție (secțiile de vot) selectate pentru eșantionul național. În fiecare unitate primară de selecție au fost selectați 8/9 romi adulți prin metoda hetero-identificării. Pentru a identifica romii dintr-o zonă s-a apelat la persoane informate precum: administrator de bloc, polițist, asistent social, învățător / profesor, vânzătoare magazin de cartier / sat, etc. În fiecare gospodărie astfel selectată s-a discutat cu capul gospodăriei sau o persoană desemnată de membrii familiei. De la acest respondent s-au cules date cu privire la gospodărie și la unul dintre copii (selectat aleator folosind metoda datei nașterii). Apoi, pentru întrebările individuale s-a selectat aleator o persoană cu vârsta de peste 16 ani, conform metodei zilei de naștere. În situația în care în perimetrul unei secții de vot nu s-au identificat gospodării de romi s-a folosit aceeași metodă pentru a selecta gospodării de romi dintr-o zonă cât mai apropiată spațial (o altă secție de vot sau chiar o localitate apropiată în cazul satelor fără romi). Chestionarul a fost aplicat fără ca subiectul să fie informat că este vorba despre o cercetare despre populația de etnie romă, inclusiv în cazul în care

respondentul declară altă etnie decât cea romă, pentru a nu provoca reticența respondenților de a furniza răspunsuri pe motivul că cercetarea nu i-ar privi în mod direct.

Cercetarea de față diferă prin metodologie de cercetări anterioare prin mai multe aspecte. În primul rând, am optat pentru folosirea metodei hetero-identificării, astfel devenind criteriu de selecție a respondenților pentru eșantionul romilor identificarea acestora drept romi de către persoane terțe. Considerăm că atunci când o persoană este identificată drept aparținând etniei rome de către terți, acest lucru are consecințe concrete în plan social, minoritatea romă fiind expusă discriminării în măsură mult mai mare decât alte etnii din România. Astfel, o persoană care este percepută ca fiind de etnie romă poate întâlni obstacole în accesul la servicii de sănătate sau educație, precum și la angajare sau în promovare în cadrul carierei. Prin urmare, apartenența de facto la etnia romă nu este singurul factor care poate conduce la atitudini discriminatorii din partea majorităților, ci și simpla percepție asupra unei persoane că ar aparține etniei rome se poate traduce în consecințe în atitudinea majorităților asupra acesteia.

Este bine documentat¹⁸ faptul că există o diferență destul de însemnată între numărul de romi care se auto-identifică în momentul colectării de date sociologice (inclusiv în cadrul recensămintelor naționale) și numărul de romi estimat de specialiști, atât din mediul academic cât și din mediul practicienilor în dezvoltare. Această diferență se explică prin stigmatul care planează asupra etniei rome, cât și prin internalizarea unor elemente din discursul discriminatoriu la adresa romilor, ce au drept consecință la nivel psihologic alegerea conștientă a unor persoane de a nu se identifica cu etnia romă, privită ca obstacol probabil în ascensiunea socială individuală.

O consecință a acestei opțiuni metodologice este că în eșantionul de romi se află atât persoane ce s-au auto-identificat ca aparținând etniei rome, cât și persoane identificate de către terți ca fiind de etnie romă. În graficul de mai jos se poate vizualiza componența populației în eșantionul rom, din punct de vedere al suprapunerii auto- și hetero-identificării cu etnia romă. Astfel, din cei percepuți ca fiind de etnie romă, 78% se declară de etnie romă, 11% declară că sunt „țigani”, 10% se declară ca fiind români iar 1% de alte etnii (în speță, maghiară sau germană). Precizăm de asemenea că întrebarea referitoare la etnia respondentului a fost concepută ca întrebare închisă, cu opțiuni de răspuns separate „rom” și „țigan”. În analiză, ambele opțiuni au fost trecute ca auto-identificare cu etnia romă.

Grafic 1. Etnia romă: auto- versus hetero-identificată (date din eșantionul rom)

¹⁸ Ladanyi, J., Szelenyi, I., „The social construction of Roma ethnicity in Bulgaria, Romania and Hungary during market transition”, *Review of Sociology*, vol. 7, nr. 2, 2001, pp. 71-89, dar și alte studii precum United Nations Development Program (UNDP), *Avoiding the Dependency Trap. The Roma in Central and Eastern Europe*, Bratislava, UNDP, 2003.

Astfel, în eșantionul de romi este vorba de o suprapunere între etnia romă hetero- și auto-identificată în proporție de 89%. Aici trebuie adăugată o mențiune teoretică importantă care vine în argumentarea opțiunilor noastre metodologice. Este vorba de faptul că întrebarea relevantă, în opinia noastră, dat fiind obiectul studiului, nu este „Cine este rom?” ci „Ce consecințe are faptul de a fi perceput ca rom în societatea românească?”. Această perspectivă este tributară paradigmei constructiviste pornită de la Fredrik Barth¹⁹, care pune accentul nu pe conținutul cultural al grupurilor etnice, ci pe modul în care se formează, se negociază și fluctuează frontierele dintre grupuri etnice.

O altă consecință metodologică a metodei de eșantionare pentru care am optat, ce marchează o diferență majoră față de cercetări anterioare cantitative în domeniul incluziunii sociale a romilor a fost opțiunea de a nu colecta date exclusiv din comunități compacte de romi. În multe din cercetările cantitative de la *Romii în România* încoace, eșantionul rom a fost stabilit pe baza listei de comunități înscrise în clasicul studiu cunoscut sub numele de „sondajul PROROMI”²⁰. Cu toate acestea, există limite metodologice însemnate în ceea ce privește validitatea rezultatelor, ce decurg în primul rând din metoda de colectare a datelor (chestionar auto-completat de autoritățile publice locale). Astfel, am optat pentru un alt cadru de eșantionare, din două motive. Pe de o parte, am considerat că metodele de eșantionare folosite în cercetări anterioare (fie bazate pe sondajul PROROMI, fie pe o combinație de metode de selecție aleatoare, din comunități compacte și non-aleatoare, din „comunități” dispersate²¹) prezintă neajunsuri însemnate, de natură să inducă erori de reprezentativitate. Romii din România nu rezidă exclusiv în comunități compacte, iar date culese exclusiv din acest tip de comunități pot induce distorsiuni importante la nivelul eșantionului. Este în afara scopului prezentului studiu să reluăm aici discuțiile metodologice în care au fost atinse aceste puncte, însă se pot consulta alte documente²² pe marginea metodelor de eșantionare folosite în alte cercetări despre romi.

Cercetarea de față este foarte apropiată ca metodologie de colectare de date de studiul *Romii în România*, care folosește date din 1998²³. Prin această ajustare a metodologiei de colectare de date am urmărit, pe lângă asigurarea unei mai bune reprezentativități a eșantionului rom și a validității datelor, creșterea gradului de comparabilitate a datelor în intervalul 1998-2012. Astfel, pe anumiți indicatori pentru care metodologia de colectare a datelor a fost identică, am putut urmări de-a lungul a aproape 15 ani evoluțiile minorității romilor în ceea ce privește o serie de indicatori de incluziune socială. Trebuie precizat că atunci când, în corpul analizei, am efectuat comparația cu datele din *Romii în România*, aceasta s-a realizat respectând parametrii de comparabilitate a datelor, inclusiv prin preluarea exactă a întrebărilor și a opțiunilor de răspuns, așa cum au fost formulate în chestionarul folosit pentru studiul susmenționat.

Datele care au stat la baza analizei au fost colectate în luna iulie 2012 de către IRES (Institutul Român de Evaluare și Strategie), pe baza unui chestionar agreat împreună cu specialiștii Agenției Împreună, care abordează tematici din cele patru domenii ”clasice” de intervenție în incluziunea socială a romilor, încetățenite inclusiv prin Deceniul de Incluziune a Romilor: locuire și infrastructură, ocupare, educație și sănătate, la care am adăugat tematici esențiale precum migrația, percepția asupra anumitor programe implementate în beneficiul romilor de către Guvernul României în ultimii ani, precum și relațiile interetnice.

Limitele cercetării privesc, ca și în cazul multor alte cercetări privind romii, aspectele referitoare la suprapunerea aproximativă dintre auto-identificare și hetero-identificarea respondenților ca fiind de etnie romă. Având în vedere discuția teoretică expusă mai sus, am ales incorporarea respondenților auto-identificați și hetero-identificați ca fiind de etnie romă în eșantionul de romi, ceea ce poate fi criticat din alte perspective teoretice²⁴.

¹⁹ Fredrik Barth, „Introduction”, în Fredrick Barth (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, Oslo, Universitetsforlaget, 1969.

²⁰ Sandu, D., *Comunitățile de Romi din România. O hartă a sărăciei comunitare prin sondajul PROROMI*, București, Banca Mondială, 2005.

²¹ Ca de exemplu în cele mai recente cercetări despre romi – Tarnovschi, D. (coord.), *Romii din România, Bulgaria, Italia și Spania. Între incluziune socială și migrație*, București, Fundația Soros România, 2012 și Tarnovschi, D., *Situația romilor din România, 2011. Între incluziune socială și migrație*, București, Fundația Soros România, 2011.

²² Rughiniș, C., „The forest behind the bar charts: bridging quantitative and qualitative research on Roma/Țigani in contemporary Romania”, *Patterns of Prejudice*, 44:4, 337-367, 2010.

²³ Zamfir, C., Preda, M. (coord.), *Romii în România*, editura Expert, București, 2002.

²⁴ Rughiniș, C., „The forest behind the bar charts: bridging quantitative and qualitative research on Roma/Țigani in contemporary Romania”, *Patterns of Prejudice*, 44:4, 337-367, 2010, p. 350. Așa cum explică Rughiniș, criticile la adresa utilizării metodei hetero-identificării în ceea ce privește populația de etnie romă sunt motivate mai ales de Articolului 3 al Convenției Cadru privind Protecția Minorităților în Europa, care stipulează că „orice persoană aparținând unei minorități are dreptul de a

Prin metoda de eșantionare folosită, se poate emite argumentul conform căruia, comparativ cu alte cercetări cantitative în domeniul romilor, datele obținute în studiul de față reflectă cu un plus de rigurozitate realitatea minorității rome din România: datele depășesc delimitările clasice dintre comunitățile compacte și respondenții dispersați, iar metoda de selecție a respondenților oferă un plus de reprezentativitate eșantionului.

Cercetarea constituie de asemenea prima tentativă din ultimii 15 ani de a urmări evoluția minorității rome din România în ceea ce privește anumiți indicatori de incluziune socială, prin crearea unui cadru de comparație dintre datele obținute în 1998 și cele colectate pentru studiul de față. Astfel, cercetarea oferă o perspectivă comparativă nu doar în contextul prezent, între populația de etnie romă și majoritari, ci și în timp, între momentul 1998 și aproape cincisprezece ani după. Pe baza evoluțiilor pe care analiza de față le va evidenția, în lucrări viitoare se vor putea elabora scenarii de prognoză în ceea ce privește evoluția incluziunii sociale a romilor.

Înainte de a trece la capitolul următor, vom trece în revistă caracteristicile demografice ale celor două eșantioane, precizând consecințele ce decurg din compoziția eșantioanelor.

Distribuția de gen a celor două eșantioane este similară și destul de echilibrată. Astfel, în eșantionul rom femeile sunt în proporție de 52%, iar bărbații 48%, pe când în eșantionul nerom femeile constituie 53% din respondenți, iar bărbații 47%.

Mediul de rezidență al respondenților romi este în proporție de 46% rural și 54% urban, pe când în eșantionul nerom sunt 44% respondenții din rural și 56% cei din urban.

Gospodăriile din eșantionul rom au un număr mai mare de membri decât gospodăriile nerome. Astfel, media numărului de membri dintr-o gospodărie din eșantionul rom este de aproape 5 persoane (4,97), pe când în eșantionul nerom gospodăriile sunt formate în medie din aproape 3 persoane (2,96)²⁵. Având în vedere această diferență, rezultatele anumitor întrebări adresate gospodăriilor vor fi interpretate inclusiv în lumina faptului că la romi va fi vorba de gospodării mai numeroase decât în cazul neromilor.

Același fenomen este prezent și în cazul numărului de copii din gospodăriile din cele două eșantioane. Astfel, în gospodăriile rome se regăsesc, în medie, aproape 2 copii (1,74), gospodăriile nerome fiind sub această valoare (0,44). De reținut sunt aici valorile scăzute ale numărului de copii inclusiv în eșantionul de romi, în pofida stereotipurilor care planează asupra acestei minorități. Este de subliniat faptul că natalitatea este în puternică scădere în general, inclusiv la populația de etnie romă. În ultimii treizeci de ani, natalitatea în rândul romilor a scăzut cu peste 25 de puncte procentuale, așa cum arată și tabelul de mai jos.

An	1992 ²⁶	1998 ²⁷	2012
Nr. copii / femeie	2,35	2,08	1,74
Evoluție față de 1992	-	-11,49%	-25,96%

Tabel 1. Evoluția natalității în rândul romilor în intervalul 1992-2012

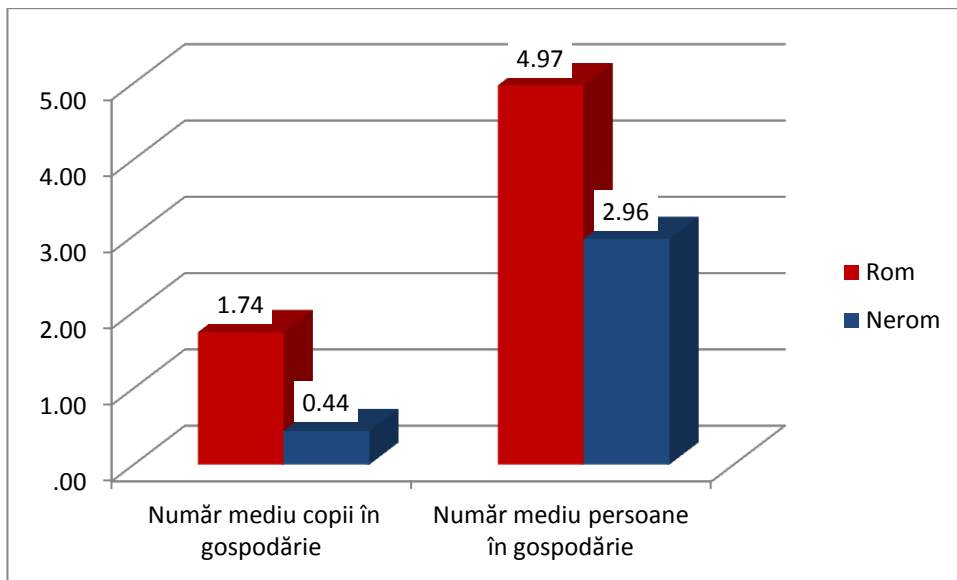
alege în mod liber să fie tratată sau nu ca atare²³. Cu toate acestea, se poate critica acest punct de vedere prin contextualizarea hetero-identificării operate în cercetare: atâta vreme cât datele sunt anonime și confidențiale, nu este încălcat dreptul niciunei persoane în mod explicit de a alege să fie tratat ca membru al minorității rome sau ca membru al altui grup, iar identificarea de către terțe persoane este în sine un fenomen social observat, raportat și analizat, și nu *operat* de către cercetători. Ni se pare legitim, din această perspectivă, să justificăm folosirea metodei hetero-identificării.

²⁵ De semnalat este că, în comparație cu datele obținute în lucrarea *Romii în România*, există o ușoară scădere a valorii acestui indicator în ultimii cincisprezece ani: datele culese în 1998 semnalează un număr mediu de 5,6 persoane rome, comparativ cu 2,91 persoane nerome. Zamfir, C., Preda, M. (coord.), *Romii în România*, editura Expert, București, 2002.

²⁶ Date din recensământul din 1992. Sursa: Duminică, G., Preda, M., *Accesul romilor pe piața muncii*, Editura Cărții de Agribusiness, București, 2003.

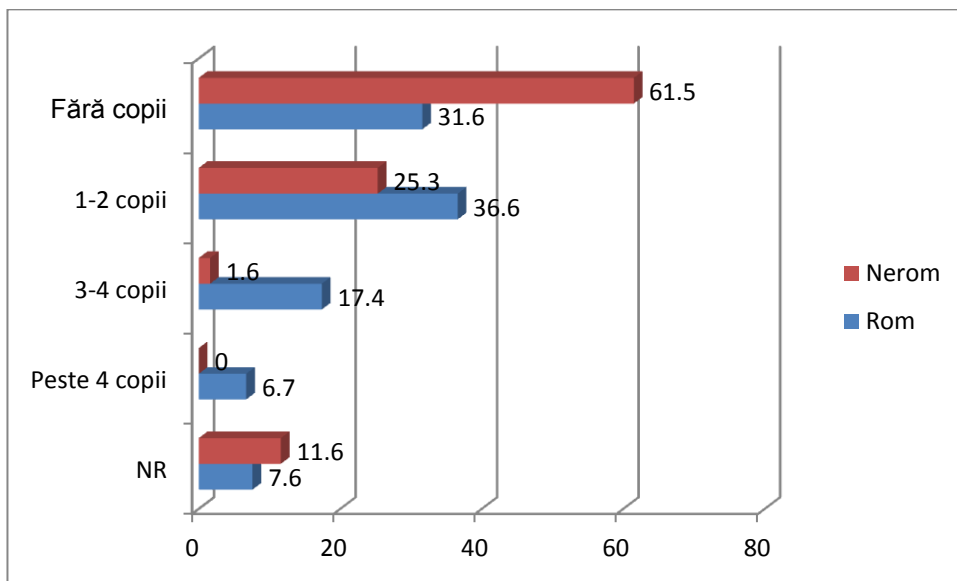
²⁷ Date din Ionica Berevoiescu, „O analiză demografică a populației de romi. Familie și fertilitate”, în C. Zamfir, M. Preda (coord.), *Romii în România*, Editura Expert, București, 2002.

Numărul mediu scăzut de copii la romi în eșantionul nostru este de asemenea influențat de faptul că aproape o treime din gospodăriile rome nu au niciun copil (31%)²⁸. Graficul de mai jos prezintă diferențele dintre cele două eșantioane în ceea ce privește numărul total de persoane și cel al copiilor.

Grafic 2. Componenta gospodăriilor din eșantion

Pentru o perspectivă mai aprofundată asupra numărului de copii din cele două eșantioane, am împărțit gospodăriile în categorii, iar datele sunt redată în graficul de mai jos.

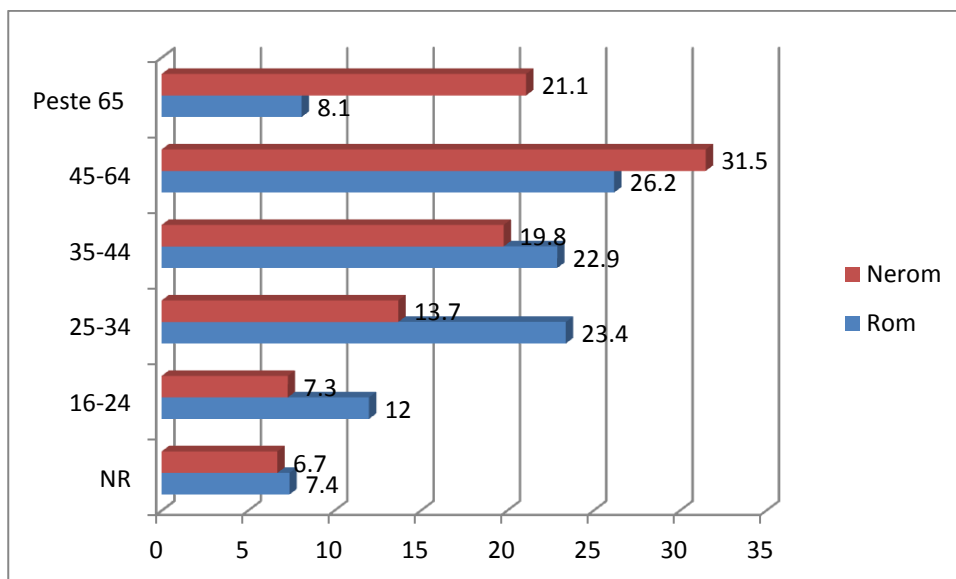

Grafic 3. Distribuția gospodăriilor în funcție de numărul de copii

O altă precizare metodologică trebuie adăugată cu privire la componența eșantioanelor în ceea ce privește categoriile de vârstă. Populația romă este considerabil mai tânără decât cea neromă. Astfel, media de vârstă a adulților este la romi de 42 de ani, iar la neromi de 50 de ani, însă diferența se accentuează dacă se iau în considerare și copiii, al căror număr, așa cum am observat mai sus, este mai mare în cazul gospodăriilor de romi. Graficul 4 redă distribuția celor două eșantioane în funcție de categoria de vârstă a respondenților. Se observă astfel cum în rândul categoriilor celor mai tinere (16-24 și 25-34), ponderea romilor este aproape dublă față de

²⁸ Este cazul a 61,5% din gospodăriile de neromi.

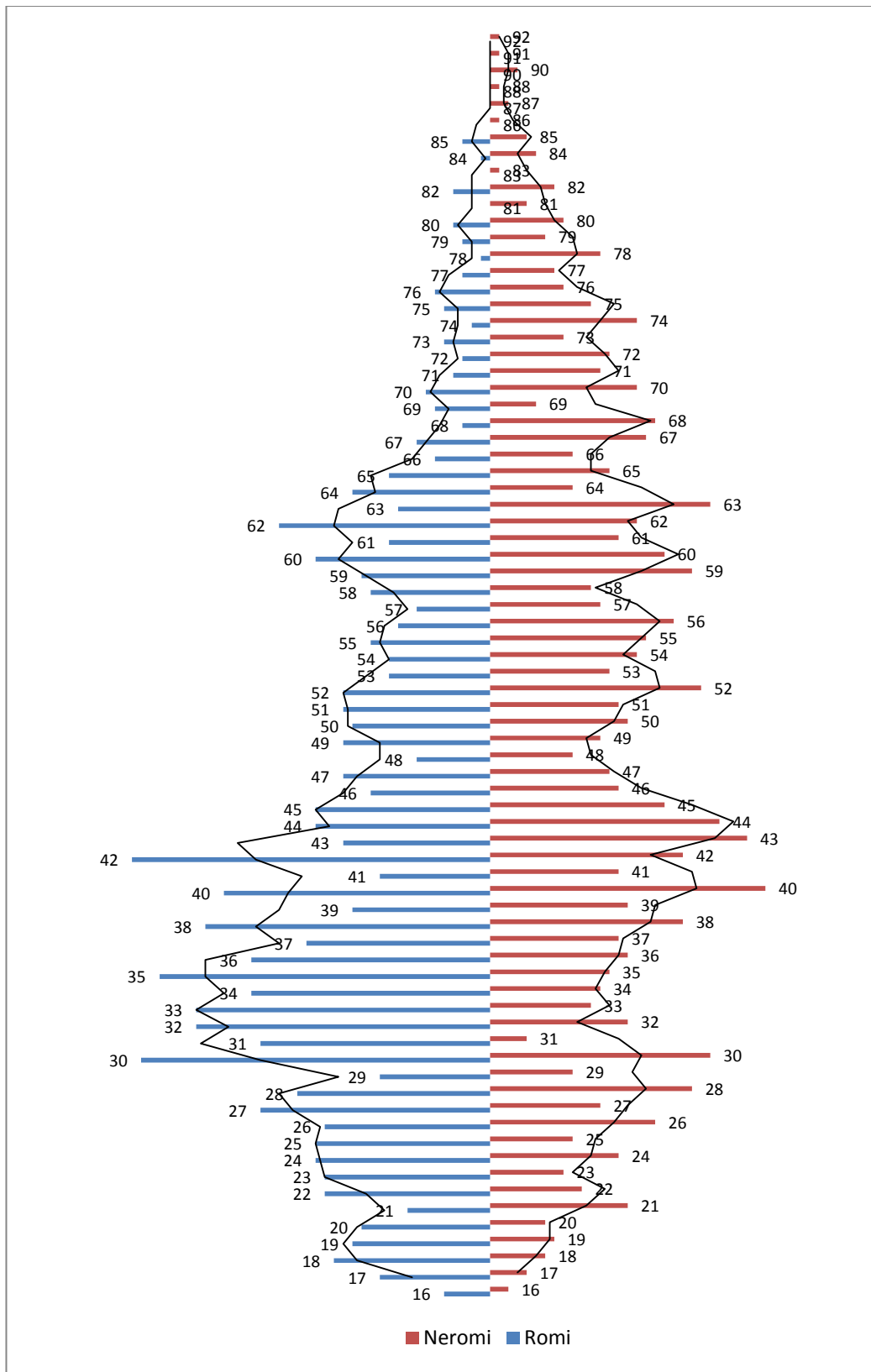
ponderea neromilor, iar în cadrul categoriei de vârstă de peste 65 de ani, numărul romilor este de aproape 3 ori mai mic decât cel al neromilor.

Grafic 4. Distribuția respondenților în funcție de categoria de vârstă

Graficul 5 redă piramida vârstelor la cele două eșantioane, astfel putându-se observa pe toate tranșele de vârstă diferențele dintre cele două eșantioane.

Compoziția diferită a celor două eșantioane, materializată prin faptul că eșantionul rom este semnificativ mai tânăr decât cel nerom, va induce diferențe și la anumiți indicatori, cum ar fi dorința de a (mai) avea copii, comportamentele de planificare familială, indicatorii privind statutul ocupațional (vor fi mult mai numeroși pensionarii neromi), etc. Acest lucru va fi luat în considerare și semnalată în cadrul analizei fiecărui indicator relevant.

Grafic 5. Piramida vârstelor la romii comparativ cu neromii

PESTE DOUĂ DECENII DE POLITICI PENTRU ROMI

Odată declanșate mecanismele de aderare a țărilor din centrul și estul Europei la Uniunea Europeană, problematica romilor a devenit brusc mai evidentă pentru instituțiile internaționale, ca și urgența adresării acesteia. Aderarea României și a altor state central- și est-europene la Uniunea Europeană a făcut ca minoritatea romă, însumând pe plan european, conform celor mai multe surse, între opt și douăsprezece milioane de membri, să devină nu doar cea mai numeroasă minoritate de pe continent, ci și cea mai supusă excluziunii sociale în toate formele sale. Vizibilitatea relativ bruscă a problemelor acestei ample minorități europene se datorează, pe de-o parte, transparenței mediatice și liberei circulații a informației: astfel, a devenit vizibil faptul că romii sunt, în unele cazuri, de zece ori mai săraci decât populația majoritară sau că speranța lor de viață e cu 10-15 ani mai scăzută decât pentru restul populației sau că peste 80% dintre ei trăiesc din mai puțin de treizeci de cenți pe zi²⁹.

Pe de altă parte, interesul față de minoritatea romilor se datorează și valului consistent de migrație către vest a unui număr mare de cetățeni est-europeni, inclusiv de etnie romă, aflați în căutarea unui loc de muncă și a unor condiții de viață mai bune, dintre care unii, printr-un complex de împrejurări despre care s-a mai scris, au devenit locatarii taberelor improvizate din marginea marilor orașe și uneori victime ale aceluși măsuri de expulzare pentru care statele vestice criticaseră cu câțiva ani în urmă administrațiile locale din Europa Centrală și de Est.

Astfel, atât situarea romilor sub pragurile europene ale sărăciei, cât și migrația către Vest a unei pături de cetățeni est-europeni săraci, între care se numără și romii, dar și faptul că minoritatea romă înregistrează cel mai ridicat ritm de creștere a populației, ca și alte cauze locale, au favorizat apariția unei preocupări la toate nivelurile acțiunii socio-politice față de această minoritate ce însumează aproximativ 2% din totalul populației Europei. Pe de altă parte, faptul că, pe tot teritoriul Europei, expulzarea romilor în țările de origine (sau, pe plan local, relocarea către zone hazardate din punct de vedere al mediului și al accesului la resurse) rămâne un răspuns instituțional frecvent față de problemele comunităților de romi trebuie în mod necesar corelat cu explozia de politici publice pe aceeași temă.

Încă dinainte de aderarea României la Uniunea Europeană, printre condițiile și recomandările formulate de aceasta din urmă cu privire la procesul de aderare se număra adresarea problemelor comunităților de romi. Alături de acestea, societatea civilă locală, aflată în permanentă extindere și specializare, ca și cea internațională, au emis, la rândul lor, încă din 1989, comunicate și recomandări de politici publice cu privire la situația romilor.

În acest context și între acești poli de putere și decizie trebuie înțeleasă apariția Strategiei Naționale pentru Îmbunătățirea Situației Romilor (2001) sau a Planului Național Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale (2001), ca și a altor documente similare, deși de amploare mai mică – cel puțin la nivel declarativ și al asumării lor de către instituțiile de guvernământ centrale ale țării.

Asumarea de strategii este însă doar primul și nu neapărat cel mai consistent pas în îmbunătățirea situației romilor, el fiind uneori făcut sub presiunea instituțiilor europene. De aceea, studiile și rapoartele realizate în special de organizații non-guvernamentale se concentrează, mai ales după 2000, asupra stadiului și a efectelor implementării diferitelor politici publice menite să îmbunătățească situația romilor. Concluziile majorității covârșitoare ale acestor studii, indiferent care dintre indicatorii calității vieții ar reprezenta zona lor specifică de analiză, susțin eșecul implementării strategiilor și rămânerea acestora la un stadiu de intenționalitate sau agreare formală a unor directive externe. Trebuie spus însă că, în lipsa unei culturi de critică a strategiilor și a politicilor publice, aceste studii nu sunt foarte numeroase și nici deosebit de elocvente. Totuși, existența lor, atâtea câte sunt, este salutară, iar corelarea lor ar fi binevenită în scopul unei concentrări a eforturilor critice, măcar asupra unor zone de consens. Prezenta lucrare își propune, în subsidiar, și acest efort de sinteză a rapoartelor apărute până în prezent pe plan local și internațional cu privire la politicile formulate și, eventual, implementate asupra problemelor comunităților de romi.

²⁹Cf. articol „Fundamentele și misiunea Deceniului de Incluziune a Romilor”, http://www.soros.ro/ro/program_articol.php?articol=57.

Anticipând o parte dintre concluziile prezentei lucrări, putem afirma că acest eșec, despre care vorbesc tot mai multe cercetări, se datorează atât lipsei culturii strategice în România, cât și unui dualism epistemic în care se plasează strategiile: pe de-o parte – o zonă a intenționalității, a principialității și idealismului („buna guvernare”) – și, pe de altă parte, practicile socio-politice curente, constând în expulzări, incriminare a sărăciei, intoleranță și excluziune. În cele ce urmează, vom întreprinde o analiză asupra felului în care strategiile și programele pentru romi au eșuat în implementarea bunelor lor intenții și asupra explicațiilor, deopotrivă teoretice și pragmatice, ale acestor eșecuri. Astfel, analizăm, pe de-o parte, imperfecțiunile sau chiar lipsa cadrului strategic elaborat de organismele abilitate, dar și, pe de altă parte, lipsa reacțiilor la aceste imperfecțiuni datorate instituțiilor, mediului politic și celui civic în ansamblul lor, observând nu doar o lipsă de coordonare între aceste entități, ci, de multe ori, o lipsă totală de reacție. Este inutil să precizăm că aceasta este cel puțin păguboasă, având în vedere cei peste 20 de ani de strategii și planificări rămase, în marea lor majoritate, fără rezultat, în condițiile în care intoleranța, sub multiplele sale forme, atinge noi și noi cote în Europa.

Astfel, ne interesează, pe parcursul acestei analize, ce impact anume au avut politicile pentru romi în ultimii 20 de ani la nivel local, sau dacă se poate vorbi de vreun impact, și cum ar trebui să arate acestea pentru a avea impactul scontat și pentru a funcționa. Ne interesează, în plus, viitorul. Sperăm ca analiza pe care o vom oferi atunci când vom trece în revistă datele colectate la mijlocul anului 2012 să demonstreze, odată în plus, dacă este nevoie, că romii reprezintă o resursă umană de care este nevoie pentru a asigura stabilitatea macro-economică a României anului 2050.

Relevanța acestei analize nu necesită, credem, prea multe explicații, în contextul în care criza economică adâncește disparitățile socio-economice pe teritoriul continentului european, făcând ca România să fie, alături de vecina Bulgaria, statul european cu cel mai ridicat risc de sărăcie³⁰, dar și cu cel mai ridicat procent de populație romă. În plus, recrudescența discursurilor de extremă dreapta în zona Europei centrale și de est semnaleză creșterea riscului de violențe împotriva romilor, adeseori folosiți în discursul public drept țapi ispășitori. Orice efort strategic de a preveni escaladarea violențelor interetnice în Europa trebuie să vizeze dezvoltarea minorității rome și schimbarea atitudinii și percepției publice cu privire la această etnie.

În cele ce urmează, vom proceda la semnalarea incongruențelor dintre nivelul de dezirabilitate al politicilor publice privind romii și practicile socio-politice curente, incongruențe care nu numai că sunt generatoare de anomie, ci sunt și ineficiente sub raportul incluziunii sociale ale celei mai marginalizate, dar și mai tinere minorități europene.

Este bine-știut faptul că problematica minorității rome din România post-decembristă a fost adusă în atenția sociologilor sau altor diverși specialiști angrenați în realizarea politicilor publice, de către Cătălin și Elena Zamfir odată cu apariția lucrării *Țigani, între ignorare și îngrijorare*³¹. După cum se subliniază încă din titlu, autorii vorbesc despre minoritatea romă (termenul utilizat, în mai mare măsură, chiar și de către cercetători în acea perioadă era cel de „țigan”) ca despre cea mai săracă pătură, care are nevoie urgentă de investiții solide pentru a evita, pe viitor, anumite „îngrijorări”. Indicatorii socio-economici pe care autorii îi enunță atunci când vine vorba despre accesul romilor la educație (prescolară, primară, secundară, liceală și universitară) arată, pe lângă un eșec major al politicilor egalitarist-asimilaționiste promovate până în decembrie 1989, și capacitatea limitată a romilor de a face față sau de a se adapta la ceea ce va urma în mediul economic românesc (de exemplu - doar 0,1% din populația romă avea studii superioare). Același clivaj major, care acționa ca o frână evidentă într-un eventual proces de dezvoltare, se putea constata și atunci când se analiza accesul la mica infrastructură (apă, curent, drumuri), documente de proprietate, calificări în meserii solicitate pe piața muncii, servicii medicale de calitate etc.

Chiar dacă specialiștii și-au îndeplinit mandatul, identificând nevoile, oferind indicatorii ex-ante necesari creionării unor politici publice coerente încă din 1993, primele semne reale din partea decidenților politici

³⁰ European Commission, *Europe 2020 targets: poverty and social exclusion. Active inclusion strategies*, 2012, accesibil la adresa http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/25_poverty_and_social_inclusion.pdf, accesat în februarie 2013.

³¹ Zamfir, C., Zamfir, E. (coord.), *Țigani, între ignorare și îngrijorare*, Ed. Alternative, București, 1993.

guvernamentali au venit în 1998 odată cu introducerea, de către Comisia Europeană, a unui criteriu care viza îmbunătățirea situației romilor în calea demersului României de a fi parte a Uniunii. În consecință, România a demarat creionarea Strategiei de îmbunătățire a situației romilor, menită să contribuie decisiv la reducerea disparităților reliefate și în studiul susmenționat, strategie care a fost aprobată 3 ani mai târziu (2001).

Secțiunea următoare trece în revistă indicatorii de incluziune socială din cele patru domenii majore de intervenție în incluziunea romilor, așa cum au fost aceștia reliefați în cercetări anterioare. Subliniem comparabilitatea scăzută a acestora cu cercetarea de față, prin folosirea unor metodologii diferite de colectare a datelor și de eșantionare. Scopul unic al paragrafelor următoare este acela de a prezenta în context situația romilor din România, așa cum era cunoscută în momentul întreprinderii prezentei cercetări.

Calitatea vieții minorității rome din România – privire de ansamblu

Locuire și infrastructură

În 1996, Comisia ONU pentru Așezări Umene semnează, la Istanbul, Agenda Habitat, document referitor la problematica locuirii adecvate și a sustenabilității așezărilor umane³². Conform Agendei Habitat, locuire adecvată înseamnă mai mult decât un acoperiș deasupra capului. Reprezintă totodată și un spațiu adecvat, accesibilitate, securitate adecvată, securitatea proprietății, stabilitate structurală și durabilă, iluminare, căldură și ventilație adecvate, infrastructură de bază (apă curentă, facilități sanitare și de depozitare a deșeurilor), mediu și o locație adecvate care să permită accesul la facilitățile de bază și la muncă: toate acestea ar trebui să fie disponibile la un cost accesibil³³. S-a subliniat în numeroase rânduri, atât în studii realizate la nivel european sau regional, cât și în cercetări cu caracter local, că în țările aflate în tranziția către economia de piață s-a înregistrat, de la începutul anilor '90, un regres semnificativ privind condițiile de locuire ale populației rome, cu unele variații de la o țară la alta. În ce privește situația României, se constată o creștere a ghețozării din jurul orașelor mai mari, ca urmare a pierderilor locurilor de muncă deținute anterior de romi și a evacuărilor forțate la care au fost supuse numeroase comunități rome, printr-o abordare administrativ-urbanistică deopotrivă neoliberală și rasistă (cum ar fi evacuarea romilor în urma privatizării locuințelor sociale, „în special din zonele centrale urbane care devin atrăgătoare după finalizarea proiectelor de dezvoltare urbană, ceea ce determină evacuarea vechilor locatari și exportarea sărăciei în alte zone”³⁴).

Un studiu realizat în 2010 de Eurostat privind venitul, incluziunea socială și condițiile de trai în țările membre ale Uniunii Europene identifică faptul că România înregistrează cea mai alarmantă situație privind locuirea³⁵. Astfel, 30% dintre români trăiesc în condiții neadecvate³⁶, față de media europeană de aproximativ 7%. În 2009, România era una dintre țările cu cele mai multe locuințe supra-aglomerate (peste 55,3% dintre români) și în ceea ce privește numărul de persoane aflate în dependență. Conform acestui studiu, incidența condițiilor de trai inadecvate este mult mai mare în cazul familiilor care au mai mulți copii în dependență. Povara legată de costurile locuirii se referă la raportul dintre costurile locuirii și diferența dintre venitul anual disponibil și subvențiile oferite de stat pentru locuire. În România, peste 18% dintre români depășesc 40% din venitul anual pentru costurile locuirii.

În ce privește situația de ansamblu a locuirii romilor înregistrată în ultimii 3 ani, studiul realizat în cadrul proiectului „Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi”, finanțat prin FSE/POSDRU, 2010, arată că „romii trăiesc în marea lor majoritate în zonele periferice ale localităților (83%), în comunități compacte

³²United Nations, Istanbul Declaration on Human Settlements, 1996, Istanbul, la adresa <http://ww2.unhabitat.org/declarations/ist-dec.htm> accesată în aprilie 2012.

³³ United Nations, The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action, 1996, Istanbul, p. 11, la adresa http://www.unhabitat.org/downloads/docs/1176_6455_The_Habitat_Agenda.pdf accesată în februarie 2013.

³⁴ Agenția pentru Drepturile Fundamentale a Uniunii Europene (FRA), *Condițiile de locuit ale romilor și travellers din Uniunea Europeană*, Oficiul pentru Publicații Oficiale ale Comunităților Europene, Luxemburg, 2010, p. 65.

³⁵ Eurostat, *Combating poverty and social exclusion. A statistical portrait of the European Union in 2010*, Publications Office of the European Union, Luxemburg, 2010, p. 84

³⁶ Condițiile neadecvate, conform Eurostat, se referă la locuințe suprapopulate care au cel puțin una din următoarele caracteristici: acoperiș prin care trece apă, lipsa toaletei în casă, lipsa luminii.

(77%). 40% dintre ei dețin o locuință în proprietate și un sfert locuiesc în case proprietatea părinților. Locuința în proprietatea subiectului sau a familiei acestuia este, așa cum era de așteptat, mai răspândită în mediul rural. În urban, 14,2% au locuințe închiriate de la stat și 1,2% locuințe sociale, situații inexistente la sat. Trei sferturi dintre subiecți au în folosință o locuință cu contract (66% legal valabil și 4% cu contract expirat). O pondere ridicată – 30% – nu are niciun fel de contract al locuinței în care stau. Problema lipsei actelor de proprietate este mult mai gravă decât pare la prima vedere. Lipsa actelor pe case și terenuri conduce la lipsa actelor pentru noile generații și, pe termen lung, la excluziune socială, blocând accesul la servicii de asistență socială, asistență medicală sau educație și, în general, la toate drepturile de cetățean³⁷.

În ce privește comunitățile sărace, un studiu³⁸ realizat în 2009-2010 de Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună” pe un eșantion de 88 de comunități din 24 de județe indică următoarea situație privind locuirea:

- **accesul la utilități:** 15% dintre locuințe nu sunt racordate la rețeaua de curent electric; 96% nu dispun de apă caldă; 93% nu sunt racordate la rețeaua de gaze; doar 2% dintre locuințe dispun de sisteme de încălzire centrală; doar 7% sunt racordate la sistemul de canalizare; 56% dintre locuințe nu dispun de frigider și 52% nu au aragaz;

- 61% dintre comunități sunt constituite din locuințe de proastă calitate;

- **suprapopularea:** o familie romă reunește în medie 6 membri și numără, în medie, 2 încăperi;

- **situația locuințelor:** 27% dintre locuințele analizate înregistrează datorii la plata utilităților; 44% dintre familii nu dețin acte de proprietate asupra locuințelor; 25% dintre locuințe nu dispun de bucătărie; 79% nu dețin baie sau toaletă;

- **infrastructură:** în 23% dintre comunități accesul se face greu sau devine imposibil după ploaie sau căderea zăpezii; în 9% dintre comunități accesul ambulanței și al mașinii de pompieri nu este posibil; în 28% dintre comunități, există iluminat stradal parțial; 51% dintre comunitățile studiate nu au acces la o sursă acreditată de apă potabilă.

Un studiu privind echitatea de mediu în Europa Centrală și de Est, realizat în 2007, indica România ca fiind țara în care rasismul instituționalizat în ceea ce privește dreptul la locuire se află la un nivel mai mult decât îngrijorător. Dreptul la un mediu sigur și curat face parte din drepturile fundamentale ale omului, însă persoanele aparținând minorității rome se confruntă cu discriminări și prejudecăți legate de etnia romă, fiind important de analizat influența pe care aceste aspecte o au asupra condițiilor de locuire și asupra sănătății, datorită condițiilor de mediu precare. Majoritatea romilor ce au fost evacuați din diferite considerente legale au fost mutați în zone limitrofe, lângă gropi de gunoi sau în zone industriale unde accesul la utilitățile publice, transport sau oportunități de angajare este minim în cel mai bun caz. În acest sens, studiul privind echitatea de mediu în Europa Centrală și de Est prezintă mai multe cazuri în care dreptul la locuire adecvată nu este respectat³⁹.

Un alt studiu, realizat de RAXEN (European Racism and Xenophobia Network), privind condițiile de locuire ale romilor și nomazilor în 2009 pune accentul pe faptul că situația specifică a persoanelor rome îi face pe aceștia vulnerabili în raport cu legislația națională privind dreptul la locuire, care, aparent neutră, discriminează în mod indirect. Persoanele aparținând minorității rome sunt vulnerabile în fața abuzului din partea autorităților într-o măsură mai mare decât persoanele majoritare. Acest aspect se datorează considerațiilor istorice (legate de

³⁷Institutul de Cercetare a Calității Vieții, *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi*, proiect finanțat prin FSE/POS/DRU, 2011, p. 65.

³⁸ Agenția de Dezvoltare Comunitară Împreună, *Starea locuirii și infrastructurii în comunitățile compacte de romi*, studiu nepublicat, 2010.

³⁹În Dorohoi, 14-15 familii de romi sunt mutate într-o locuință socială localizată în vecinătatea unei zone industriale și lângă o stație de epurare. În Constanța, 20 de case urmau să fie construite pentru romi într-o zonă ocupată numai de fabrici, transportul fiind minimal, iar școlile lipsind cu desăvârșire. În București, 35 de familii de romi au fost mutate la periferia orașului, unde nu există condiții de locuire adecvate și nici utilități publice cum ar fi apă potabilă, canalizare și electricitate, toate acestea garantând o problemă de sănătate publică. În 2004 în Miercurea-Ciuc, 40-50 de romi săraci au fost evacuați de autoritățile publice din centrul orașului și mutați la periferie lângă o stație de epurare a apei care emite gaze toxice. Atenționări legate de emiterea gazelor toxice erau instalate pe gardul ce înconjura stația de epurare. În Piatra-Neamț, romii evacuați au fost mutați la periferie, lângă groapa de gunoi. În Șimleul Silvaniei (județul Sălaj) romii locuiesc în condiții de hazard de mediu, fără acces la apă, încălzire sau canalizare. În Episcopia Bihorului, o locuință pentru romi a fost construită pe groapa de gunoi a orașului, iar romii care locuiesc acolo trăiesc din reciclarea gunoiului și sunt expuși la materiale toxice și poluare produsă de incinerarea deșeurilor (Steger, Tamara (ed.), *Making the Case for Environmental Justice in Central and Eastern Europe*, CEU Center for Environmental Policy and Law (CEPL), The Health and Environment Alliance (HEAL), The Coalition for Environmental Justice, 2007, Budapesta, p. 26).

așezările forțate din timpul regimului comunist sau de faptul că romii au fost excluși din punct de vedere istoric de la proprietatea pământului), cât și considerațiilor privind situația lor economică, lipsa documentelor necesare pentru obținerea unei proprietăți⁴⁰.

Ocupare

În cadrul raportului de Analiză comparativă a datelor din Barometrul Incluziunii, elaborat de Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună” în luna mai a anului 2010, se consemnează o serie de diferențe în funcție de etnie la nivelul persoanelor lipsite de ocupație din cadrul eșantionului Barometrului. Potrivit acestor observații, în rândul romilor, sunt de peste trei ori mai numeroși șomerii neînregistrați decât în rândul respondenților de alte etnii. La fel, de peste trei ori mai numeroși sunt romii care se declară „casnic(ă)” decât cei de alte etnii. O altă observație care reiese din analiza cifrelor este ponderea disproporționată a romilor în rândul zilierilor, fie aceștia în domeniul agricol sau nonagricol. Astfel, laolaltă, procentul de zilieri în rândul romilor este de 13% (9% în domeniul agricol, 4% în alte domenii), pe când acesta este de doar 1% în rândul celor de alte etnii (în domeniul agricol). O observație care merită amintită aici este cea adusă de un raport elaborat de Fundația „Desire”, în cadrul proiectului „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii”⁴¹: „*În mod paradoxal, romii care au absolvit școli profesionale, licee sau studii superioare, având calificări și meserii, respectiv diplome și certificate, au mai multe dificultăți în a se angaja pe locuri de muncă adecvate pregătirii lor, ceea ce s-ar putea explica prin prejudecățile negative despre romi existente în rândul angajatorilor (mulți angajatori gândesc că locurile adecvate pentru romi sunt muncile de jos, necalificate și slab plătite)*”⁴².

În raportul amintit, elaborat de Agenția „Împreună”, se remarcă o diferență netă între etnii în ceea ce privește formele de ocupare: doar 32% din romi ocupă posturi cu normă întreagă, în timp ce acest procent se ridică la 60% în rândul neromilor. Diferențe semnificative apar de asemenea la nivelul formelor de ocupare atipică (pe timp de noapte sau în timpul weekend-ului, temporar, sezonier sau cu ziua), unde putem departaja între formele „fixe” de ocupare atipică, pe timp de noapte sau la sfârșit de săptămână, unde predomină net respondenții de alte etnii decât cea romă (21% din aceștia lucrează în weekend, față de 13% din rândul romilor; 10% din neromi lucrează pe timp de noapte, față de 6% la romi), și formele de ocupare atipică cu un grad ridicat de precaritate, unde predomină în mod evident romii. Desfășoară astfel lucru temporar 14% din romi și doar 1% din neromi, ocupare sezonieră 16% din romi și doar 3% din neromi, și lucru cu ziua 15% din romi față de doar 1% din cei de alte etnii.

În ceea ce privește sectoarele de activitate ocupate de fiecare categorie de respondenți, analiza constată o distribuție inegală: romii predomină net în sectorul primar (agricultură, silvicultură, pescuit), în timp ce categoria neromilor ocupă cu precădere sectorul secundar (industrie, energie) și cel terțiar, al serviciilor. Cifrele trebuie corelate cu acelea privind nivelul de educație atins de respondenți: 70% din romi au un nivel maxim de 8 clase absolvite, în timp ce doar 17% din neromi se află în aceeași situație. 12% din romi nu au absolvit nicio clasă, categorie practic inexistentă la neromi. Sunt de peste cinci ori mai numeroși romii care au absolvit între una și patru clase (21%) decât cei de alte etnii (4%), iar de aproape trei ori mai numeroși romii care au absolvit între cinci și opt clase (37%), față de 13% în rândul neromilor.

În același sens se pronunță și rezultatele raportului de cercetare „Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi”, elaborat în 2010 de Institutul de Cercetare a Calității Vieții: procentul fără calificare formală a persoanelor de etnie romă care se declară angajate se ridică, conform autorilor, la 73,7%. În aceste condiții, între meseriile cele mai frecvent menționate în cadrul acestui raport se regăsesc cele din domeniul construcțiilor, al serviciilor și comerțului, urmate de mecanica auto și specializări legate de populația de etnie romă. În rândul segmentului care se declară ocupat în meserii tradiționale, cea mai frecventă ocupație o reprezintă colectarea deșeurilor și a materialelor re folosibile (40%). Autorii studiului aduc însă binevenitele precizări

⁴⁰ Niță, Delia Luiza, *Housing Conditions of Roma and Travellers*, Center for Legal Resources, p. 11.

⁴¹ Fundația Desire, *Accesul romilor la muncă decentă și nevoia de capacitate economică*, 2010.

⁴² Idem, p. 8.

potrivit cărora „colectarea de fier vechi este mai puțin tradițională și mai mult o oportunitate economică”⁴³ și, respectiv, „căutatul în gunoarie după orice formă de materiale re folosibile este nu atât specifică romilor, cât celor în sărăcie severă, care nu au alternativă și pe care „nevoia/viața” i-a învățat să valorifice orice șansă pentru a supraviețui”⁴⁴.

Activitatea antreprenorială a reprezentat, în cadrul aceluiași studiu, opțiunea a 1,9% din populație, cu precizarea că limita între o activitate individuală și una antreprenorială este destul de neclară. În ce privește respondenții angajați, în aproape 40% dintre cazuri este vorba de companii private și fără contract de muncă. Astfel, „vulnerabilitatea populației roma pe piața muncii este reconfirmată de forma contractuală a relațiilor de muncă ale celor cu experiența ocupării, dar neocupați în prezent: doar 44,1% au avut contract de muncă, pentru restul relațiile de muncă în activități de zilierat (39%) sau în alte angajamente (16,4%) nefiind reglementate contractual”⁴⁵.

Întorcându-ne la studiul elaborat de Agenția „Împreună”, merită semnalată și observația potrivit căreia atât în rândul romilor, cât și al persoanelor de alte etnii, procentul de gospodării în care veniturile sunt aduse exclusiv de către un bărbat este covârșitor: 89% la romi și 80% în cazul neromilor, în condițiile în care, din numărul total de rezidenți ai unei gospodării, segmentul populației active pe piața muncii este de peste două ori mai scăzut în cazul respondenților de etnie romă decât în eșantionul general (20% față de 41% la respondenții de alte etnii decât cea romă). În privința surselor de venit, cea mai des citată de către respondenții romi sunt alocațiile copiilor (33%), urmată de activitățile de lucru sezoniere sau cu ziua (20%), de salariile lunare fixe (16%), și de pensii (11%). De asemenea, 6% din romi declară ca sursă de venit Venitul Minim Garantat. În cazul respondenților de alte etnii, sursa de venituri cea mai des citată sunt salariile lunare fixe (40%), urmate de pensii (30%) și de alocațiile copiilor (14%). Indemnizația de șomaj este de trei ori mai des citată ca sursă de venit în cadrul gospodăriilor din eșantionul nerom decât în rândul celor de etnie romă. O altă comparație interesantă este ponderea activităților sezoniere sau cu ziua (activități cu un grad sporit de precaritate financiară): sunt de cinci ori mai numeroși romii care declară aceste activități ca sursă de venit în gospodăria lor decât cei de alte etnii. Valoarea medie a venitului lunar al unei gospodării din eșantionul de romi este de 657 RON – doar cu 57 de RON mai mult decât valoarea unui salariu minim pe economie – în timp ce în cazul gospodăriilor din eșantionul de neromi această valoare este de 1665 RON. Astfel, o gospodărie de romi câștigă în medie de peste 2,5 ori mai puțin decât o gospodărie de majoritari (sau alte etnii decât cea romă). De asemenea, valoarea maximă declarată a câștigului lunar al unei gospodării romă este de 7200 de RON, în timp ce în rândul celor de alte etnii această valoare este aproape dublă (13000 RON). Constatăm o distribuție foarte inegală a gospodăriilor din eșantionul rom, cu o concentrare majoră în categoria de venit între 0 și 600 de RON (60% din gospodării). De asemenea, tendința este ca procentul gospodăriilor din eșantionul rom să scadă odată cu creșterea valorii fiecărei categorii, în timp ce în cazul gospodăriilor din eșantionul populației de alte etnii, tendința este ca acest procent să crească. Cu alte cuvinte, gospodăriile din eșantionul de romi se situează cu precădere la nivelul intervalurilor de câștig inferioare. În plus, cercetarea constată că sunt de două ori mai numeroși romii care declară că veniturile lor variază pe timpul anului decât cei de alte etnii. Aceste variații sunt induse de numărul ridicat de persoane care desfășoară activități sezoniere sau cu ziua, activități puternic supuse fluctuațiilor în timp (citate de 20% din respondenții romi ca fiind surse de venituri ale gospodăriilor lor). În rândul neromilor, cei care declară că veniturile lor nu variază pe timpul anului reprezintă 65% din respondenți, procent care se situează sub jumătate în cazul romilor (49%).

În ce privește situația șomerilor și a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, prima observație a analizei amintite se referă la ponderea disproporționată a șomerilor în rândul respondenților de etnie romă, 21%, care este aproape dublă față de procentul de șomeri din rândul persoanelor de alte etnii: 11%. Putem găsi discrepanțe mari și în ceea ce privește perioada de timp în care respondenții au lucrat la ultimul loc de muncă: procentul de romi care au lucrat sub un an la ultimul loc de muncă este aproape dublu față de cel al respondenților de alte etnii (35% din romi față de 18% din neromi). La fel, sunt de peste două ori mai numeroși neromii care au

⁴³ ICCV, *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*, Editura Expert, București, 2010, p. 41.

⁴⁴ Idem, p. 42.

⁴⁵ Idem, p. 43.

lucrat la ultimul loc de muncă peste 5 ani, decât respondenții de etnie romă (37% din respondenții de alte etnii decât cea romă, față de 16% din romi). Aceste cifre pot fi interpretate ca fiind indicatoare ale unei precarități crescute a locurilor de muncă la care au acces romii. Astfel, speranța de viață pe piața muncii a unui rom este mai scăzută decât a unei persoane de altă etnie, ceea ce denotă statutul de (auto)marginalizare socială a minorității rome și precaritatea accesului pe piața muncii. 57% din respondenții de etnie romă afirmă că din momentul pierderii locului de muncă anterior nu au participat la niciun interviu de selecție pe piața muncii. Acest procent este de 50% în cazul respondenților de alte etnii. La fel, sunt mai numeroși neromii care au participat la un număr de până la cinci interviuri (33%, față de 28% în cazul romilor). În ceea ce privește participarea la peste cinci interviuri, tendința este ca persoanele de etnie romă să fie mai numeroase decât neromii aflați în aceeași situație, ceea ce denotă un acces mai dificil pe piața muncii a romilor. Mai departe, analiza notează că 41% din respondenții de etnie romă consideră că principalul motiv pentru care nu au fost selecționați la interviurile la care au participat este apartenența la minoritatea romă. 9% din romi consideră că motivul pentru care nu au fost angajați este vârsta lor de peste 40 de ani, iar 35% au declarat că nu știu care este motivul pentru care au fost respinși la angajare, sau nu au răspuns la întrebare. În ceea ce privește respondenții de alte etnii, procentul celor care nu cunosc motivul sau nu au furnizat un răspuns la întrebare este de 65%, iar 17% cred că motivul principal a fost vârsta lor de peste 40 de ani. Din aceste cifre reiese faptul că mulți romi consideră că apartenența lor etnică reprezintă un obstacol la accesul pe piața muncii.

Pe de altă parte, accesul romilor la măsurile de protecție socială a persoanelor în afara pieței muncii este semnificativ mai scăzut decât în cazul persoanelor de alte etnii. Astfel, 7% din romi declară că beneficiază de indemnizație de șomaj, față de 23% din respondenții de alte etnii. Tot 7% din romi declară că au beneficiat în trecut de indemnizație de șomaj, nemaibeneficiind însă de aceasta la momentul desfășurării sondajului, în timp ce acest procent se ridică la 26% în cazul respondenților de alte etnii decât cea romă. O diferență și mai accentuată între romi și cei de alte etnii se regăsește în cazul celor care nu au beneficiat niciodată de indemnizație de șomaj: 52% dintre romi și 31% dintre neromi.

În ce privește procentul de persoane dispuse să presteze o muncă sub pregătirea lor, însă cu forme legale, el este aproape identic între cele două eșantioane (83% din romi și 84% din neromi); diferența este însă mai accentuată în ceea ce privește procentul persoanelor care *nu* sunt dispuse să facă acest lucru: doar 4% din romi, față de 10% din persoanele de alte etnii. Acest lucru indică un alt aspect prin care romii sunt mai vulnerabili pe piața muncii decât cei de alte etnii, cifrele indicând o mai mare disponibilitate a acestora de a presta munci sub nivelul lor de pregătire, și prin urmare de a primi un salariu inferior față de pregătirea lor. Dintre persoanele de etnie romă în căutarea unui loc de muncă, 72% sunt dispuse să presteze munci pe piața neagră și indiferent de condiții, în timp ce din rândul celor de alte etnii, sub jumătate (49%) au ales această opțiune de răspuns. Aceste cifre indică precaritatea romilor în ceea ce privește ocuparea, și statutul lor de grup vulnerabil pe piața muncii. Tendința mult mai pronunțată la romi de a fi dispuși să lucreze în economia informală și de a fi supuși unor condiții de lucru sub standardele legale este un indicator de vulnerabilitate crescută atât pe piața muncii, cât și în societatea românească.

Analiza conține și date referitoare la cunoașterea cadrului legal din domeniul măsurilor de protecție împotriva discriminării pe piața muncii, de unde se desprinde ideea că, în general, sunt mai puțin numeroși romii care își cunosc drepturile și ar putea recunoaște cu ușurință situațiile de discriminare pe care le prevede legislația românească. Faptul de a nu cunoaște aceste măsuri contribuie la vulnerabilitatea romilor pe piața muncii și este de natură să inducă pasivitatea acestora în fața situațiilor în care s-ar confrunța cu acțiuni discriminatorii la adresa lor, fie pe criteriul etniei, al genului, al vârstei sau în funcție de alt criteriu.

O altă secțiune a studiului este reacția la discriminare, unde apar din nou diferențe semnificative între segmentul rom și cel al respondenților de alte etnii. Astfel, 43% din romii care ar depune o plângere în caz de discriminare la angajare s-ar adresa șefului de la locul de muncă, față de 36% din respondenții de alte etnii. Se observă în general că romii cunosc mai puțin canalele prin care se poate acționa legal împotriva situațiilor de discriminare: doar 11% afirmă că s-ar adresa unui consilier juridic sau unui avocat (față de 17% la respondenții de alte etnii), și 31% s-ar adresa unei instituții specializate – CNCD – față de 36% din respondenții neromi. De asemenea, mai numeroși au fost respondenții romi care au identificat alte căi de acțiune (recurs la autoritatea publică locală sau la Partida Romilor, spre exemplu, ori la organizații ale societății civile). Aceste cifre indică o

nevoie sporită de informare în rândul respondenților de etnie romă în privința căilor legale de acțiune împotriva cazurilor de discriminare pe piața muncii. Faptul că aproape jumătate din respondenții romi afirmă că s-ar adresa șefului de la locul de muncă denotă o vulnerabilitate crescută a acestui segment în cazul în care agentul discriminării ar fi chiar o persoană din rândul cadrelor de management. Merită amintit aici și faptul că, potrivit Barometrului de incluziune socială 2010, conform percepției generale, atât a eșantionului rom, cât și a celui nerom, romii au de zece ori mai multe șanse de a fi disponibilizați decât membrii populației majoritare.

În ce privește sursele de informare privind actualul post ocupat (41% la romi și 39% la neromi), deși la ambele categorii de respondenți predomină „cunoștințele” ca sursă de informare privind, apar diferențe la nivelul categoriei „vecini” (16% la romi, față de 3% la neromi), dar și la categoria „internet”, unde doar 1% din romi, față de 6% din neromi, s-au informat pentru a găsi actualul loc de muncă.

De remarcat este impactul deosebit de scăzut al unor măsuri ocupaționale precum „Bursa locurilor de muncă” sau „Caravana ocupării”, care au atras doar 2% din romi către actualul post de muncă și 4% din neromi.

În acest sens se pronunță și raportul de cercetare al ICCV, menționat mai sus, operând o necesară analiză a activității ANOFM cu privire la reducerea șomajului romilor și a impactului diferitelor măsuri ocupaționale; astfel, potrivit rapoartelor de activitate ale instituției, numărul persoanelor roma cuprinse în programe profesionale a scăzut constant în ultimii ani, ca și numărul persoanelor angajate în urma organizării *Caravanei ocupării pentru romi*; este notabil însă că, în ciuda acestui fapt, a crescut de la un an la altul procentul femeilor angajate, ajungând, în 2009, la un procent de 34%. În concluziile acestei secțiuni, raportul notează că „este salutar faptul că raportul de activitate ANOFM pentru 2009 evidențiază faptul că 65.468 dintre persoanele înscrise în evidențele populației sunt persoane roma. Raportul menționează pentru prima dată rezultatul monitorizării angajamentelor ANOFM pentru îndeplinirea obligațiilor de implementare a Strategiei Guvernului pentru îmbunătățirea situației romilor”⁴⁶.

Cercetarea consemnează de asemenea rezultatele „modeste” ale diferitelor programe naționale și europene de ameliorare a situației romilor, remarcând că „în plină criză a șomajului, nu există niciun document programatic la nivel sectorial, în care să fie articulate politicile de răspuns privind inserția grupurilor vulnerabile pe piața muncii”⁴⁷.

Sănătate

Conform unor cifre colectate la nivelul Uniunii Europene, speranța de viață pentru romi este cu zece ani mai mică decât aceea a populației comunitare în ansamblul său, în vreme ce mortalitatea infantilă este de două până la șase ori mai mare⁴⁸. Acest decalaj major între romi și neromi privind nivelul de sănătate poate fi explicat parțial prin date – atâtea câte există – referitoare la posibilitățile de acces la servicii medicale și obstacole în a face uz de acestea, de la distanța față de cel mai apropiat cabinet medical până la discriminarea operată de către personalul medical față de persoanele de etnie romă.

Studiile recente în domeniul sănătății în rândul etniei rome subliniază persistența anumitor probleme, precum lipsa de informații cu privire la utilitatea vaccinării, frecvența redusă a vizitelor la stomatolog, nutriția inadecvată, automedicația, accesul dificil la servicii medicale datorat costurilor pe care mulți dintre romi nu le pot acoperi, ponderea redusă a femeilor care apelează la servicii de prevenire a cancerului de sân și de col uterin.⁴⁹ Conform aceleiași cercetări, aproape jumătate dintre minorii romi nu au efectuat toate vaccinurile incluse în Programul Național de Imunizare și tot atâția dintre adulți nu au beneficiat niciodată de servicii de medicină dentară; 89,4% dintre femeile rome de peste 15 ani nu au efectuat niciodată o mamografie și tot atâtea iar nu au

⁴⁶ ICCV, *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*, Editura Expert, București, 2010, p. 27.

⁴⁷ *Idem*, p. 31.

⁴⁸ Gergely, D., „Dreptul la sănătate și principiul nediscriminării”, în vol. *Etica și non-discriminarea grupurilor vulnerabile în sistemul de sănătate*, Asociația pentru Dezvoltare și Incluziune Socială, 2011.

⁴⁹ Wamsiedel, M., Jitariu, C., Barbu, S., Cnab, T., *Sănătate și comunitatea romă. Analiză asupra situației din România*, Madrid, 2009, p. 67-73.

făcut testul Babeș-Papanicolau pentru depistarea cancerului de col uterin. Și toate acestea, în condițiile în care studiile arată că 90% dintre romi au medic de familie – puțin sub media națională de 95%.

Cât privește percepția de către romi a sistemului sanitar, conform raportului Decade Watch⁵⁰, 60% dintre romii intervievați apreciază sistemul de sănătate ca prost și foarte prost, iar 20,8% îl consideră ca fiind satisfăcător. Autorii studiului apreciază și că „lipsa resurselor financiare poate fi o piedică pentru romi în accesarea unui sistem în care există obișnuința oferirii plății informale în schimbul serviciilor”.

Deși populația romă are în continuare o stare de sănătate modestă și un acces inegal la serviciile de sănătate, conform studiului ICCV menționat și mai sus, peste jumătate din populația de romi își consideră starea de sănătate bună și foarte bună, iar 40,2% o consideră proastă și foarte proastă⁵¹. Aceste date trebuie însă corelate cu cercetări calitative⁵² și cu analiza unor indicatori obiectivi ai stării de sănătate precum speranța de viață, mortalitatea infantilă⁵³, ale căror valori contrazic estimările furnizate de auto-percepție și identifică probleme care limitează accesul la serviciile medicale de calitate.

Un studiu pe tema „Accesului romilor la serviciile de sănătate publică”, realizat de Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate – SASTIPEN în 2010, pe un eșantion de 2167 de subiecți, detaliază aceste rezultate printr-o comparație relevantă cu populația neromă: „63% dintre români au declarat că starea lor de sănătate este bună, în comparație cu doar 39,4% dintre respondenții de etnie romă, în timp ce diferențele dintre cei care își considera drept proastă starea de sănătate sunt de 20%: 10 % populația României consideră că propria stare de sănătate este proastă, în timp ce proporția populației de etnie romă ce consideră același lucru este de 30,6%”⁵⁴. Între afecțiunile acuzate de respondenți, cele mai frecvente sunt bolile și tulburările sistemului cardiovascular (14%), urmate de boli și tulburări ale sistemului respirator (8,7%) și boli și tulburări ale sistemului osos și articular (7,2%)⁵⁵.

Pentru respondenții romi ai studiului, problemele legate de sănătate ocupă locul al treilea în ierarhia absolută a problemelor cu care se confruntă, 68% apreciind că problemele lor actuale sunt legate de starea lor de sănătate. În ce privește relațiile instituționale cu sistemul de sănătate, „cetățenii romi se consideră discriminați în relația cu instituțiile publice (primărie – 47%, spitale, dispensare – 46%, școală – 42%), unde de cele mai multe ori cred că ar fi tratați mai prost în comparație cu românii”⁵⁶.

Tot aici se consemnează că majoritatea persoanelor chestionate (87%) declară că sunt înscrise la un medic de familie, în special în grupa de vârstă de 50 de ani și peste. Cercetarea consemnează și motivele pentru care înscrierea la medicul de familie este mai redusă în rândul romilor decât în rândul neromilor. Acestea sunt, în ordinea frecvenței răspunsurilor, lipsa asigurării de sănătate (38%), lipsa banilor (20%) și lipsa unui loc de muncă (9,8%)⁵⁷. Procentul care declară că în relația cu sistemul medical le-au fost adresat remarci jignitoare cu privire la identitatea etnică este de 5,6%, iar un procent de 7,7% apreciază pur și simplu că medicul le-a vorbit sau s-a purtat urât cu ei. Dincolo de percepții, 16% dintre respondenți declară că în ultimele 12 luni medicul de familie a refuzat să le acorde asistență medicală la domiciliu, iar 21% afirmă că s-a întâmplat să nu găsească medicul de familie la cabinet atunci când a avut nevoie, deși vizita era în timpul programului afișat⁵⁸. Studiul mai precizează și că 71% din respondenții romi afirmă că își plătesc contribuția obligatorie la sistemul de asigurări sociale de sănătate, iar în rândul respondenților de peste 50 de ani (grupă ce cuprinde și pensionarii) cei care declară acest lucru sunt în proporție de 82%, comparativ cu respondenții din grupa de vârstă 18-29 ani, în care doar 62% afirmă că își plătesc contribuția la fondul asigurărilor sociale de sănătate. Cercetarea concluzionează că lipsa resurselor financiare este motivul principal pentru care 57% din respondenții care nu plătesc asigurări de sănătate se află în această situație, urmat de lipsa unui loc de muncă (26% din respondenți⁵⁹). În fine, un alt lucru demn de reținut este faptul că peste un sfert din etnicii romi care ar fi avut nevoie de îngrijiri medicale nu au apelat la serviciile de sănătate, în ciuda necesității acestui lucru⁶⁰.

⁵⁰ Decade Watch România, *Evaluarea intermediară a Deceniului de Incluziune a Romilor*, 2010.

⁵¹ ICCV, *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*, Editura Expert, București, 2010, p. 60.

⁵² Precum Fleck, G., Rughiniș, C., *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de azi*, Human Dynamics, București, 2008.

⁵³ UNDP, *The Roma in Central and Eastern Europe. Avoiding the Dependency Trap*, 2003.

⁵⁴ Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate SASTIPEN, *Accesul romilor la serviciile de sănătate publică*, București, 2010.

⁵⁵ *Idem*, p. 34.

⁵⁶ *Idem*.

⁵⁷ *Idem*, p. 39.

⁵⁸ *Idem*, p. 51.

⁵⁹ *Idem*, p. 74-76.

⁶⁰ *Idem*, p. 93.

Educație

În Raportul de evaluare intermediară a deceniului de incluziune a romilor Decade Watch⁶¹ se arată că în pofida eforturilor de a îmbunătăți deopotrivă accesul copiilor romi la educație cât și a calității actului educațional, sistemul continuă să fie inechitabil în detrimentul romilor. În aceeași direcție merg și concluziile unui alt studiu recent elaborat de Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună”⁶², conform căruia școala românească se dovedește departe de a fi o școală pentru toți. Pentru că ni se par încă extrem de relevante concluziile aceluia raport, le vom prelua și în paginile ce urmează.

„Raportul analizează accesul copiilor romi la o educație de calitate în sistemul de învățământ din România, folosind date cantitative și calitative din 100 de unități de învățământ cu ponderi diverse de elevi de etnie romă. Primul set de concluzii privește corelațiile dintre calitatea dotărilor materiale ale școlilor și procentul de elevi romi care le frecventează. Astfel, analiza statistică a datelor demonstrează faptul că pe măsură ce crește ponderea de copii romi dintr-o școală, descrește calitatea dotărilor materiale de care dispune aceasta (laboratoare de specialitate, sală sau teren de sport). De asemenea, cu cât crește procentul de copii romi dintr-o școală, descrește probabilitatea ca școala să dispună de propria bibliotecă, iar atunci când aceasta există, numărul de volume pe elev din biblioteca școlii descrește odată cu creșterea ponderii de elevi romi din școală. Aceeași tendință se observă și în privința dotării școlilor cu calculatoare la care elevii au acces, precum și în cazul deținerii avizului de funcționare. Calitatea resurselor umane de care dispun școlile este de asemenea corelată, în ceea ce privește anumiți indicatori, cu ponderea de elevi romi din școală. Astfel, școlile cu ponderi importante de elevi romi dispun în mai mică măsură de cadre didactice calificate și de consilieri școlari încadrați. Alți indicatori de resurse umane nu corelează în mod statistic semnificativ cu ponderea de elevi romi, însă se pot observa tendințe îngrijorătoare generalizate la nivelul tuturor unităților de învățământ: procentul de cadre didactice navetiste se ridică la 60%, iar fluctuația cadrelor didactice pe anul 2008-2009 se cifrează la 9,2%. Un alt indicator care ridică semne de întrebare asupra calității învățământului la care au acces romii este numărul de ore de formare continuă urmate de cadrele didactice. Pentru a acumula numărul de credite stipulat de lege, cadrele didactice ar trebui să urmeze în medie aproximativ 50 de ore de formare continuă pe an. Valoarea medie a acestor ore calculată pentru școlile incluse în studiul de față este însă de 7 ori mai scăzută: cadrele didactice au urmat, în medie, doar 7 ore de formare continuă în anul 2008-2009. Îndeosebi tematica discriminării, a intoleranței și a rasismului constituie puncte slabe ale cunoașterii cadrelor didactice, pentru care sunt necesare formări continue focusate pe schimbarea mentalității acestora în privința etniei romi. Se observă adeseori slaba conștientizare a discriminării la care este supusă minoritatea romă în România, și odată cu aceasta, lipsa unor strategii de prevenire și combatere a discriminării la nivelul școlilor.

Studiul s-a aplecat de asemenea asupra incidenței și cauzelor unor fenomene indezirabile precum abandonul școlar, absenteeismul, nepromovarea (repetenția) și necuprinderea copiilor de etnie romă în sistemul de învățământ obligatoriu. În ceea ce privește abandonul școlar, studiul a relevat în primul rând lipsa unei definiții clare și uniforme conform căreia se colectează și raportează date la nivelul școlilor. Astfel, Regulamentul de Organizare și Funcționare a Unităților de Învățământ Preuniversitare prezintă o definiție a abandonului școlar, Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului utilizează o altă definiție operațională prin care colectează date, iar la nivelul practicii identificate în școli momentul în care un elev este declarat în situație de abandon școlar variază de la câteva săptămâni la trei ani, folosindu-se indicatori diferiți de la școală la școală (număr de absențe sau perioadă de nefrecventare a cursurilor). Aceste considerente metodologice aruncă o umbră nu doar asupra datelor referitoare la abandonul școlar raportate de școli, ci și asupra fundamentării anumitor programe și proiecte îndreptate către corectarea sau prevenirea abandonului școlar. Conform datelor raportate de școli referitoare la abandonul școlar – date care trebuie privite cu rezerva dificultăților metodologice relevate – acest fenomen s-ar cifra la 6,7% în rândul copiilor de etnie romă. De asemenea, se poate observa corelația pozitivă dintre rata abandonului școlar raportată de școli și procentul de romi, însă testele statistice sunt invalidate de aplicarea unor definiții diferite ale abandonului școlar. Studiul de față a privilegiat de aceea o altă sursă de date

⁶¹ Decade Watch România, *Evaluarea intermediară a Deceniului de Incluziune a Romilor*, 2010.

⁶² Duminică, G., Ivasiuc, A., *O școală pentru toți? Accesul copiilor romi la o educație de calitate*, UNICEF; București, 2010.

pentru calcularea ratei abandonului școlar în rândul romilor, și anume chestionarele aplicate copiilor de etnie romă, fie aceștia cuprinși sau necuprinși în învățământul obligatoriu. Conform acestei surse, rata abandonului școlar la romi se ridică la 9%. Determinanții abandonului școlar în rândul romilor au fost identificați ca fiind în primul rând sărăcia (44% din motivele invocate pentru justificarea părăsirii sistemului de învățământ obligatoriu), urmată de obținerea, în mod repetat, a unor rezultate nesatisfăcătoare la învățatură materializate prin corijențe și / sau repetenții multiple (16%). Datele colectate prin chestionare aplicate copiilor și părinților arată incidența ne semnificativă din punct de vedere statistic a două din motivele cele mai des invocate de populația neromă pentru a explica abandonul școlar la romi. Astfel, studiul relevă lipsa de fundamentare a stereotipului conform căruia romii abandonează școala din cauza căsătoriilor timpurii: doar 4% din cei care au abandonat școala invocă motivul mariajului, ceea ce denotă că fenomenul de căsătorie timpurie este mult mai puțin răspândit la romi decât o afirmă opinia publică. La fel, un alt stereotip, cel conform căruia părinții romi nu-și trimit copiii la școală, este invalidat de datele noastre: doar 9% din părinții romi se arată neinteresați de educația copiilor lor, ceea ce se materializează prin lipsa de contact a părinților cu școala, prin lipsa încurajării directe a copiilor să învețe bine și prin atitudini negative față de educație în general. Rămân însă 90% din părinții romi care manifestă atitudini pozitive față de educație, mențin contactul cu cadrele didactice și își încurajează copiii să obțină rezultate bune la învățatură. Un alt aspect relevat de studiu este faptul că, în marea lor majoritate, școlile nu dispun de strategii eficiente de prevenire și combatere a abandonului școlar. Atunci când acționează în cazul unui elev care a încetat să mai frecventeze cursurile, școala acționează când este deja prea târziu și prin mijloace nepotrivite (prin dialog unilateral cu părinții, fără efortul de a înțelege cauzele reale ale abandonului școlar, sau chiar prin apelare la organele poliției pentru soluționarea cazului). Din aceste „strategii” se desprinde faptul că abandonul școlar nu este înțeles ca un fenomen psihologic de desprindere și demotivare progresivă a elevului, ci ca fenomen de devianță comportamentală. Prin urmare, victima abandonului școlar este blamată, în loc de a fi înțeleasă și sprijinită psihologic. În ceea ce privește rata de nepromovare (repetenția), aceasta tinde să crească odată cu ponderea de elevi romi din școală, conform testelor statistice efectuate pe datele colectate. Un semnal de alarmă este faptul că în școlile cuprinse în studiu, 76% din elevii nepromovați în 2008-2009 sunt de etnie romă, ceea ce tinde să confirme inadecvarea conținuturilor pedagogice și a strategiilor de predare la un mediu intercultural și interetnic. Rata crescută a repetenției în rândul romilor reprezintă un risc crescut de abandon școlar, deoarece a doua cauză de abandon școlar o reprezintă obținerea unor rezultate nesatisfăcătoare la învățatură. În lumina noilor teorii referitoare la cauzele insuccesului educațional, școala trebuie să-și asume responsabilitatea pentru neîndeplinirea misiunii sale în mod incluziv.

Studiul relevă de asemenea date referitoare la necuprinderea elevilor în sistemul de învățământ. Acest fenomen se referă la trei dimensiuni, și anume: nefrecventarea învățământului preșcolar, necuprinderea în sistemul de învățământ obligatoriu și părăsirea timpurie a învățământului facultativ. În ceea ce privește frecventarea grădiniței de către copiii romi, din datele noastre se desprinde tendința ca participarea copiilor romi la ciclul preșcolar să crească. Rata de participare a copiilor romi la acest nivel de învățământ se situează potrivit datelor noastre la 71%. Procentul de copii romi de vârstă școlară care nu au frecventat niciodată sistemul de învățământ se cifrează la aproximativ 2%, iar cauzele necuprinderii se pot imputa în primul rând sărăciei, iar în al doilea rând distanței mari față de cea mai apropiată școală. Necuprinderea în sistemul de învățământ nu este corelată statistic cu ponderea elevilor romi din școală, ceea ce confirmă faptul că fenomenele indezirabile din interiorul sistemului de învățământ – abandonul școlar și nepromovarea – sunt datorate în primul rând deficitului de calitate a procesului educativ din școli. Este de asemenea important de menționat că 11% din școlile cuprinse în studiu nu au deținut date referitoare la procentul de copii din comunitate necuprinși în sistemul de învățământ, ceea ce denotă alienarea instituției școlii de mediul social pe care îl deservește, lipsa de strategii de atragere a copiilor în sistem și lipsa de interes în a-i cuprinde pe copiii romi cu dificultăți socio-economice în învățământ. Dincolo de aceste considerente, procentul scăzut de copii romi necuprinși în sistemul educativ arată că este vorba de un fenomen relativ puțin răspândit, ceea ce infirmă, din nou, stereotipul conform căruia părinții romi nu și-ar „trimite copiii la școală”. Un alt indicator de participare la educație este părăsirea timpurie a sistemului de învățământ. Terminarea a opt clase reprezintă pentru multe familii de romi nivelul de studii pe care copiii nu-l pot depăși, din considerente materiale. În special în mediul rural, familia nu dispune întotdeauna de mijloacele materiale necesare pentru a-și trimite copii într-un liceu urban, iar forța de muncă a tinerilor este necesară pentru

asigurarea unui nivel minim de subzistență. Această problemă nu este însă specifică populației rome, deoarece și în rândul familiilor de neromi cu nivel socio-economic scăzut, mulți copii sunt nevoiți să se oprească la nivelul a opt clase. Un alt motiv pentru decizia de a nu continua studiile dincolo de nivelul minim obligatoriu este lipsa de modele de reușită datorate educației, la nivelul comunității. În fine, un alt determinant al părăsirii timpurii a învățământului este rezultatul unui calcul rațional care pune în balanță investiția necesară pentru ca un copil dintr-un mediu defavorizat să continue școala și beneficiile bănești pe care le va putea obține, mai târziu, datorită unui nivel crescut de educație. Inadecvarea școlii românești la cerințele actuale ale pieței muncii, situația economică dificilă, și lipsa de oportunități din mediul rural conduc la lipsa garanției că investiția în educație va putea fi amorosată prin obținerea unui loc de muncă bine plătit.

Studiul a atins și un alt aspect crucial în ceea ce privește educația la care au acces romii, și anume fenomenul de discriminare pe criteriul etnic. Din interviurile cu cadrele didactice care activează în școlile cuprinse în studiu se desprinde slaba conștientizare a discriminării față de romi, persistența anumitor stereotipuri negative la adresa romilor, o acută lipsă de înțelegere și comunicare interculturală, precum și tendința ca nereușitele copiilor romi în educație să fie exclusiv puse pe seama acestora sau a părinților lor. Școala se degreveză astfel de orice responsabilitate în privința asigurării unui mediu incluziv, iar cadrele didactice care nu conștientizează propria răspundere și efectul nefast al propriilor atitudini și acțiuni nu sunt pregătite pentru necesara schimbare de mentalitate care se impune în învățământul din România. Un tip de discriminare deosebit de grav și cu efecte negative majore este segregarea copiilor romi în clase sau școli separate. Studiul nostru a identificat persistența acestui fenomen, în ciuda reglementărilor repetate ale Ministerului Educației în sensul desegregării și al prevenirii segregării. Astfel, au fost identificate cazuri de segregare pe criteriul etnic, fie la nivel de clase, fie la nivel de școli, în 31% din unitățile de învățământ analizate. Alte concluzii ale studiului de față privesc necunoașterea definiției segregării de către o parte din cadrele didactice, cât și tendința de disimulare a segregării în unele cazuri. Din interviurile cu cadre didactice care activează în școli unde s-a încercat punerea în aplicare a unor măsuri de desegregare reies câteva obstacole însemnate, printre care reticența cadrelor didactice, dar și a părinților, atât romi cât și neromi, de a desființa clasele separate de romi. Evident, motivele fiecăreia din aceste categorii sunt diferite: cadrele didactice se tem de reacția neromilor și de posibilul transfer al elevilor neromi la alte școli, părinții neromi se tem de scăderea nivelului educativ odată cu integrarea romilor în clasele frecventate de copiii lor, iar părinții romi luptă adeseori pentru păstrarea școlilor segregate rezidențial, care de multe ori au fost construite cu eforturile comunității, și care sunt preferate altor școli situate la distanțe mai mari de comunitate. Alt obstacol însemnat în calea desegregării este diferența semnificativă de nivel între elevii din clase segregate de romi și ceilalți elevi, atunci când se realizează cuplarea claselor segregate cu celelalte. Din cauza așteptărilor scăzute ale cadrelor didactice față de copiii romi, cât și din cauza lipsei de motivare a acestora de a lucra cu elevii romi la un nivel egal cu al celorlalți elevi, s-au creat diferențe de nivel care îngreunează procesul educativ în clasele cuplate și sunt de natură a-i exclude pe elevii romi, rămași vizibil în urmă. Astfel, cuplarea claselor segregate cu celelalte, în cazul în care există diferențe de nivel între elevii romi și ceilalți, conduce la efectul advers de demotivare a copiilor romi și chiar de abandon școlar. Desegregarea trebuie astfel însoțită de măsuri de recuperare a diferențelor de nivel, ceea ce necesită resurse suplimentare adeseori inexistente. De asemenea, măsurile de desegregare trebuie să fie individualizate la nivelul fiecărei școli, deoarece fiecare caz este unic și se confruntă cu un set propriu de obstacole care trebuie eliminate.”⁶³

Alături de aceste constatări amintim și cifrele și concluziile puse la dispoziție de raportul *Vino mai aproape*⁶⁴. Astfel, neparticiparea școlară a persoanelor din grupa de vârstă 14-17 ani este 11% în cazul romilor, față de numai 3,2% în cazul tinerilor de alte etnii (157). În ce privește participarea școlară, „aproximativ 80% dintre tinerii neșcolarizați sunt romi, dintre care 38% sunt analfabeți funcțional. Proporția de copii romi înscriși în învățământul primar este de 64%, față de 98,9% - media națională” (Raportul Comisiei Prezidențiale 2007:8). Diferențe semnificative între educația populației rome și a populației nerome se înregistrează și la nivelul educației secundare și universitare. Astfel, în cazul grupei de vârstă 18-30 de ani, 9% dintre romi sunt absolvenți de liceu și 2% absolvenți de studii universitare, față de 41%, respectiv 27% în cazul populației nerome.

⁶³ *Idem*, extrase din paginile 8-12.

⁶⁴ Fleck, G., Rughiniș, C., *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de azi*, Human Dynamics, București, 2008, p. 167.

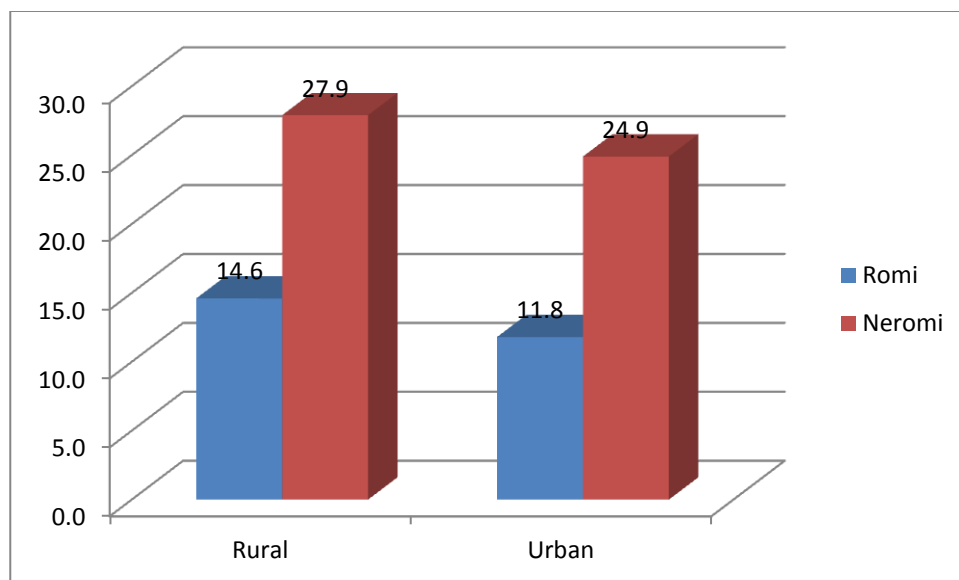
UNDE NE AFLĂM ACUM?

Analiza s-a axat pe o serie de indicatori de incluziune socială, măsurați comparativ pe cele două eșantioane. Vom reda în cele ce urmează analiza comparativă în domeniile locuirii și infrastructurii, ocupării, sănătății, educației și migrației. Pe lângă indicatorii de incluziune socială din fiecare domeniu, vom adăuga la fiecare subcapitol și percepția respondenților cu privire la problemele pe care le întâmpină, dar și impactul anumitor politici și măsuri din ultimii cincisprezece ani în fiecare domeniu în parte.

LOCUIREA ȘI INFRASTRUCTURA

Atunci când sunt solicitați să menționeze primele trei probleme cu care se confruntă persoanele din propriul cartier, dar și propria familie, problemele legate de starea locuințelor, lipsa locuințelor pentru tineri sau de starea drumurilor și lipsa infrastructurii se află pe locul trei în clasament, însă în proporții diferite în cele două eșantioane. Astfel, 41,5% din romi numesc starea locuințelor drept una din cele trei probleme cu care se confruntă locuitorii din propriul cartier, în timp ce acest lucru se întâmplă în eșantionul nerom doar în proporție de 18,8%⁶⁵.

Din cei care menționează existența unor probleme în domeniul locuirii, 55,9% (în eșantionul rom) și 20,5% (în eșantionul nerom) numesc lipsa spațiului drept una din problemele majore. Un indicator important privit ca standard al confortului spațial este reprezentat de raportul dintre suprafața medie de locuit și numărul de persoane din gospodărie. Astfel, în cazul populației rome, suprafața medie de locuit pe persoană este de 13,16 metri pătrați, în timp ce pentru populația neromă media este puțin peste 26 de metri pătrați⁶⁶. Potrivit datelor din eșantionul național de romi din 1998, suprafața medie de locuit pentru romi era de opt metri pătrați pe persoană, față de aproape 12 metri pătrați în cazul populației nerome⁶⁷. Putem astfel constata că în ambele cazuri, suprafața medie a locuinței aproape s-a dublat în ultimii cinci ani. În graficul 6 ilustrăm distribuția valorii medii a suprafeței de locuit pe persoană în funcție de mediul de rezidență al respondenților. Se observă că în rural media suprafeței este puțin mai mare, dar cu toate acestea, gospodăriile de altă etnie decât cea romă au o medie de două ori mai mare față de gospodăriile de romi în ceea ce privește suprafața ce revine unei persoane.

Grafic 6. Distribuția suprafeței de locuit pe persoană în funcție de mediul de rezidență (rural/urban)

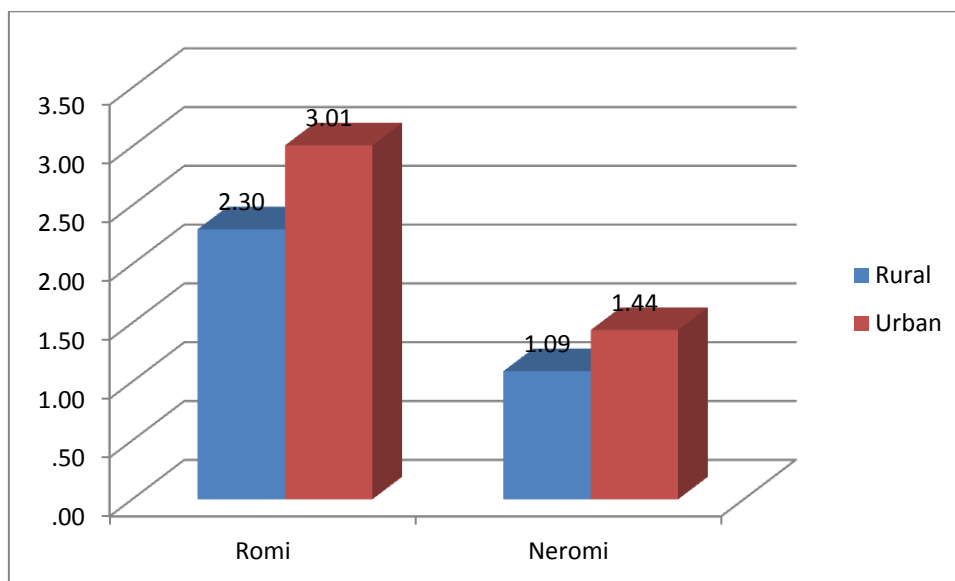
⁶⁵ Cifrele în privința problemelor pe care respondenții afirmă că le întâmpină și propriile familii sunt destul de apropiate. Astfel, 38,9% din romi și 19,9% din neromi afirmă că una din problemele familiei lor este starea locuinței.

⁶⁶ Trebuie să luăm în considerare faptul că este vorba despre aprecieri subiective și putem avea de a face cu supraevaluări sau subevaluări ale respondenților.

⁶⁷ Zamfir, Cătălin și Preda, Marian (coord.) *Romii în România*. București: Editura Expert.

Un indicator care completează această imagine a confortului spațial este numărul mediu de persoane pe cameră de locuit, ilustrat în graficul 7. Astfel, se constată în cazul romilor o medie de 2,57 persoane pe cameră, în timp ce pentru neromi se regăsesc de mai bine de două ori mai puține persoane pe cameră (1,16), rezultatul analizei confirmând situația de la indicatorul de mai sus.

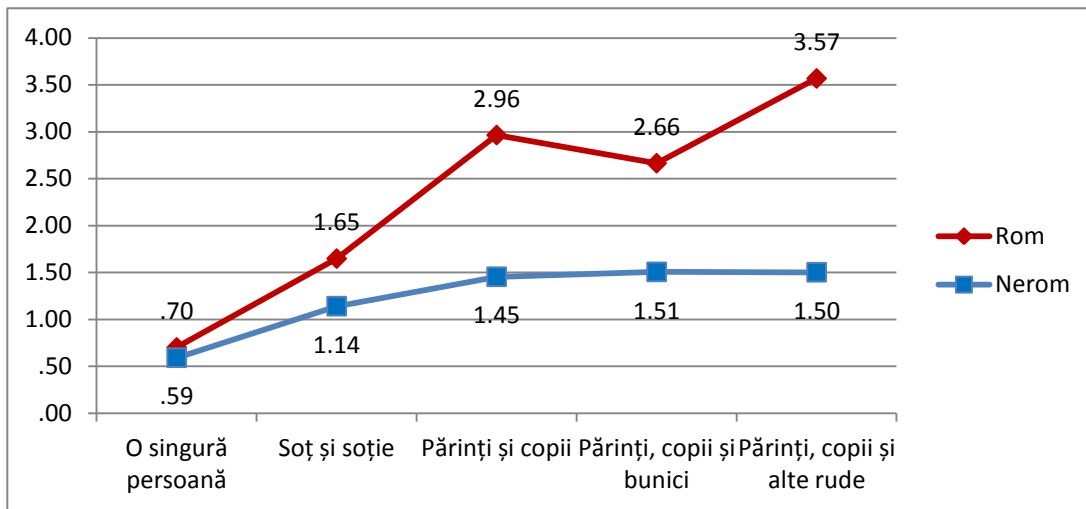
În ceea ce privește evoluția acestui indicator în ultimii cincisprezece ani, trebuie menționat că la nivelul anului 1992, potrivit datelor din lucrarea *Țigani între ignorare și îngrijorare*, pentru romi numărul mediu de persoane pe cameră era de 2,48⁶⁸. Apoi, în 1998, potrivit datelor din *Romii în România*, acesta a scăzut la valoarea de 2,23 persoane (respectiv 2,24 în mediul rural și 2,21 în mediul urban), în timp ce populația neromă înregistra o valoare medie de 1,18 persoane (respectiv 1,09 în mediul rural și 1,26 în mediul urban). În Graficul 6 se observă o valoare crescută a densității de locuire în mediul urban pentru populația romă până la 3,01 persoane pe cameră. Același lucru se întâmplă și pentru populația neromă din urban, dar în proporție mai mică (1,44).

Grafic 7. Distribuția numărului mediu de persoane pe cameră în funcție de mediul de rezidență și etnie

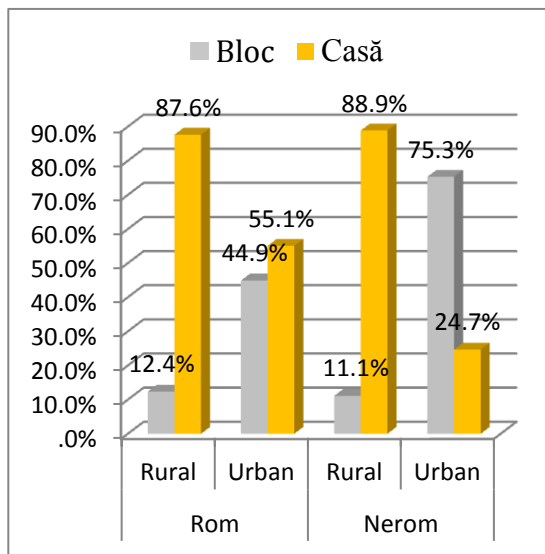
Analizând tipul familiei, definit în funcție de compoziția acesteia, și media numărului de persoane pe cameră, se constată că acesta este mai mare în cazul familiilor extinse din gospodăriile rome, față de familiile extinse din gospodăriile nerome, așa cum se poate observa în Graficul 8. Se observă o creștere accentuată în cazul gospodăriilor rome față de cele nerome și medii mai mari în cazul familiilor extinse. Astfel, în cazul familiilor formate din părinți, bunici și copii se observă o medie de 2,66 persoane pe cameră, ceea ce poate însemna de exemplu că părinții dorm în aceeași cameră cu cel puțin un copil, în timp ce în cazul familiilor de neromi de același tip raportul de persoane la camere este de doar 1,51 persoane pe cameră.

⁶⁸ Zamfir, C., Zamfir, E. (coord.), *Țigani între ignorare și îngrijorare*, Ed. Alternative, București, 1993.

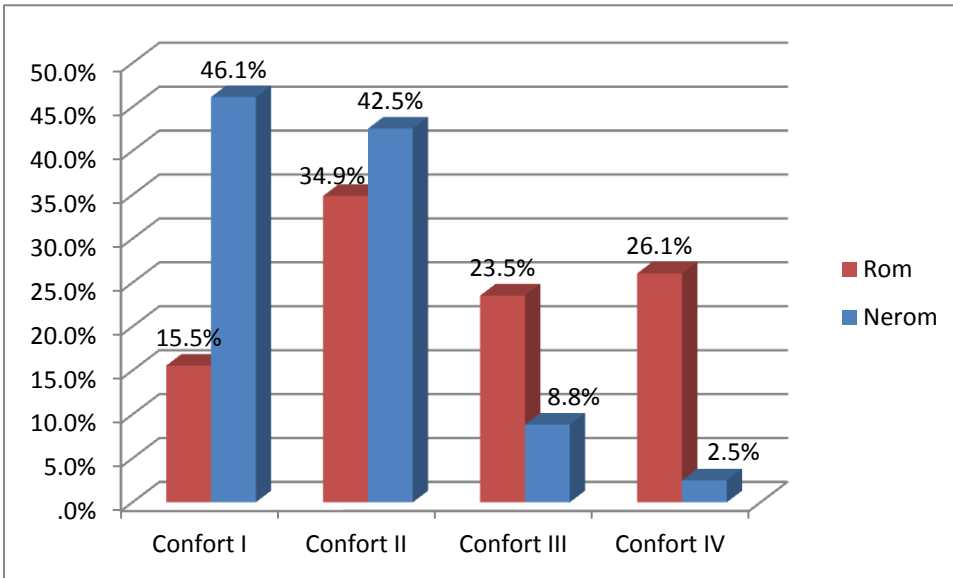
Grafic 8. Numărul de persoane pe cameră în funcție de tipul familiei și etnie

Graficul 9 prezintă distribuția în funcție de tipul locuinței, mediul de rezidență și tipul gospodăriei. În mediul rural, distribuția este similară, predominând casele în proporții aproape egale între gospodăriile rom și nerome. În schimb în mediul urban, proporția caselor este mai mare decât cea a apartamentelor la bloc în cazul romilor, atingând un procent de 55%, în timp ce proporția caselor din urban pentru populația neromă este de aproape un sfert dintre locuințe.

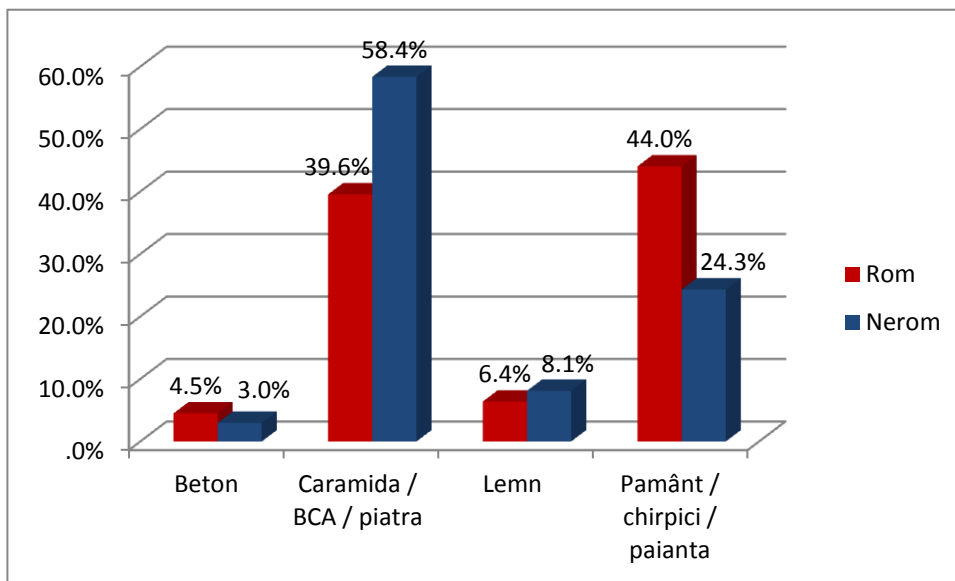
Grafic 9. Distribuția tipului de locuință în funcție de mediul de rezidență (rural/urban) și etnie

În privința confortului apartamentelor situate în blocuri, distribuția tipului de confort în funcție de etnie este în dezavantajul net al romilor. Astfel, jumătate dintre romii stau în apartamente de confort III (23,5%) și confort IV (26%), care presupun un spațiu de locuire mic, o calitate scăzută a materialelor de construcție și a finisajelor, în timp ce neromii care stau în astfel de apartamente sunt mult mai puțini – confort III – 8,8% și confort IV – 2,5%. Graficul 10 prezintă distribuția apartamentelor în funcție de confort și etnia respondenților. Prin urmare, sunt de cinci ori mai numeroase gospodăriile de romi care locuiesc în apartamente de confort inferior (III și IV) față de gospodăriile nerome aflate în aceeași situație.

Grafic 10. Gradul de confort al apartamentelor în funcție de etnie

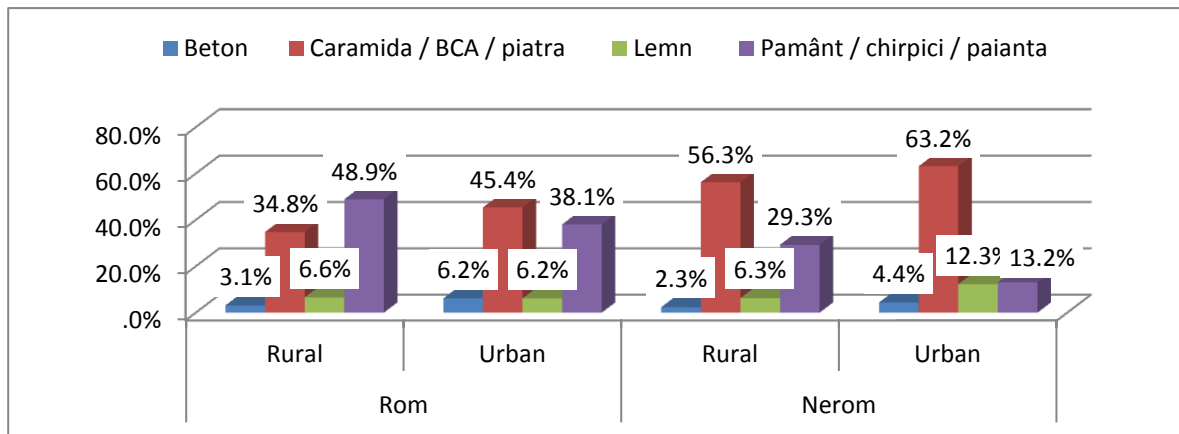
În ceea ce privește calitatea caselor, un indicator ce poate revela acest aspect este tipul materialelor de construcție. Se constată astfel că în rândul gospodăriilor rome există de aproximativ două ori mai multe case de pământ, chirpici sau paiantă (44%) față de gospodăriile nerome (24%). Graficul 10 prezintă distribuția materialelor de construcție în funcție de etnie.

Grafic 11. Distribuția materialelor de construcție pentru case în funcție de etnie

Analiza materialelor de construcție în funcție de mediul de rezidență (prezentată vizual în graficul 12) revelează faptul că procentul locuințelor din pământ, chirpici sau paiantă este cel mai ridicat în cazul romilor situați în rural (48,9%), descrescând până la 38,1% pentru romii din urban, în timp ce pentru neromi procentele sunt de 29,3% în rural și 13,2% în urban. Astfel, sunt de peste trei ori mai numeroși romii din rural care au locuințe din materiale de construcție de calitate considerată inferioară, față de numărul de neromi din urban în aceeași situație. În ceea ce privește locuințele din cărămidă, BCA sau piatră, diferențele dintre romi și neromi sunt mai puțin dramatice: 34,8% romi în rural și 45,4% în urban, comparativ cu 56,3% neromi în mediul rural și

63,2% în urban. Acest lucru se poate datora și faptului că există comunități de romi în care se mai practică meșteșugul cărămidăriei, astfel putându-se furniza materiale de construcție la costuri reduse față de prețurile pieței.

Grafic 12. Distribuția materialelor de construcție pentru case în funcție de etnie și mediul de rezidență (urban / rural)

Comparativ cu datele din 1998, proporția locuințelor din pământ, paiantă sau chirpici pare să fi rămas constantă în cazul gospodăriilor rome din rural, întrucât aceasta avea valori similare la acel moment, situându-se la 48,3%⁶⁹. Cu toate acestea, se observă o pondere mai mare a caselor din paiantă sau chirpici în mediul urban (38,1%) în comparație cu valoarea procentuală în cazul caselor din gospodăriile nerome din același mediu de rezidență (13,2%).

De asemenea, se observă o creștere a proporției caselor din cărămidă, BCA sau piatră de la 37% în 1998 la 40% acum, în timp ce proporția caselor din lemn a scăzut de la 12% în 1998 la 6% în 2012⁷⁰.

Analiza indicatorilor de proprietate a locuinței este extrem de relevantă în contextul incluziunii sociale. Accesul la proprietate este unul din principalii indicatori de bunăstare, iar cercetări anterioare au relevat faptul că în cazul etniei rome, situația locuirii fără acte este indicatoare de excluziune socială pentru o parte din această minoritate.

Proporția romilor care locuiesc într-o casă fără acte pare să fi scăzut, comparativ cu datele din 1998, de la 36,9% la 12,5%, indicând o reducere de aproape trei ori a valorii acestui indicator⁷¹. Desigur, efectul de dezirabilitate a răspunsurilor poate să inducă distorsiuni în modul în care respondenții optează să răspundă, astfel încât se poate formula ipoteza că procentul este o subestimare a fenomenului. Dacă adăugăm la această cifră și procentul de non-răspunsuri de 9%, considerând probabilitatea ca mare parte din cei aflați în situația de a nu avea acte să fi preferat să nu răspundă, putem estima procentul acestora în jurul valorii de 22%, adică puțin peste o cincime dintre gospodării. Chiar și păstrând ipoteza cea mai sumbră, aceea a disimulării lipsei de acte prin non-răspuns, ponderea romilor ce locuiesc într-o locuință fără acte este cu aproximativ o treime mai scăzută decât în 1998. Graficul 13 redă distribuția locuințelor în funcție de modul de locuire și etnie. Surprinzător, se observă că majoritatea locuințelor sunt proprietate privată, cu acte, atât în eșantionul nerom cât și în cel rom. Cu toate acestea, diferența este de aproximativ 24 de puncte procentuale, în defavoarea romilor: neromii sunt în proporție de 90,8%

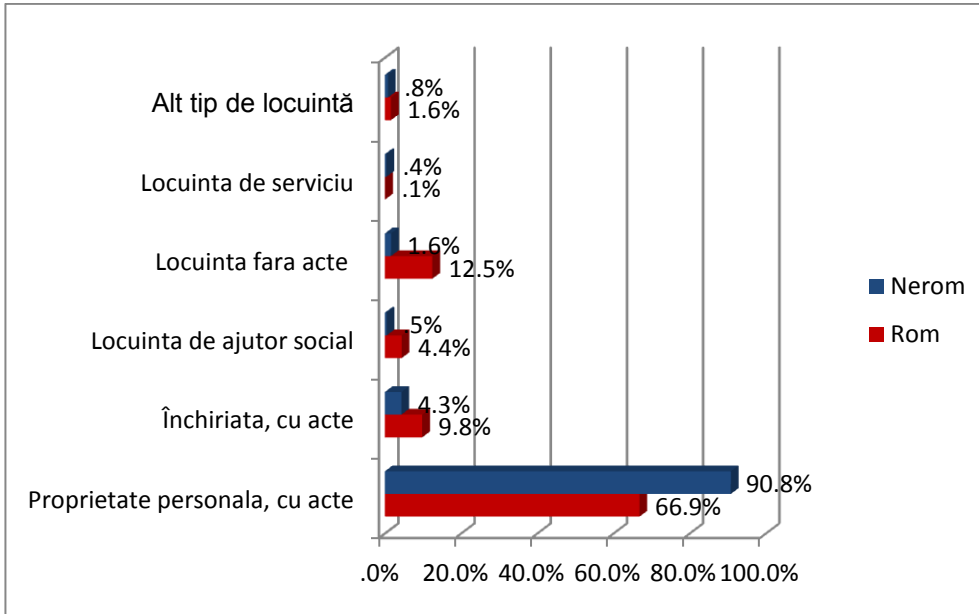
⁶⁹ Dan, A.N., „Locuința și serviciile de locuire”, în Preda, M. (coord.), *Riscuri și inechități sociale în România. Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice*, Polirom, Iași, 2009, Cap. IV.1, pp. 103-125, p. 124.

⁷⁰ *Idem*, p. 109.

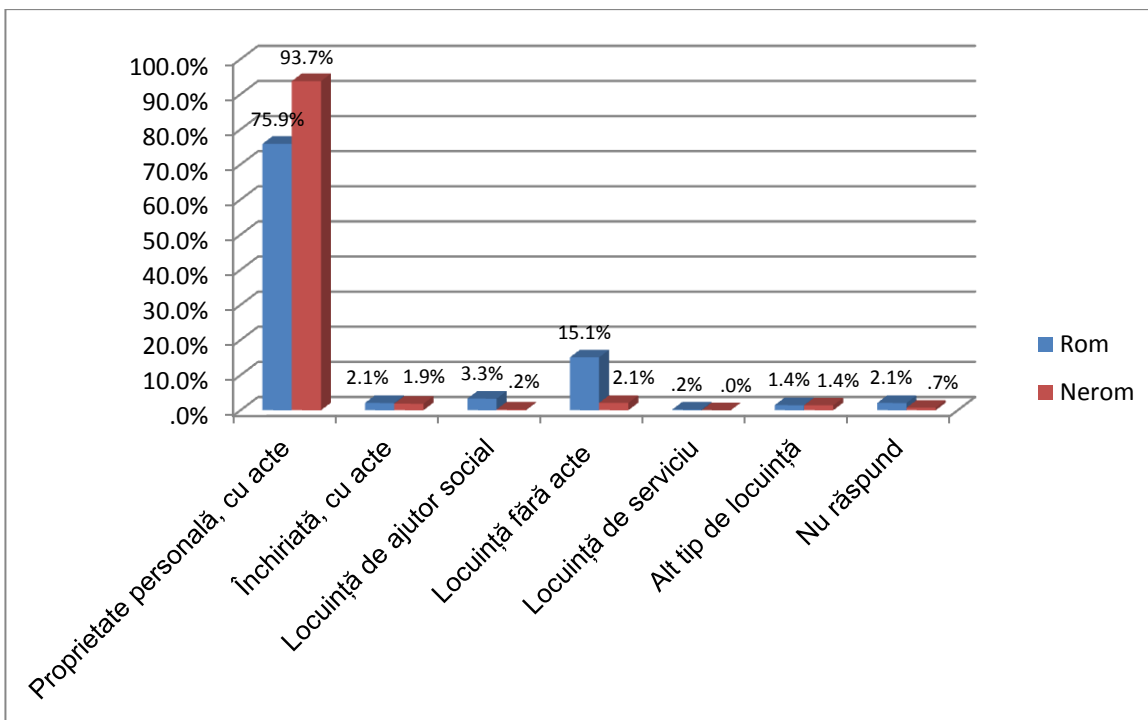
⁷¹ Zamfir, C., Preda, M. (coord.), *Romii în România*, Editura Alternative, 2002.

proprietarii locuințelor lor, pe când în rândul romilor procentul proprietarilor este de 66,9%. Un alt aspect surprinzător este că 9,8% din romi închiriază locuințe, cu acte, procent care în rândul neromilor este doar de 4,3%.

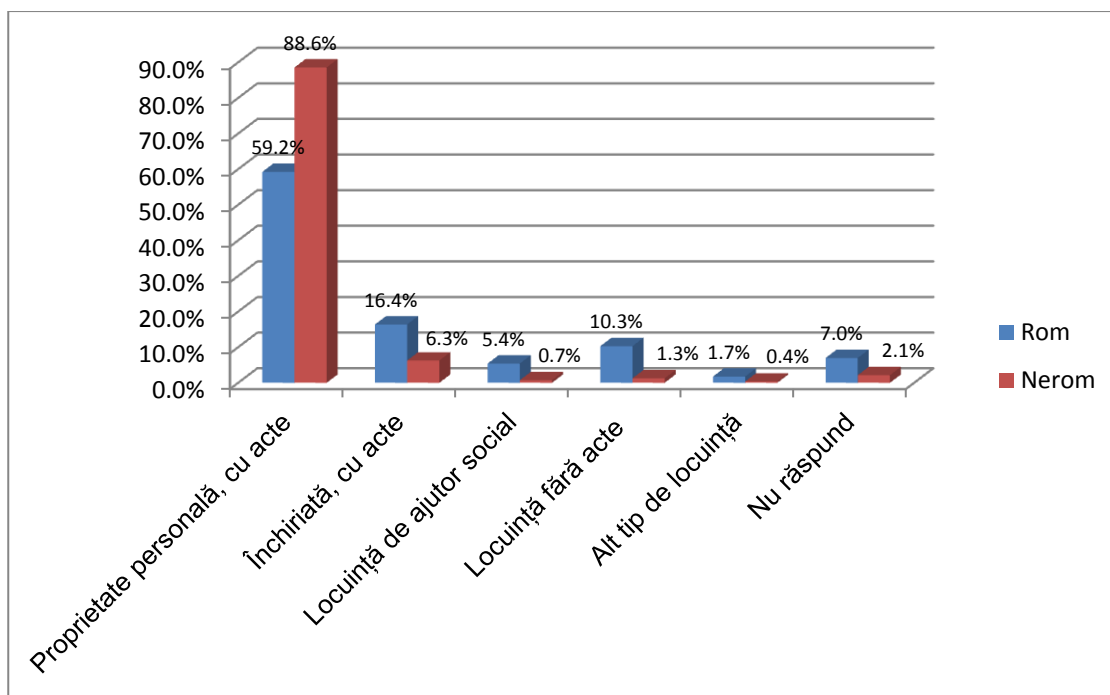
În graficele 14a și 14b se poate observa distribuția în funcție de tipul de locuință și mediul de rezidență. Se observă că locuințele romilor sunt în proprietate personală cu o preponderență mai mare în rural decât în urban (76% față de 59%). De asemenea, nu trebuie ignorat cazul locuințelor sociale, care, deși au o valoare relativ mică – 5,4% în urban și 3,3% în rural, atunci când se face comparația cu locuințele nerome diferențele devin semnificative, acestea fiind sub un procent atât în urban cât și în rural, accentuând faptul că romii sunt prinși într-o mică măsură în puținele mecanisme de ajutor oferite de către stat, în raport cu cererea.

Grafic 13. Distribuția tipului de locuință în funcție de etnie

Grafic 14a. Distribuția tipului de locuire în funcție de mediul de rezidență – rural – și etnia

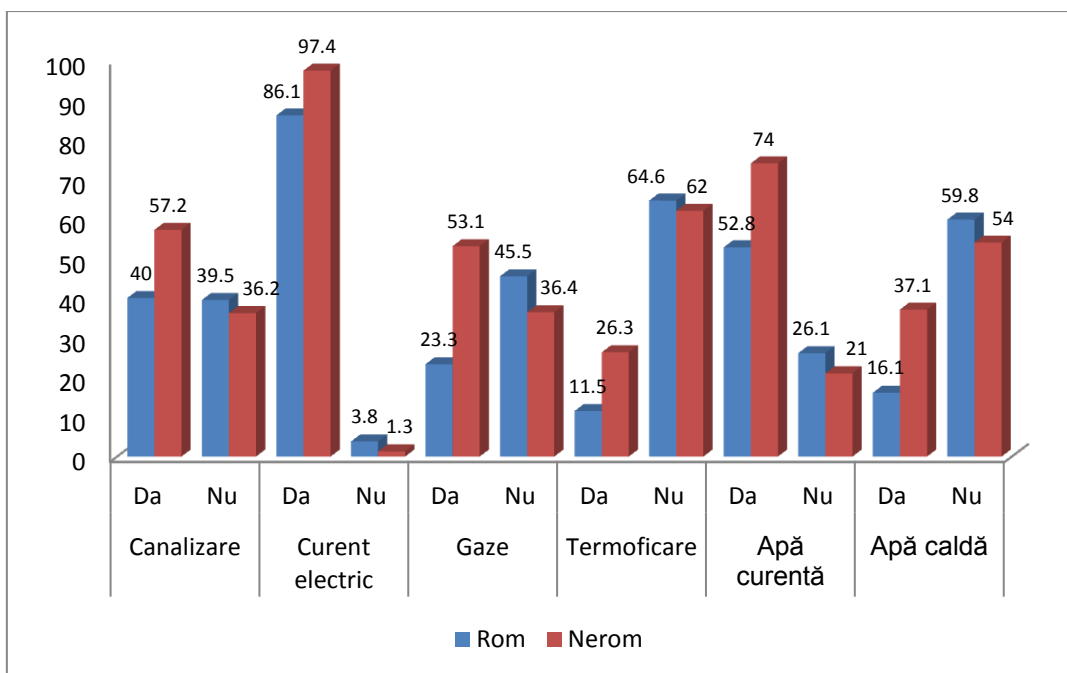

Grafic 14b. Distribuția tipului de locuire în funcție de mediul de rezidență – urban – și etnia

De asemenea, la acest capitol se poate aduce în discuție faptul că 7,3% dintre persoanele din gospodării rome au fost evacuate din locuință sau de pe terenul unde au locuit în ultimii zece ani⁷². Cazuri precum cel din cartierul Craica, Baia Mare, sunt de-acum bine cunoscute publicului prin mediatizarea de care au avut parte.

În ceea ce privește confortul din locuință, trebuie luat în considerare de asemenea accesul la utilități, respectiv racordarea la principalele rețele publice de canalizare, curent electric, gaze, termoficare, apă curentă și apă caldă. Din acest punct de vedere, comparând gospodăriile de romi cu cele de neromi, se pot observa diferențe sistematice, în defavoarea romilor, așa cum sunt prezentate în Graficul 15. Diferența cea mai semnificativă dintre ponderea de gospodării rome și nerome care au acces la anumite utilități este de aproape 30 de puncte procentuale, în cazul accesului la rețeaua de gaze, urmată de o diferență de 21 de procente între ponderea gospodăriilor rome care au acces la apă (curentă și caldă) și cele nerome.

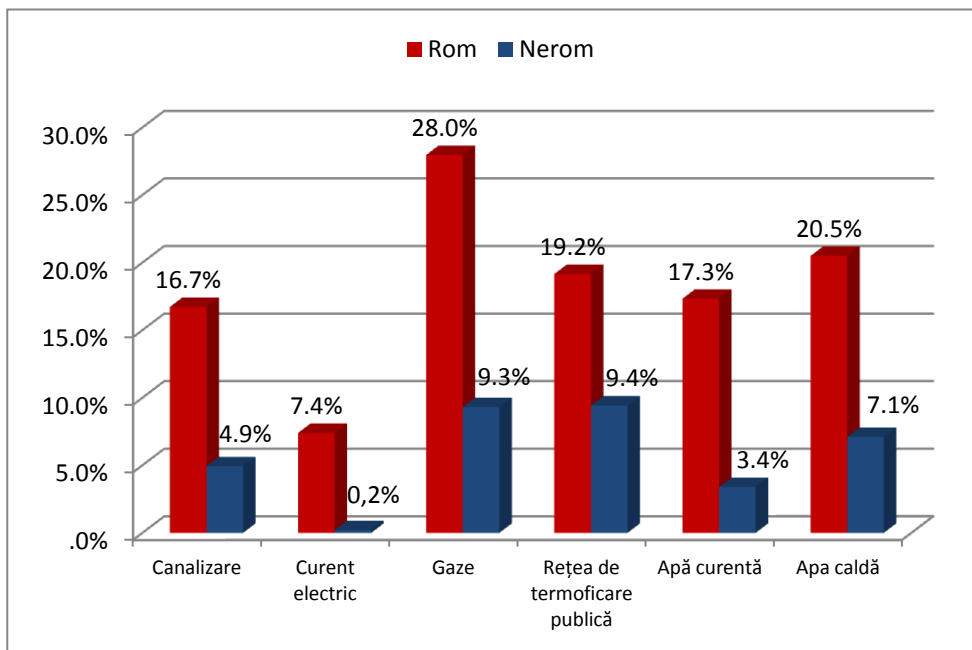
⁷² La acest procent se adaugă o rată ridicată a non-răspunsurilor, de 9,5%, ceea ce, din nou, poate masca o realitate mai amplă a fenomenului de evacuare.

Grafic 15. Accesul la utilități în funcție de etnie

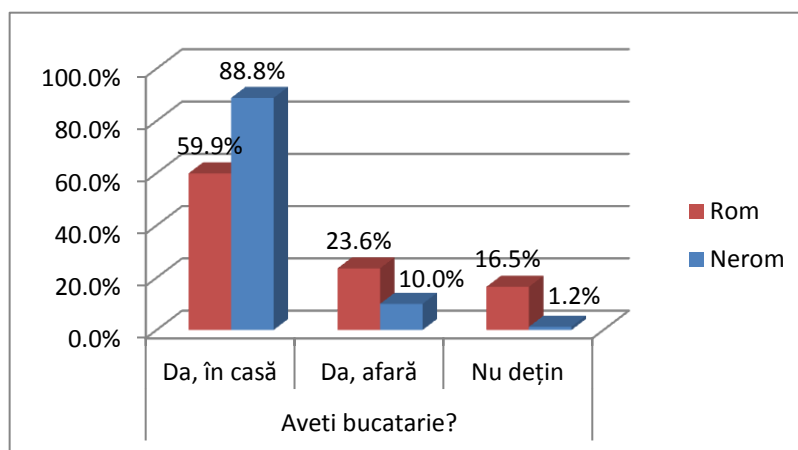
Era de așteptat ca printre romi să se regăsească în procent mai scăzut gospodării cu acces la utilități de infrastructură; astfel, am dorit să surprindem aspectele legate de excluziunea sistematică a romilor de la astfel de utilități, introducând pe lângă opțiunile clasice de răspuns „da” și „nu” și opțiunea „nu, deși există în zonă”⁷³, aceasta reprezentând și una din noutățile cercetării de față. Aici, diferențele dintre cele două eșantioane sunt semnificative în ceea ce privește toate utilitățile, așa cum reiese și din Graficul 16, care prezintă situația accesului la utilități de infrastructură în perspectivă comparativă cu focus pe opțiunea de răspuns care evidențiază tendința ca lucrările de infrastructură să „evite” comunitățile de romi. Astfel, diferența cea mai semnificativă între romi și neromi se observă în cazul accesului la curentul electric, unde romii sunt de 37 de ori mai numeroși în situația de a nu avea acces la electricitate, pe când aceasta există în zonă. Desigur, acest raport poate fi influențat și de existența în proporție mai numeroasă a gospodăriilor fără venit (constant), care nu își pot permite nici costurile de racordare la stâlpii de electricitate, nici – probabil – costurile lunare ale facturilor de electricitate. Mai departe, diferențele sunt de asemenea semnificative în ceea ce privește accesul la apa curentă, înregistrându-se de peste cinci ori mai mulți romi decât neromi în situația de a nu avea acces, în pofida oportunității existente în zonă. În ceea ce privește accesul la canalizare și la rețeaua de gaze, sunt de peste trei ori mai numeroși romii fără acces la rețeaua din zonă decât neromii.

⁷³ Opțiunile de răspuns la întrebările legate de accesul la infrastructură sunt: „Da”, „Nu, nu există în zonă” și „Nu, deși există în zonă”, astfel demarcându-se situațiile în care zona în întregime este slab conectată la infrastructură de situațiile în care comunitățile compacte de romi au fost excluse de la utilități care deservește însă cartiere învecinate.

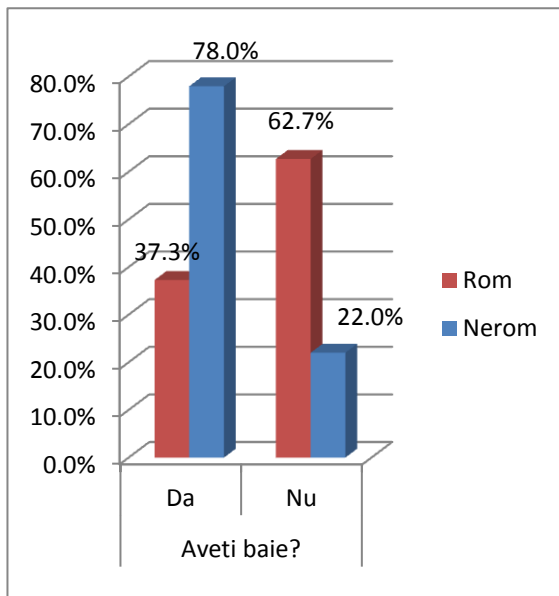

Grafic 16. Acces inegal la utilități: lipsa de acces, deși acestea există în zonă

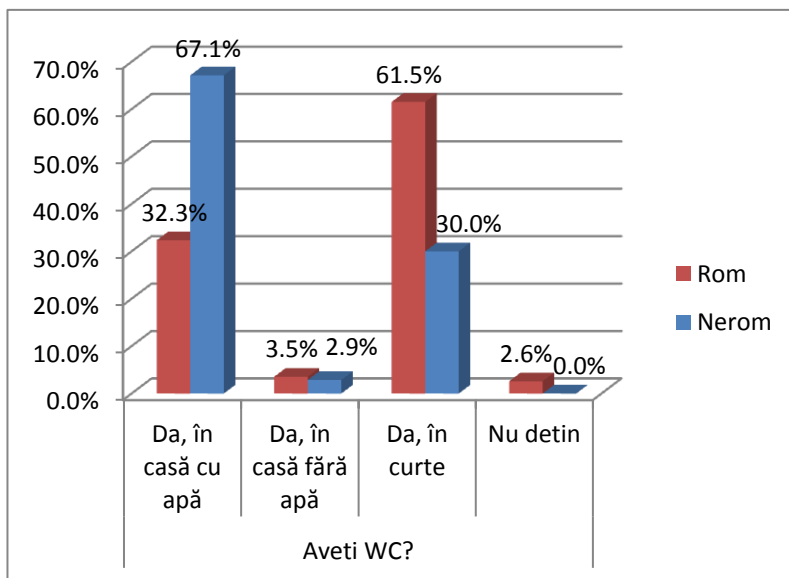
Un alt aspect al definirii calității în locuire este reprezentat de dotarea locuinței cu bucătărie, baie și WC. Cu privire la aceste dotări, analiza noastră dezvăluie următoarea situație: 16,5% dintre gospodăriile de romi nu au bucătărie, comparativ cu doar 1,2% în cazul neromilor; aproape două treimi din gospodăriile de romi (62,7%) nu au baie, față de doar 22% din celelalte gospodării. În cazul dotării cu WC, 61,5% dintre romi au WC-ul în curte, de două ori mai mulți decât neromii în aceeași situație (30%). În același timp, sunt de aproape 2,5 ori mai numeroase gospodăriile de romi care sunt dotate cu bucătării exterioare locuinței. Aceste date demonstrează condiții structurale de natură să aibă un impact negativ asupra condițiilor de igienă și asupra calității alimentației. Datele cu privire la acești indicatori sunt prezentate în graficele de mai jos.

Grafic 17. Dotarea locuinței cu bucătărie și tipul bucătăriei, în funcție de etnie

Grafic 18. Dotarea gospodăriilor cu baie, în funcție de etnie

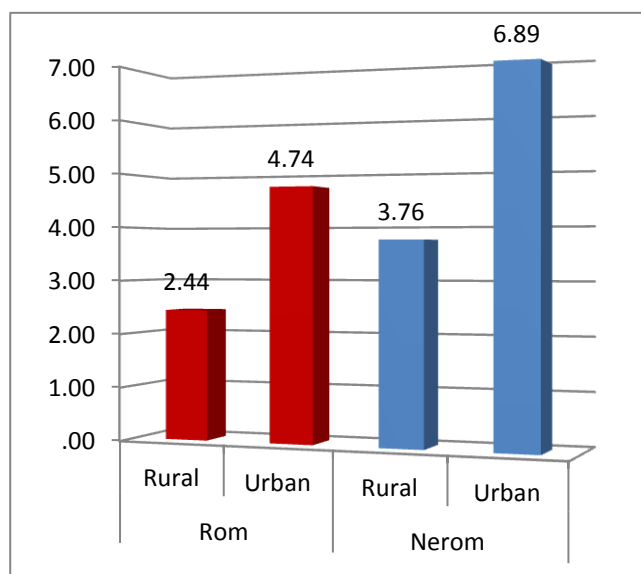

Grafic 19. Dotarea gospodăriei cu WC și tipul acestuia, în funcție de etnie

Problema confortului se pune mai pregnant în măsura în care accesul la utilități se cumulează. Pentru a analiza acest fenomen, am construit un indice al dotării cu utilități, după metodologia folosită și în cercetarea *Romii în România*⁷⁴, care cuprinde accesul la canalizare, gaze, curent electric, rețea de termoficare publică, apă curentă, existența bucătăriei, existența băii și existența WC-ului. Indicele creat poate lua valori de la 0 la 8, adăugându-se câte un punct pentru accesul la o utilitate. Apoi am comparat media aritmetică pentru acest indice între populațiile rome și nerome și în funcție de mediul de rezidență. După cum se observă în Graficul 20, atât pentru urban, cât și pentru rural, romii au în medie acces la mai puține utilități în comparație cu neromii. Pentru populația din mediul rural, diferența între romi și neromi este puțin mai mică, în medie de 1,3 utilități mai puține, în cazul romilor, ceea ce denotă un grad în general mai slab de dezvoltare a mediului rural, așa cum era de așteptat. În schimb, pentru gospodăriile din urban, diferența este de 2,1 utilități mai puțin în cazul romilor față de

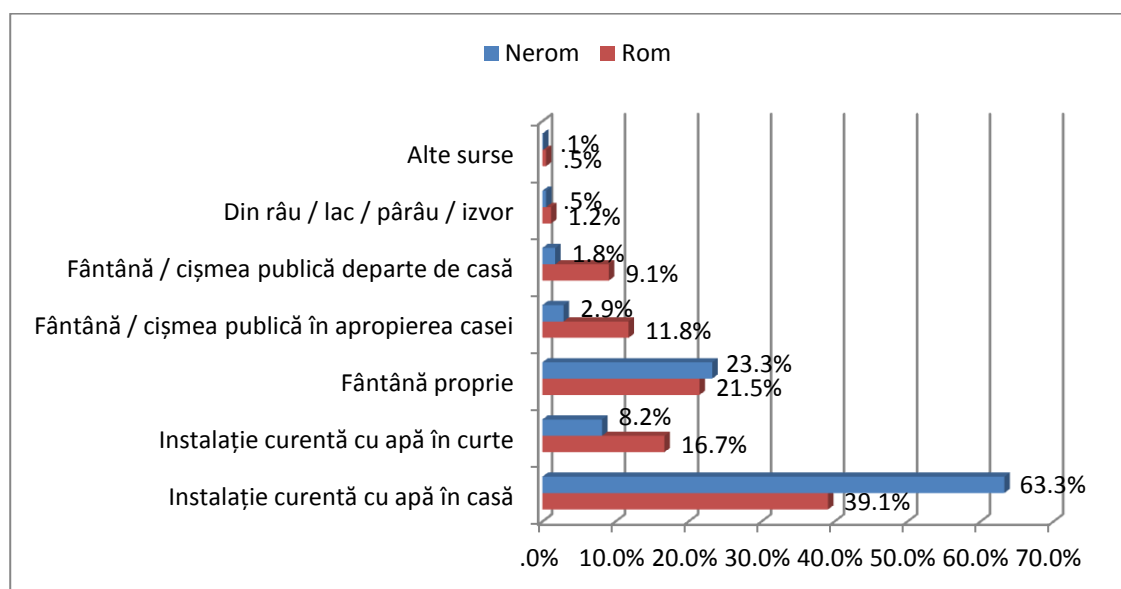
⁷⁴ Zamfir, C., Preda, M. (coord.), *Romii în România*, Editura Alternative, 2002, p. 206.

neromi. Se constată totuși că numărul de gospodării rome care nu au acces la niciuna dintre cele opt utilități a scăzut comparativ cu datele din 1998, de la 11,1% la 4,2% în 2012⁷⁵.

Grafic 20. Media indicelui de dotări cu utilități în funcție de etnie și mediu de rezidență (rural / urban)

În privința surselor de apă potabilă se constată că o cincime din gospodăriile de romi are ca sursă de apă potabilă o fântână sau cișmea publică, fie aproape (9%) fie departe de casă (12%), în timp ce neromii folosesc surse de apă publice în mai puțin de 5% din cazuri. Acest tip de aprovizionare cu apă de la fântâna publică implică niște costuri de timp suplimentare, ce cad de regulă în responsabilitatea femeilor sau a copiilor.

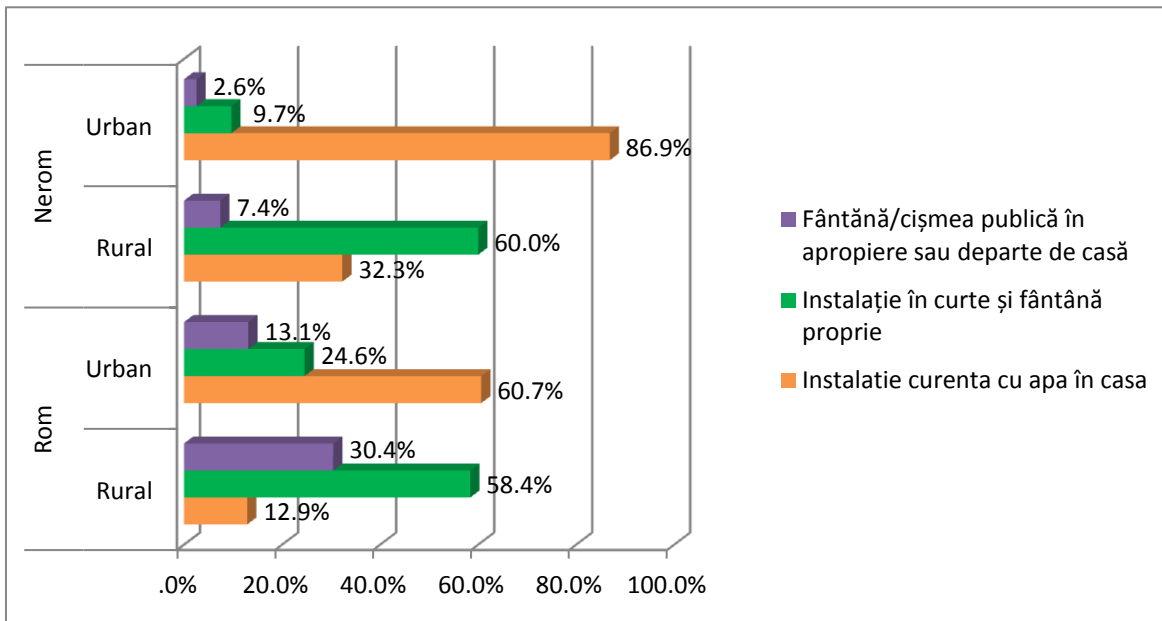

Grafic 21. Sursa de apă potabilă în funcție de etnie

Analizând tipul sursei de apă potabilă în funcție de mediu, reies în privința anumitor tipuri de instalații diferențe procentuale de mai bine de 20 de puncte între romii și neromii din același mediu. Astfel, dacă neromii din urban au în proporție de 86,9% instalație cu apă curentă în casă, romii care dispun de același tip de instalație în mediul urban sunt doar în procent de 60,7%. La fel, în mediul rural, există o diferență de 20 de procente între

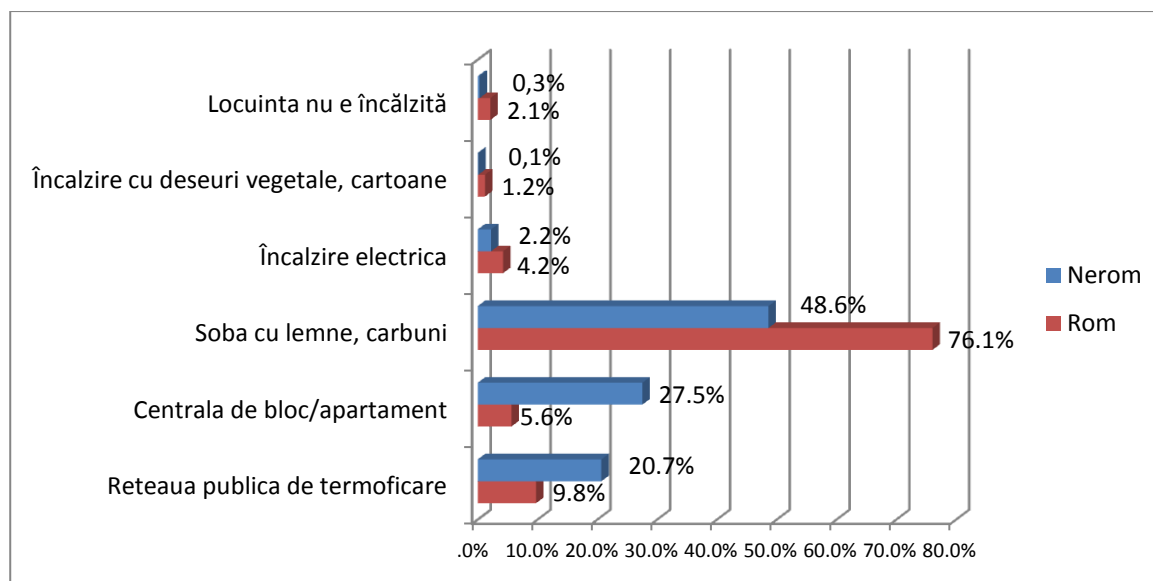
⁷⁵ *Idem*, p. 215.

romii și neromii care dispun de apă curentă în casă. În ceea ce privește mediul rural, diferențele se estompează între romii și neromii care dispun de instalație de apă potabilă sau fântână în curtea proprie. În schimb, în mediul urban sunt de două ori și jumătate mai numeroși romii care au instalație de apă potabilă sau fântână în curte, aceasta fiind o opțiune inferioară față de cea a instalației de apă curentă în casă. Diferențele reapar și în ceea ce privește procurarea apei potabile de la o sursă publică, unde, în mod evident, romii sunt mai numeroși decât neromii atât în urban (cu un raport de 5 : 1) cât și în rural (4 : 1).

Grafic 22. Sursa de apă potabilă în funcție de etnie și mediul de rezidență

În ceea ce privește tipul de încălzire pentru locuințe, constatăm că trei sferturi din gospodăriile de romi se încălzesc cu ajutorul sobei cu lemne sau cărbuni, în timp ce acest lucru se întâmplă pentru mai puțin de jumătate (48%) dintre neromi. În ceea ce privește încălzirea mai puțin eficientă, constatăm că aceasta apare mai degrabă la romi decât la neromi, deși este în proporții mici – încălzirea electrică 4,2% - romi față de 2,2% neromi, încălzire cu deșeuri vegetale 1,2% romi față de 0,1% neromi. Printre romi se află un procent de 2,1% ale căror locuințe nu au încălzire, în timp ce pentru neromi procentul este aproape nul (0,3%). Tipurile de încălzire mai eficiente se regăsesc în proporție mult mai mare la gospodăriile nerome (centrală de bloc sau apartament au de cinci ori mai multe gospodării nerome decât rome, iar conectate la rețeaua de termoficare sunt de două ori mai multe gospodării nerome).

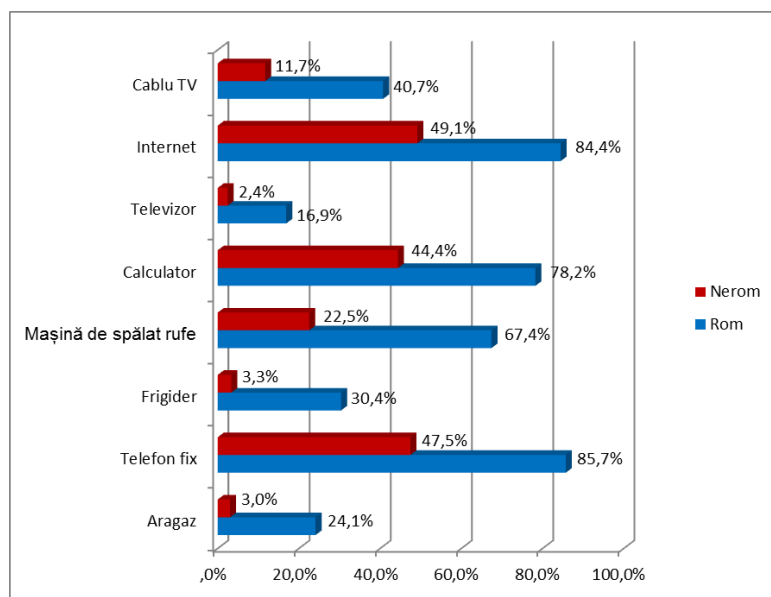
Grafic 23. Tipul de încălzire în funcție de etnie

În privința problemelor pe care respondenții le numesc în domeniul locuirii, se constată preponderența acestora în rândul respondenților romi. Aproape o cincime dintre romi au avut probleme cu infiltrațiile de apă, în timp ce neromii cu această problemă sunt mai puțin numeroși (7,9%). Problemele de acces din cauza ploii se regăsesc la 10,7% dintre romi, față de 4,5% la neromi, iar problema inundațiilor i-a afectat pe 14,3% dintre romi, în timp ce în cazul neromilor acest lucru s-a întâmplat în doar 5,7% din cazuri.

Un alt aspect care definește calitatea locuirii este dotarea cu aparate de uz casnic și utilități în interiorul locuinței. Graficul 24 prezintă ponderea gospodăriilor fără dotări interioare (cablu TV, internet, telefonie fixă, televizor, calculator, mașină de spălat rufe, frigider și aragaz), în perspectivă comparativă în funcție de etnie. Astfel, se observă că deficitul cel mai mare se situează în sfera comunicațiilor, întrucât telefonul fix, internetul și calculatorul lipsesc în mai mult de trei sferturi dintre gospodăriile romilor, comparativ cu cei neromi, unde ponderea gospodăriilor fără aceste dotări se situează între 44-49%. O întrebare importantă se poate desprinde aici în ceea ce privește accesul dificil al romilor la modernitate prin intermediul mijloacelor de difuzare a informației globale: în contextul în care peste 80% din gospodăriile de romi sunt deconectate de la internet, în ce măsură pot fi acestea incluse în strategiile actuale care pun accentul pe creșterea conectivității la informația globală și pe economia bazată pe cunoaștere⁷⁶?

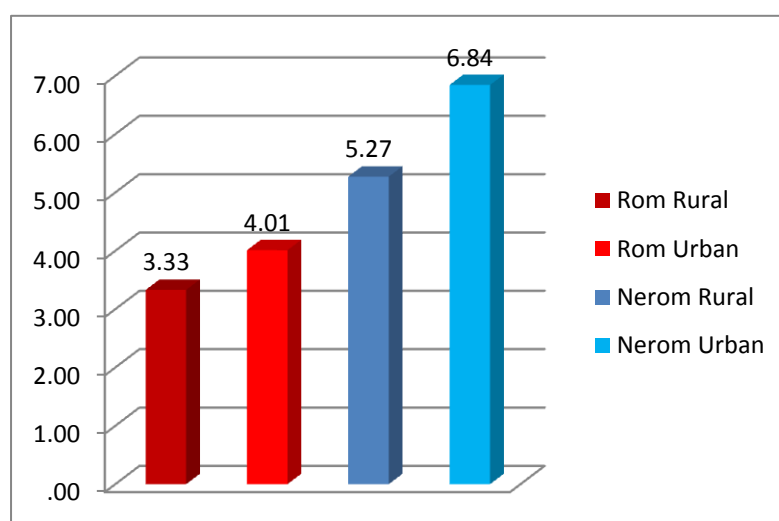
În același timp, referitor la dotările interioare, decalajul cel mai mare dintre romi și neromi se înregistrează în ceea ce privește dotarea cu frigider și aragaz, unde sunt de 8-9 ori mai numeroase gospodăriile romi în care acestea lipsesc, față de cele nerome. În mod evident, acest lucru are consecințe însemnate în ceea ce privește nutriția și implicit starea de sănătate, cu toți indicatorii ce țin de acest domeniu.

⁷⁶ A se vedea strategia Europa 2020 și în special inițiativa emblematică „O agendă digitală pentru Europa”, care pune accentul pe importanța dezvoltării infrastructurii de internet și a stimulării utilizării acestui serviciu. Strategia poate fi consultată la adresa http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/pdf/complet_ro.pdf.

Grafic 24. Ponderele gospodăriilor fără dotări și utilități în interiorul locuinței

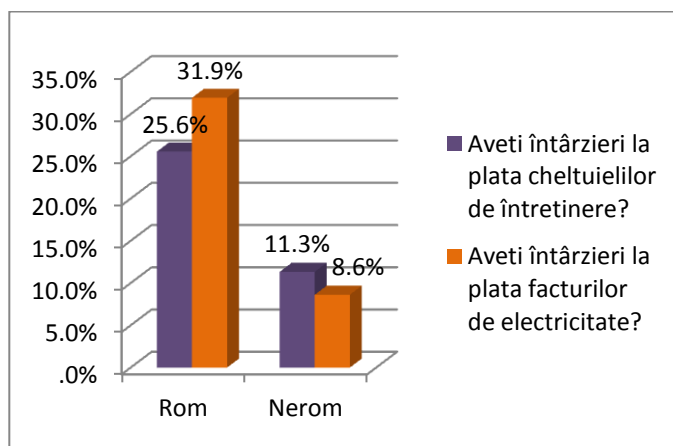
O altă modalitate de a analiza situația bunurilor și dotărilor din gospodăria este prin alcătuirea unui indice al dotării interioare, acorcând câte un punct pentru fiecare dotare existentă. Indicele poate lua valori între 0 și 8. Diferența între gospodăriile de romi și cele de neromi, atât în urban cât și în rural, este, în medie, este de două bunuri în favoarea gospodăriilor de neromi. Cei mai lipsiți de aceste dotări sunt romii din rural, care au în medie doar 3 dintre ele, în timp ce cei mai privilegiați sunt neromii din urban care totalizează aproape 7 din cele 8 dotări. Decalajul rămâne în defavoarea romilor chiar atunci când se compară gospodăriile nerome din *rural* cu cele rome din *urban*, în privința cărora nu se confirmă așteptările ca acestea să fie mai bine dotate decât gospodăriile din rural, indiferent de etnia membrilor acestora, din cauza gradului scăzut de dezvoltare din mediul rural în general. Situația în ceea ce privește indicele de dotări interioare este prezentată comparativ în graficul 25, în funcție de etnie și mediul de rezidență.

Grafic 25. Media indicelui de dotare cu obiecte de uz casnic, în funcție de etnie și de mediul de rezidență

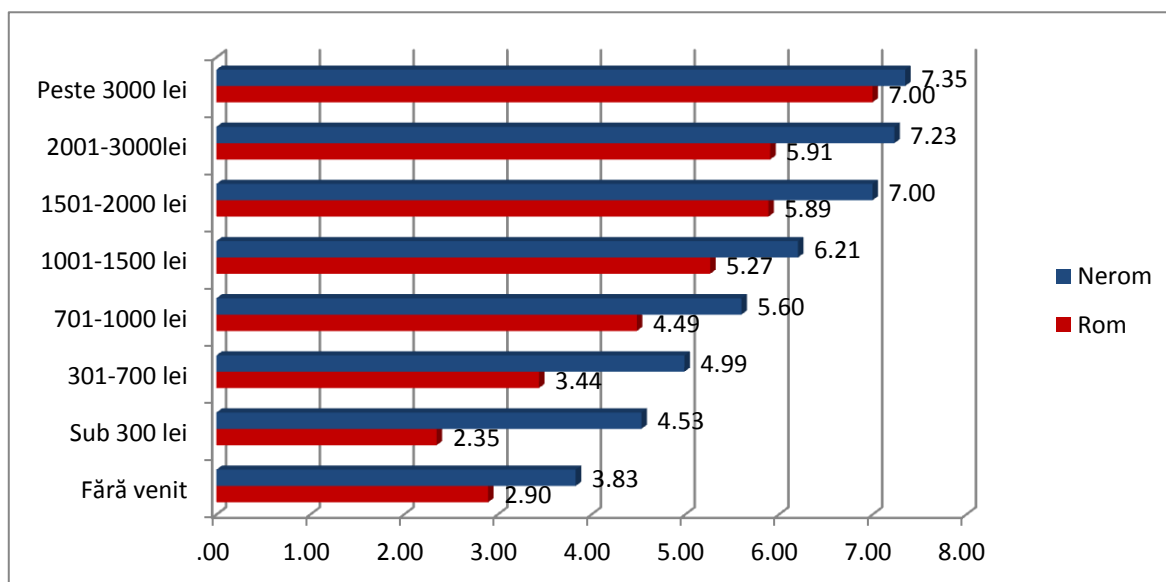
Analiza dotării cu obiecte de uz casnic și utilități induce o altă problemă, și anume aceea a posibilității de a achita facturile legate de folosirea acestora, ceea ce poate fi un factor determinant în ceea ce privește prezența sau absența acestora din gospodăria. Cercetarea a luat în considerare și aspectele legate de plata la timp a facturilor de electricitate și întreținere. Astfel, se constată că aproximativ un sfert dintre romi au întârzieri la plata

cheltuielilor de întreținere și că aproape o treime au întârziat cu plata facturilor de electricitate, în timp ce pentru neromi numărul celor ce au declarat întârzieri se situează la aproape 10%.

Grafic 26. Ponderea gospodăriilor care declară întârzieri la plata facturilor

Analiza veniturilor gospodăriilor în raport cu indicele de dotări interioare indică un decalaj constant și sistematic între romi și neromi, chiar și în cadrul aceleiași categorii de venituri. În același timp, se constată creșterea decalajului dintre romi și neromi odată cu descreșterea veniturilor: dacă între romii și neromii din gospodăria cu un venit peste 3000 de lei diferența indicelui de dotări este de 0.35, acesta este de 2.18 în cazul gospodăriilor cu venituri sub 300 de lei. Cu alte cuvinte, romii săraci sunt mai săraci decât neromii săraci.

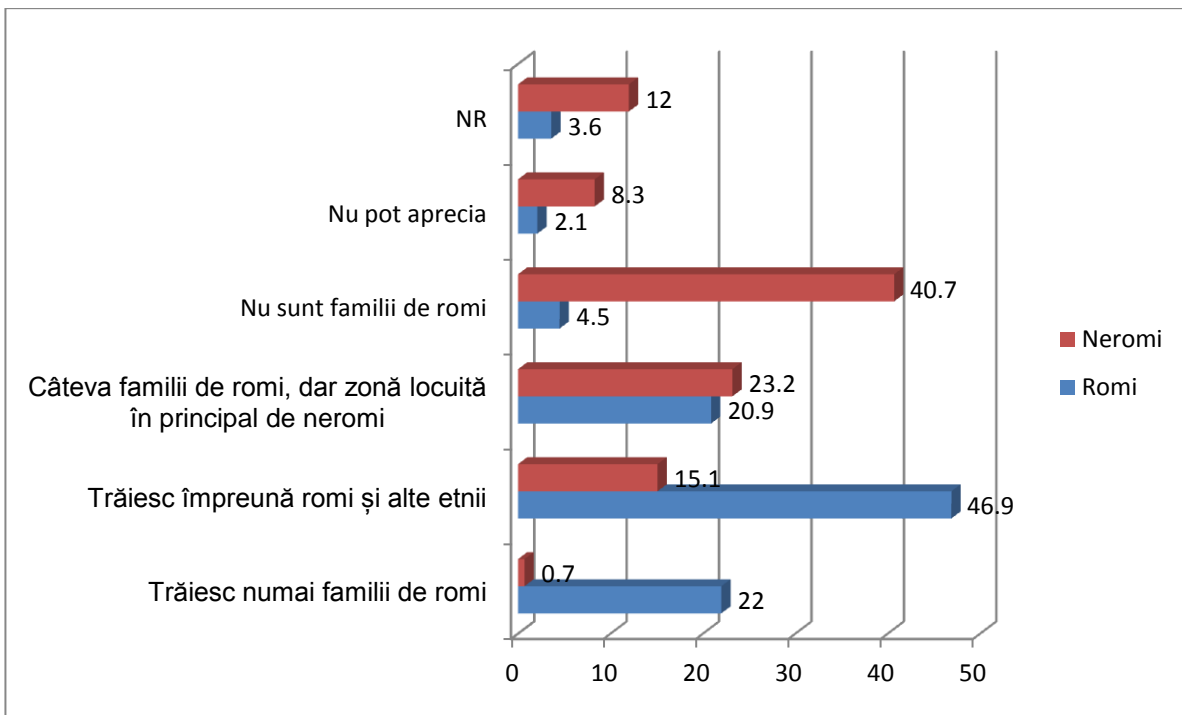

Grafic 27. Media indicelui de dotări în funcție de venit și de etnie

În capitolul de metodologie expunem motivele pentru care cercetarea este inovatoare, printre altele luând în considerare nu doar comunitățile compacte de romi recensate prin studiul din 2005 publicat de Banca Mondială⁷⁷, ci și respondenții de etnie romă care trăiesc în comunități mixte din punct de vedere etnic și chiar

⁷⁷ Sandu, D., *Comunitățile de Romi din România. O hartă a sărăciei comunitare prin sondajul PROROMI*, București, Banca Mondială, 2005.

predominant nerome. Pentru a arăta o dată în plus de ce considerăm că datele nu trebuie să fie colectate doar din comunități compacte de romi, redăm mai jos situația în ceea ce privește tipul de comunitate în care respondenții romi declară că locuiesc, în funcție de componența etnică a acesteia.

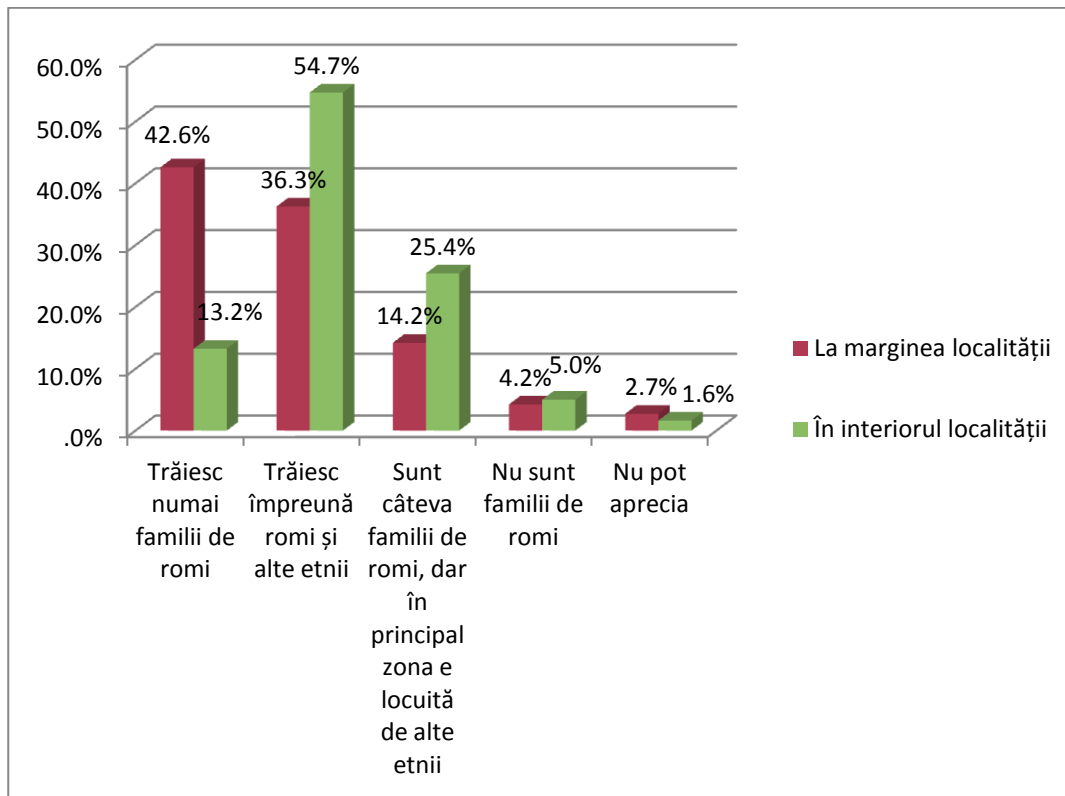

Grafic 28. Tipul de comunitate în funcție de compoziția etnică

Astfel, din grafic reiese că doar 22% din respondenții romi declară că în vecinătatea imediată a gospodăriei locuiesc doar familii de romi, cu alte cuvinte trăiesc în comunități compacte. Aproape jumătate din gospodăriile rome se situează, conform declarațiilor respondenților, în cartiere unde trăiesc împreună romi și alte etnii, pe când doar puțin peste o cincime din gospodăriile rome sunt situate în cartiere locuite în principal de alte etnii decât cea romă, chiar dacă semnaleză existența câtorva familii de romi. Un segment de 4,5% din respondenții romi declară că în cartier nu există alte familii de romi. În fine, rata de non-răspuns în rândul romilor este de puțin peste 5%. Respondenții neromi au o rată de non-răspuns, cumulată cu opțiunea „nu pot aprecia”, de patru ori mai ridicată, semn că întrebarea este percepută ca fiind problematică. Puțin peste 40% din gospodăriile de neromi se află, conform respondenților, în cartiere unde nu există familii de romi, iar aproape un sfert din respondenți afirmă că zona este locuită în principal de familii nerome, deși există câteva gospodării rome. În fine, 15% din respondenții neromi afirmă că trăiesc în cartiere unde locuiesc laolaltă romi și alte etnii, iar sub 1% declară că locuiesc în cartiere unde sunt doar familii de romi.

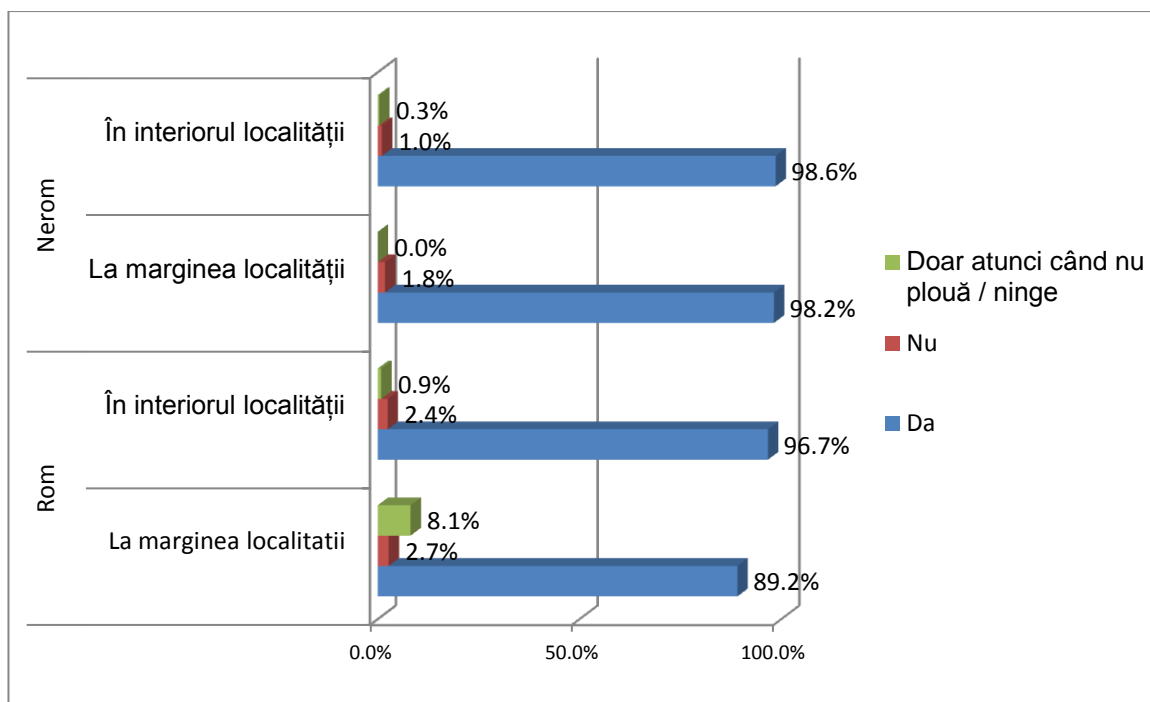
Având în vedere că eșantionarea s-a realizat pe aceleași zone geografice, răspunsurile la întrebarea privind componența etnică a comunității ar fi trebuit să coincidă mult mai mult între cele două eșantioane. Decalajul între răspunsurile romilor și neromilor indică, dincolo de efectul de dezirabilitate a răspunsurilor care poate fi presupus, lipsa unei suprapuneri în privința etniei declarate și a percepției neromilor față de romi. În cartierele mixte, unde trăiesc împreună romi și alte etnii, sunt de peste trei ori mai puțin numeroși neromii care percep această mixtitate etnică, semn că undeva se „ascund” ceea ce numim „romii invizibili”, adică cei care nu corespund stereotipurilor vehiculate despre romi: aceștia pot fi cei care – reluând din prolog imaginile cele mai des întâlnite la neromi despre etnia romă – lucrează, nu comit infracțiuni, nu sunt „agresivi” sau „scandalagii”. Acest segment este la polul opus față de cei care nu se auto-identifică drept romi, însă sunt percepuți de ceilalți ca atare. Romii invizibili își revendică etnia romă, însă sunt adesea hetero-identificați drept neromi.

Am analizat de asemenea relația dintre tipul de comunitate din punct de vedere al compoziției etnice și localizarea comunității față de localitate – la margine sau în interior. Astfel, se observă (în graficul 29) că în 42,6% din comunitățile de la marginea așezărilor, conform declarațiilor respondenților, trăiesc numai familii de romi, în 36,3% din acestea trăiesc laolaltă romi cu alte etnii, în 14,2% sunt doar câteva familii de romi, însă zona este preponderent locuită de alte etnii și doar în proporție de 4,2% respondenții de la marginea localităților declară că nu există familii de romi. În schimb, în interiorul localității, respondenții care declară că fac parte din comunități compacte de romi sunt în proporție de 13,2%, peste jumătate afirmând că trăiesc laolaltă romi și alte etnii. În peste 30% din cartierele din interiorul localităților respondenții afirmă că nu există decât puține familii de romi, sau deloc. Analiza dezvăluie o probabilitate crescută a comunităților compacte de romi de a se afla la marginea localităților, ceea ce, din punct de vedere al infrastructurii, induce din nou anumite consecințe.

Grafic 29. Poziția comunității și compoziția etnică a acesteia (percepții)

Una din aceste consecințe este legată de accesul dificil, pe timp de ploaie sau iarna, al serviciilor de pompieri sau ambulanță în comunități aflate la marginea localităților. În privința accesului serviciilor de urgență, se observă că acesta există pentru marea majoritate a locuințelor romilor și neromilor (romi -94,2% și neromi – 98,5%). Cu toate acestea, există în cazul romilor, probleme de accesibilitate a serviciilor de urgență pentru 2,6% dintre ei față de neromi – 1,6%. De asemenea, pentru o parte dintre romi – 3,3% apar probleme de acces în condițiile vremii nefavorabile. Graficul 30 redă datele în funcție de etnie și amplasarea comunității în ceea ce privește accesul serviciilor de urgență. Reiese cum, pentru 8,1% din romii care trăiesc la marginea localităților, accesul serviciilor de urgență este imposibil în condiții meteorologice defavorabile, ceea ce induce consecințe în ceea ce privește mortalitatea, dar și starea de sănătate și nivelul de trai, fiind probabil cumulat cu alte probleme din alte domenii (acces dificil al copiilor la școală și al adulților la oportunități de angajare).

Grafic 30. Accesul serviciilor de urgență în funcție de amplasarea locuinței și etnia respondentului

Capitolul referitor la datele din domeniul locuirii și infrastructurii au revelat câteva aspecte-cheie pe care le vom puncta într-o serie de observații de încheiere.

Situația de locuire și acces la infrastructură a romilor este caracterizată de:

- suprafețe de locuit de două ori mai reduse decât în cazul neromilor;
- o suprareprezentare (de la 3 până la 10 ori) în categoriile de confort inferioare ale blocurilor de apartamente;
- un număr dublu de case din chirpici, pământ sau paiantă, comparativ cu neromii;
- în proporție de 12,5% respondenții declară lipsa actelor de proprietate sau a unui contract de închiriere (15% în rural, 10% în urban);
- acces sistematic mai scăzut la utilități de infrastructură;
- existența fenomenului de excluziune sistematică de la utilități în cazul comunităților compacte de romi (deși utilitățile există în zonă, nu ajung până în comunitate);
- lipsa unei bucătării în proporție de 15%, existența unei bucătării exterioare în proporție de 23%;
- lipsa unei băi în aproape două treimi din locuințe;
- o pondere dublă față de gospodăriile de neromi a locuințelor cu WC exterior casei;
- dotări interioare mai scăzute;
- alimentare cu apă potabilă de la o sursă publică pentru o cincime din gospodării;
- lipsa unui frigider și / sau a unui aragaz în proporție de aproximativ o treime din gospodării;
- întârzieri la plata facturilor de întreținere și / sau electricitate pentru un procent situat între un sfert și o treime din gospodării;
- prevalența comunităților compacte la marginea localităților, cu acces mai dificil inclusiv pentru serviciile de urgență.

Printre evoluțiile pozitive înregistrate din 1998 se pot nota creșterea suprafeței de locuire, scăderea numărului de locuințe fără titlu de proprietate și scăderea, de aproximativ trei ori, a numărului de gospodării rome fără acces la niciuna din utilitățile de infrastructură.

Cei mai afectați de probleme în domeniul locuirii sunt cei din mediul rural, cu venituri scăzute, din comunități compacte, aflate la marginea așezărilor și cu nivel de educație sub 8 clase.

Pentru perioada următoare, provocările din domeniul locuirii vor consta în principal în eradicarea decalajului dintre comunitățile de romi și neromi în ceea ce privește accesul inegal la utilități și îmbunătățirea calității locuirii. De asemenea, o altă provocare este creșterea accesului populației rome la locuințe sociale / ANL, dar și, în general, îmbunătățirea accesului la proprietate în mai mare măsură. Acestor provocări se pot găsi soluții doar acționând concomitent și la alte domenii de intervenție, cum ar fi ocuparea, prin asigurarea unor surse de venituri mai consistente și regulate. De acest capitol ne vom ocupa în cele ce urmează.

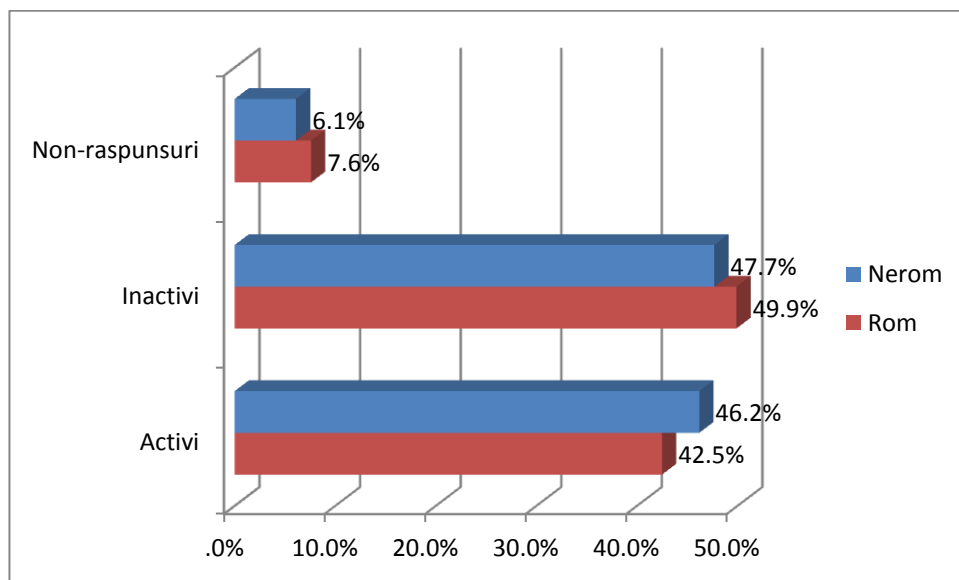
OCUPARE

Domeniul ocupării în raport cu incluziunea socială a romilor este unul prioritar, fiind aria de intervenție prin care se asigură resursele materiale necesare dezvoltării în toate domeniile. În lipsa resurselor materiale suficiente, este greu de conceput cum o familie își poate dezvolta capitalul uman și social.

Problematica ocupării la romi este strâns interconectată cu celelalte domenii, iar problemele din domeniul ocupării corelează cu alte deficite. De exemplu, o persoană cu un capital educațional scăzut accesează mult mai greu un loc de muncă bine plătit și are mai puține șanse de a-și dezvolta abilități de gestionare a propriei afaceri. La fel, o persoană care locuiește la marginea localității, într-o comunitate compactă cunoscută pentru gradul ridicat de sărăcie, poate fi discriminat în ceea ce privește accesul la piața muncii, în special atunci când este vorba de cartiere urbane puternic stigmatizate, cum este cartierul Ferentari din București. De asemenea, locuirea la marginea localității poate însemna legături de transport public slab dezvoltate sau inexistente, ceea ce din nou poate reprezenta un obstacol la accesul pe piața muncii. Pe parcursul acestei secțiuni vom evidenția legăturile dintre aceste domenii și modul în care ocuparea este influențată de alți factori.

Pentru început vom analiza statutul ocupațional al persoanelor de etnie romă prin comparație cu neromii. Așa cum este definit de Institutul Național de Statistică, statutul ocupațional se referă la situația economico-socială a unei persoane în raport cu activitatea desfășurată și modul de obținere a veniturilor. Persoanele active se referă la salariați, patroni și lucrători pe cont propriu în activități neagricole (inclusiv membrii cooperativelor neagricole), agricultori și șomeri⁷⁸. Prin persoanele inactive ne vom referi la pensionari, elevi și studenți și casnice (sau casnici).

Din graficul 31 se observă că ponderea persoanelor inactive în rândul celor două eșantioane este foarte apropiată, cu diferențe sub valoarea marjei de eroare statistică: sunt 49,9% romii inactive, față de 47,7% neromii inactive. Astfel, stereotipul conform căruia romii „trăiesc pe spinarea românilor” se dovedește a fi incorect.

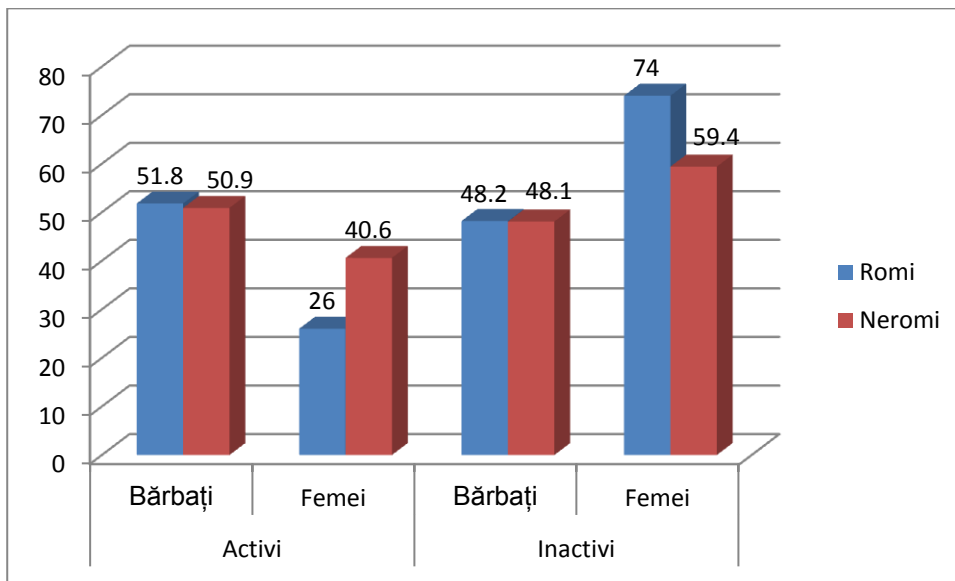

Grafic 31. Distribuția persoanelor active în funcție de etnie

Analizând distribuția statutului ocupațional cu genul, se constată că ponderea bărbaților romi activi este de 52%, iar a femeilor rome de 26%. În rândul neromilor, raportul dintre bărbații activi și cei inactive este extrem

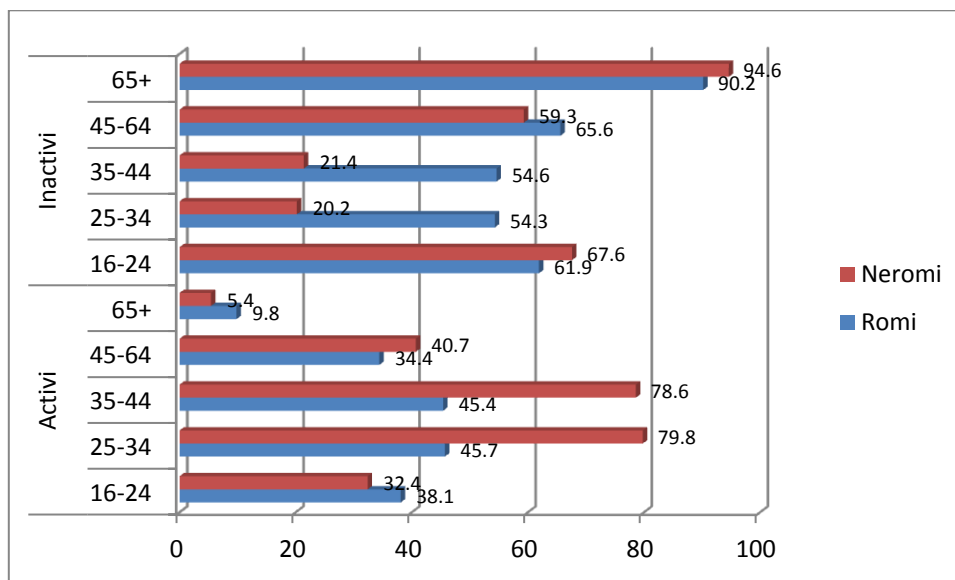
⁷⁸ Datele privind șomajul în funcție de etnie vor fi analizate ulterior.

de apropiat de valorile constatate în eșantionul rom, pe când femeile nerome sunt active în proporție de 40%. Graficul de mai jos redă aceste date.

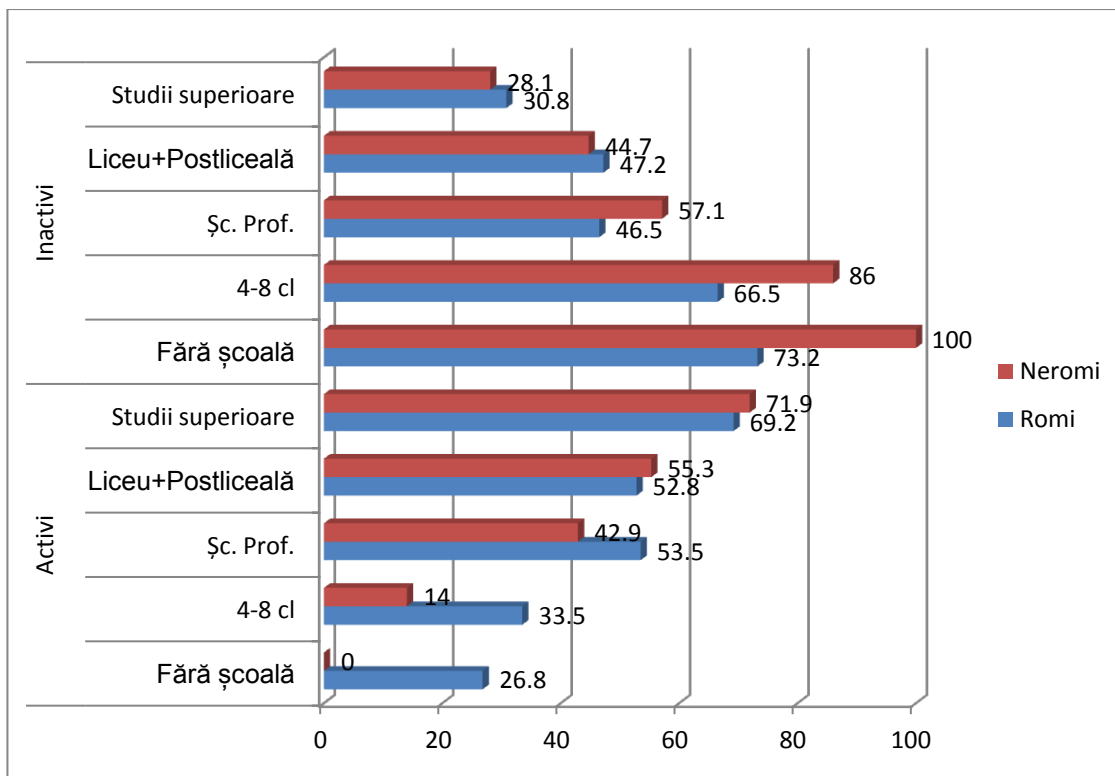
Grafic 32. Distribuția persoanelor active în funcție de gen și etnie

Distribuția persoanelor active în funcție de categoria de vârstă și de etnie dezvăluie date interesante. Astfel, se observă diferențe mari în rândul populației între 25 și 44 de ani, care sunt în proporție semnificativ mai mare în cadrul categoriei de persoane inactivе în rândul romilor, din nou semn al nevalorificării unei forțe de muncă tinere și disponibile. Se remarcă de asemenea că sunt aproape de două ori mai numeroase persoanele active rome din categoria de peste 65 de ani decât în rândul neromilor, semn că lipsa unei pensii determină continuarea activităților generatoare de venituri în mai mare măsură la romi.

Grafic 33. Distribuția persoanelor active în funcție de categoria de vârstă și etnie

Așa cum era de așteptat, nivelul de educație este un predictor al activității pe piața muncii. Astfel, cu cât crește nivelul de educație, în rândul celor două eșantioane, cu atât crește probabilitatea de a fi activ pe piața muncii. Începând cu nivelul de studii liceale, proporția celor activi în rândul romilor este similară cu cea a neromilor. Astfel, sunt activi 52,8% din romii cu studii liceale și postliceale, față de 55,3% din neromii situați la același nivel. De asemenea, sunt activi în proporție de 69,2% romii cu studii superioare, față de 71,9% din neromii de același nivel. Graficul 34 redă aceste date.

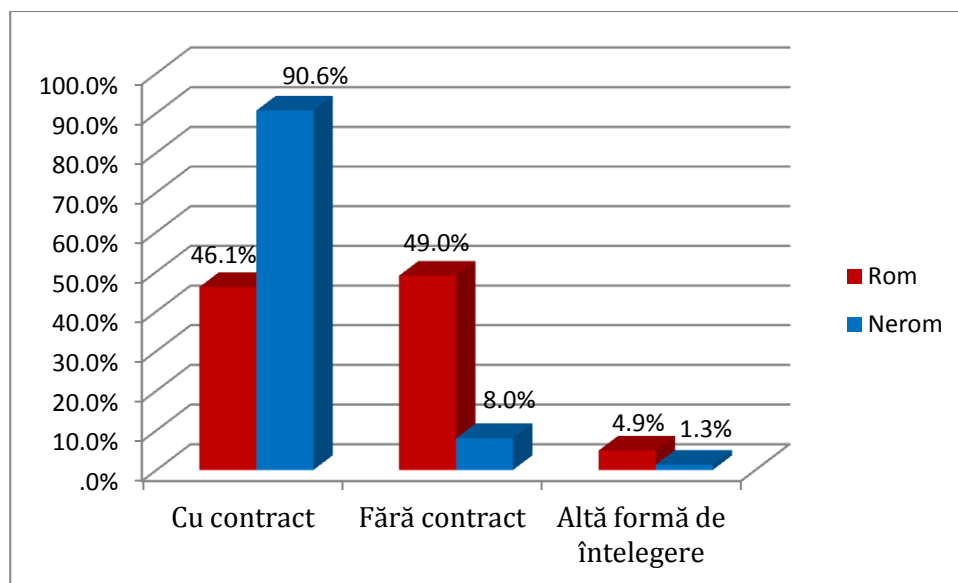

Grafic 34. Distribuția persoanelor active în funcție de nivelul de educație

Un ultim aspect de remarcat la analiza distribuției persoanelor active: persoanele de etnie romă care trăiesc în comunități compacte sunt inactivе în proporție de 70%, arătând că în astfel de comunități lipsesc oportunitățile de angajare în mai mare măsură decât în cartiere și comunități mixte din punct de vedere etnic. Acest lucru indică o concentrare a investițiilor în locuri de muncă în defavoarea comunităților compacte de romi.

Una din problemele cele mai importante ale romilor este faptul că nu au locuri de muncă oficiale și stabile. Luând în calcul persoanele între 15 și 64 de ani, considerate ca fiind active pe piața muncii, observăm spre exemplu în Graficul 35 că aproape jumătate dintre romi lucrează fără un contract oficial de muncă, în timp ce procentul de neromi care fac același lucru este mult mai mic, mai puțin de o zecime. Pentru cei care lucrează cu contract, există diferențe mari între romi și neromi, respectiv 46% în cazul romilor față de 90% în cazul neromilor.

Faptul de a fi prezent pe piața informală a muncii induce consecințe în ceea ce privește nu numai precaritatea și iregularitatea veniturilor și lipsa protecției în cazul încălcării drepturilor, ci și lipsa ajutorului de șomaj în perioadele fără activitate și lipsa de acces la sistemul de pensii.

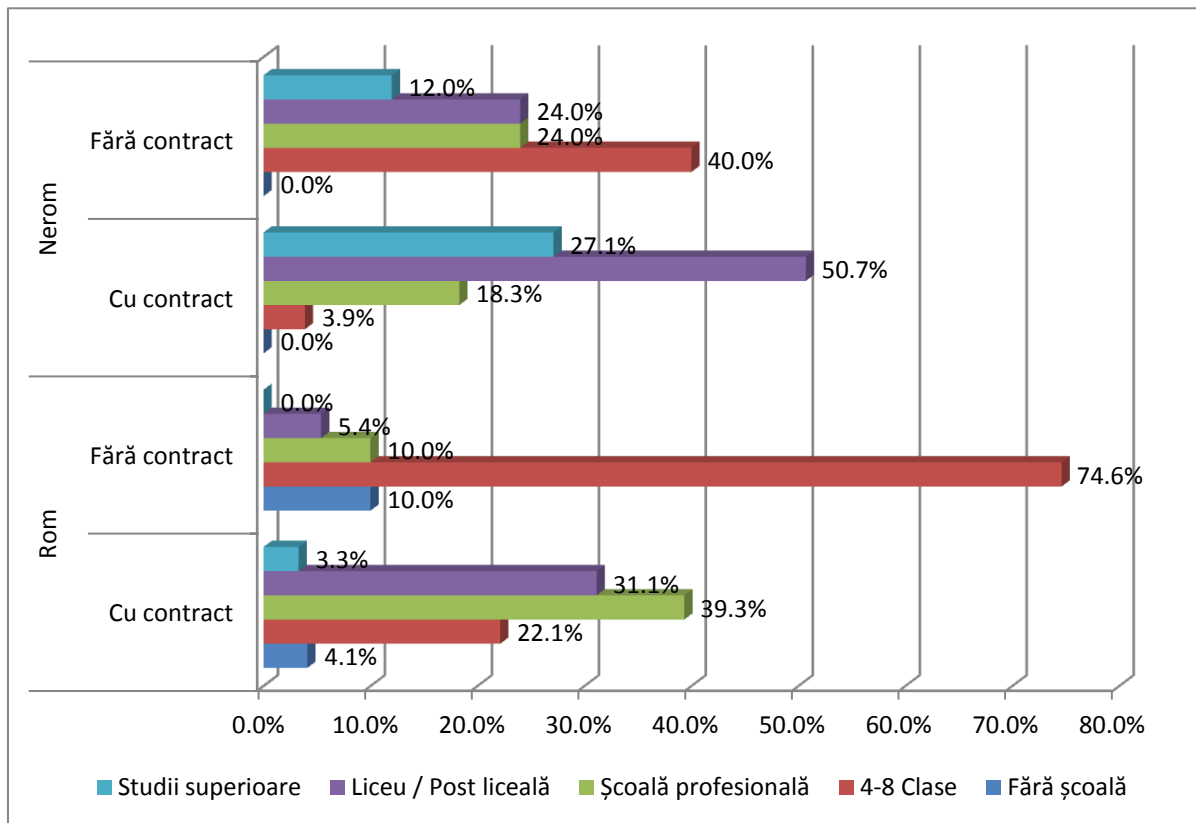
Grafic 35. Distribuția formei de contract în funcție de etnie

Comparând cu datele disponibile la nivelul anului 1998 din *Romii în România* se constată că situația romilor s-a îmbunătățit din acest punct de vedere, procentul romilor angajați cu contract crescând în acest interval cu puțin peste 10%, creștere coroborată și de scăderea procentului persoanelor care lucrează fără contract cu aceeași valoare.

	1998	Evoluție	2012
Ocupare cu contract	34,50%	➔	46,1%
Ocupare fără contract	59,80%	➔	49,0%

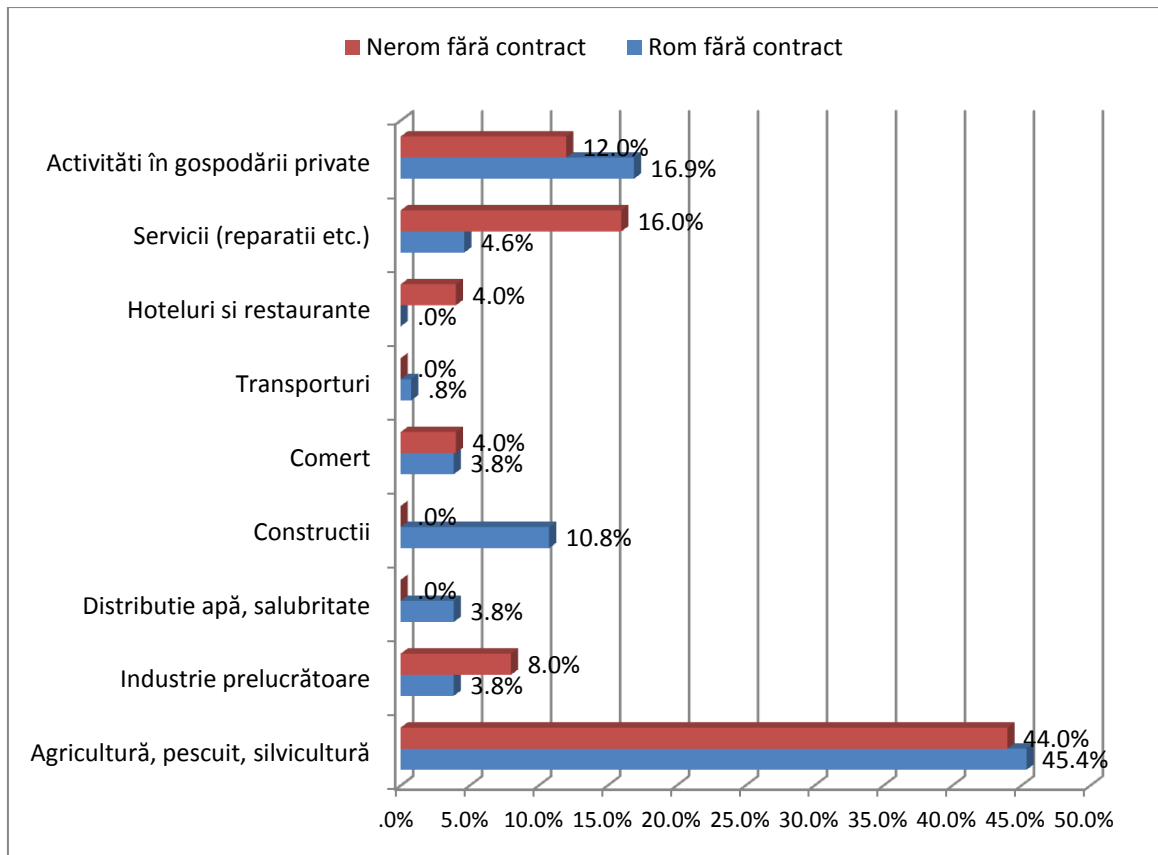
Tabel 2. Evoluția ocupării formale / informale în intervalul 1998-2012

Luând în considerare relația dintre educație și forma de ocupare din punct de vedere al existenței unui contract de muncă, se observă că cei mai mulți dintre romii care lucrează cu contract sunt la nivel de școală profesională (39,3%) în timp ce în cazul neromilor, jumătate au terminat liceul. În privința celor care lucrează fără contract, constatăm că majoritatea romilor din această categorie au între 4 și 8 clase, respectiv trei sferturi dintre aceștia, în timp ce în cazul neromilor 40% se află în aceeași categorie. De asemenea, observăm că o zecime din respondenții romi nu au niciun fel de educație, ceea ce-i îndreaptă către piața informală a muncii și către munci slab plătite.

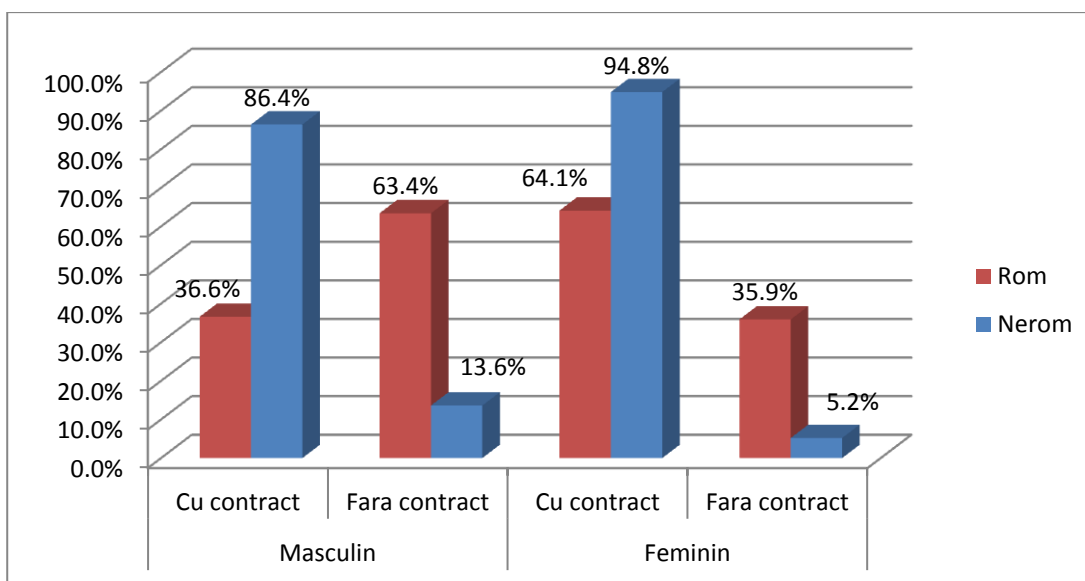
Grafic 36. Forma ocupării (formală / informală) în funcție de nivelul de educație și etnie

Graficul 37 prezintă distribuția respondenților care lucrează fără contract de muncă, în funcție de domeniile de activitate și de etnie. Domeniile în care romii au tendința, în proporții mai mari, să lucreze fără contract de muncă, sunt activitățile din agricultură, silvicultură și pescuit (45%), activități în gospodării private (16,9%) și construcții (10,8%). Dacă în primele două tipuri de activități se regăsesc, pe lângă romi, și neromi care lucrează în aceleași condiții, acest lucru nu este valabil pentru domeniul construcțiilor, unde lucrătorii din economia informală sunt aproape exclusiv de etnie romă. Acest fenomen este explicabil prin prisma efectelor pe care criza financiară le-a avut în domeniul construcțiilor, domeniu care a cunoscut o scădere puternică în ultimii ani. Acest lucru a dat naștere unei concurențe sporite pe piața muncii, ceea ce a scăzut calitatea condițiilor de muncă și probabil și a remunerației, astfel încât accesul romilor la locuri de muncă din acest domeniu este condiționat de acceptarea unei munci „pe învoială”.

Grafic 37. Distribuția persoanelor care lucrează fără contract de muncă în funcție de etnie și domeniu de activitate

Analiza pe gen a distribuției lucrătorilor din economia formală și cea informală indică un rezultat extrem de interesant în rândul romilor, și anume faptul că sunt de două ori mai numeroase femeile aflate în economia formală, care lucrează cu contract, decât bărbații romi. Astfel, două treimi din femeile rome care lucrează sunt pe piața formală a muncii, pe când doar o treime din bărbații romi se află în această situație. Datele sunt redată în graficul de mai jos.

Grafic 38. Distribuția lucrătorilor în economia formală / informală în funcție de gen și etnie

Acest fenomen este extrem de important, deoarece permite ieșirea din precaritate a unei ponderi importante a femeilor rome din rândul celor care lucrează, cu consecințe inclusiv pentru perioada de după ieșirea

acestora la pensie. În sine, această evoluție permite o serie de alte schimbări ce denotă un potențial imens de dezvoltare al etniei rome. Deoarece acesta este un punct esențial care a rezultat din cercetarea noastră, vom dezvolta mai pe larg în cele ce urmează viziunea care decurge din aceste date.

În primul rând, participarea femeilor pe piața formală a muncii în proporție mai mare decât bărbații semnifică o schimbare potențială a raportului de putere în cuplu. În momentul în care veniturile femeii sunt regulate, pe când ale bărbatului nu, femeia are, în principiu, puterea de a determina în mai mare măsură destinația banilor din gospodărie, dar și de a lua decizii în ceea ce privește dezvoltarea familiei. Din perspectiva feministă, acest lucru este un semn pozitiv, indicând un potențial de schimbare socială în direcția egalității de gen, inclusiv în sfera privată. Participarea pe piața formală a muncii asigură însă și un potențial de dezvoltare a femeilor în sfera publică, dincolo de rolurile tradiționale de gen. La rândul său, acest proces de dezvoltare personală în raport cu sfera publică permite creșterea stimei de sine, ingredient pe care ultimele studii pun puternic accentul în cel de-al treilea val de teorii feministe.

Acest lucru nu este însă un potențial de schimbare pozitivă numai din perspectiva feministă, ci și din punct de vedere al potențialului de schimbare socială în ceea ce privește etnia romă în general. Cel de-al doilea aspect semnificativ ce decurge din creșterea participării femeilor rome pe piața formală a muncii, așa cum arată numeroase studii, este că femeile care câștigă propriul venit au în mai mare măsură tendința de a investi în educația copiilor, inclusiv în educația fetelor. Mai mult, prin faptul că, în principiu, atunci când vor ajunge la maturitate mama lor va beneficia de o pensie, generația următoare va putea investi mai mult în propria sa dezvoltare și în dezvoltarea propriilor copii, diminuând presiunea financiară în ceea ce privește susținerea unei persoane în vârstă în procent de 100%.

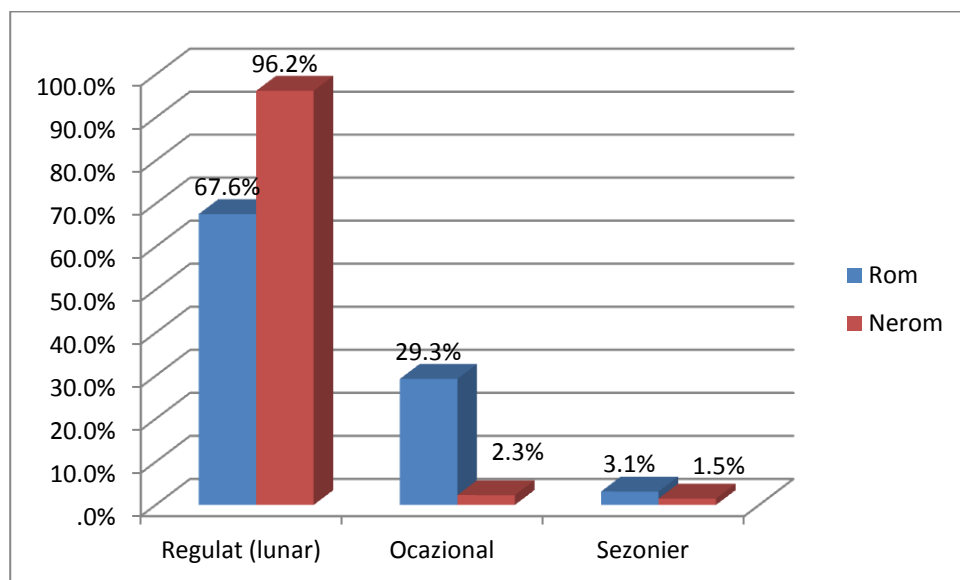
În al treilea rând, femeile active pe piața muncii au potențialul de a deveni modele atât pentru propriii copii, dar și pentru comunitățile din care provin, ceea ce, în condițiile unei lipse acute de modele la firul ierbii, nu poate decât să reprezinte un potențial de schimbare pozitivă. Cu cât sunt mai vizibile și mai numeroase modelele femeilor rome active pe piața muncii, cu atât mai mult crește ceea ce poate deveni, la un moment dat, o masă critică în ceea ce privește dezvoltarea capitalului uman în rândul minorității rome.

În fine, așa cum alte studii arată în privința fenomenului de creștere a participării femeilor pe piața muncii în alte societăți, acest fenomen este legat de finalizarea tranziției demografice. Așa cum arătam și la descrierea datelor demografice, natalitatea este în continuă scădere inclusiv în rândul romilor, înregistrând o scădere cu peste 25 de puncte procentuale a numărului de copii aduși pe lume de fiecare femeie romă. De asemenea, concomitent cu scăderea numărului de copii, se preconizează, dacă aplicăm același model al schimbărilor demografice care au avut loc în alte societăți, creșterea vârstei femeii la prima sarcină, ceea ce, la rândul său, îi permite acesteia începerea unui proces de dezvoltare personală prin prelungirea studiilor și optarea pentru carieră. Participarea femeilor pe piața muncii descrește de asemenea presiunea de a avea mai mulți copii pentru a-și asigura viitorul la bătrânețe.

Aici putem face o paranteză interesantă. Datele noastre arată că decalajul cel mai mare între romi și neromi în ceea ce privește răspunsul la întrebarea „*Din ce credeți că veți trăi la bătrânețe?*” se regăsește la opțiunea de răspuns „*Mă vor ajuta copiii*”, pentru care optează de cinci ori mai mulți respondenți romi decât neromi (15,8% romi față de 3,2% neromi). Doar aproape o treime din romi afirmă că vor trăi din pensii la bătrânețe, pe când neromii optează pentru acest răspuns în proporție de peste două treimi. În fine, declară că încă nu s-au gândit la acest lucru 29,4% din romi și 14,3% din neromi.

Iată cum astfel, în loc de a vorbi de un cerc vicios, putem vorbi de intrarea într-un cerc virtuos al dezvoltării, prin intrarea unui segment cât mai larg al femeilor rome pe piața formală a muncii. Evident, optimismul acestei viziuni nu trebuie să ignore obstacolele, inclusiv de ordin cultural, cu care femeile rome se vor confrunta mai departe în societatea românească.

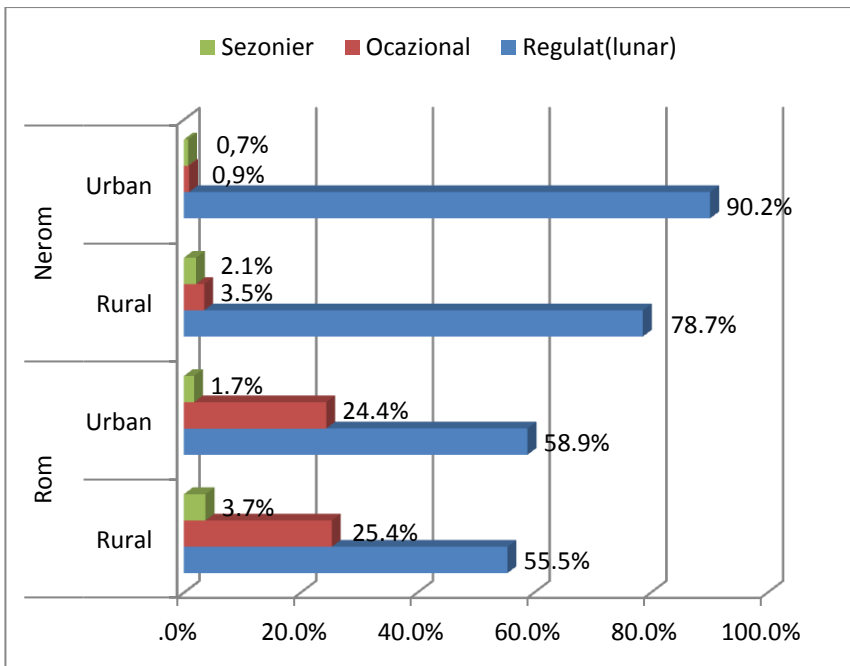
Un indicator al stabilității în muncă, adeseori corelat cu forma de contractare, este frecvența venitului. Observând Graficul 39 constatăm că majoritatea neromilor (96%) au un venit regulat. Spre deosebire de aceștia, romii au un venit regulat doar în două treimi dintre cazuri (66%), restul având venituri ocazionale (cu ziua) sau sezoniere.

Grafic 39. Distribuția tipului de venit în funcție de etnie

Am analizat de asemenea limba maternă a respondentului ca predictor al consecvenței veniturilor, ceea ce a revelat rezultate interesante. Astfel, în rândul respondenților romi de limbă maternă română aducători de venituri, 74,1% afirmă ca au venituri regulate, pe lângă doar 52,9% cu venituri constante în rândul respondenților romi de limbă maternă romani. 44% din gospodăriile vorbitorilor nativi de limba romani au venituri ocazionale.

Analiza cu mediul de rezidență arată că veniturile regulate sunt într-o proporție mai mică, atât în urban, cât și în rural pentru romi față de neromi, respectiv puțin peste jumătate în cazul romilor (55% în rural și 58% în urban) față de mai mult de trei sferturi în cazul celor de altă etnie (78% în rural și 90% în urban). În cazul categoriei celor cu venituri ocazionale, nu există diferențe între urban și rural în privința romilor, (24,4% în urban, respectiv 25,4% în rural), în timp ce veniturile ocazionale în rândul celor de alte etnii sunt foarte rare, reprezentând mai puțin de 5 procente indiferent de mediul de rezidență. Este de subliniat procentul relativ mare de non-răspunsuri la această întrebare, ceea ce sugerează că ponderea celor care nu au parte de un venit constant este, probabil, mai mare în realitate.

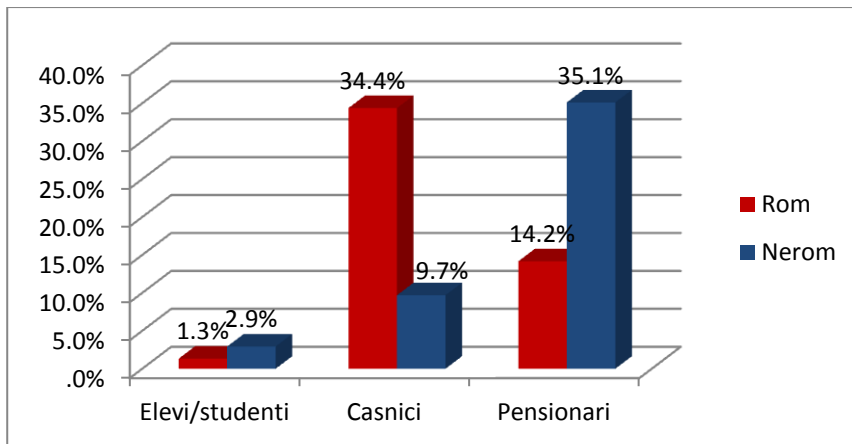

Grafic 40. Distribuția tipului de venit (regulat/ocazional/sezonier) în funcție de mediul de rezidență (rural/urban) și de etnie (rom/nerom)

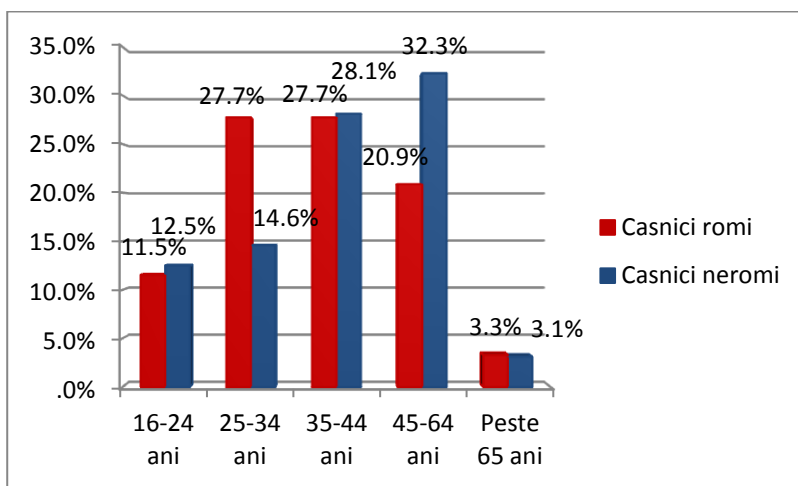
În rândul populației inactive – elevi sau studenți, pensionari și casnici – sunt de trei ori mai mulți casnici în rândul romilor decât în gospodăriile nerome, așa cum arată Graficul 41. Diferențe între cele două eșantioane apar și la categoria pensionarilor. Astfel, sunt de peste două ori mai numeroși pensionarii neromi decât cei de etnie romă (14,2% față de 35,1%). Având în vedere că jumătate din romi prestează munci în economia informală, este de așteptat o pondere mai scăzută de pensionari romi, însă un alt factor de influență este speranța de viață în rândul romilor, cu 8-10 ani mai scăzută decât în rândul neromilor. Așa cum arătam în Graficul 5, piramida vârstei în rândul romilor începe să se subțieze față de neromi începând cu categoriile de vârstă de peste 65 de ani.

De asemenea, așa cum se observă în Graficul 42, persoanele casnice din gospodăriile rome sunt mai tinere față de persoanele casnice din gospodăriile nerome, acest lucru sugerând existența unei forțe de muncă nevalorificată. Analiza distribuției categoriilor de vârstă în rândul casnicilor arată diferențe între romi și neromi la categoria de vârstă 25-34 de ani (aproape de două ori mai mulți romi casnici decât neromi – din nou, forța de muncă nevalorificată), pe când în rândul celor între 45-64 de ani sunt mai numeroși neromii.

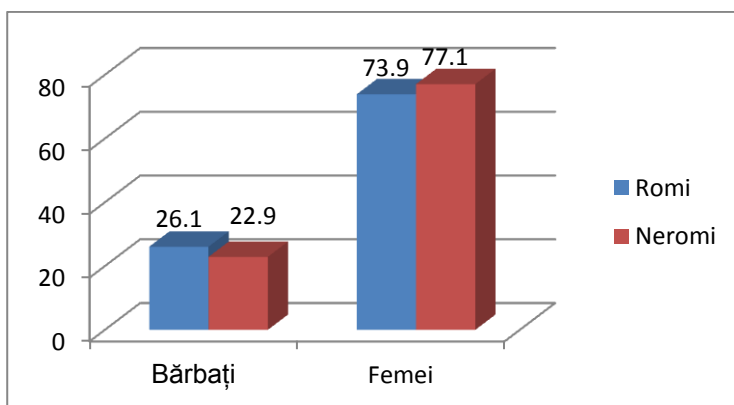
De notat este de asemenea și faptul că aproximativ un sfert din totalul de persoane casnice sunt bărbați, atât în rândul romilor cât și în rândul celorlalte etnii. Acest lucru sugerează că opțiunea de răspuns „casnic/ă” poate fi uneori folosită și pentru a masca șomajul de lungă durată, putându-se considera că este mai acceptabil din punct de vedere social, sub efectul dezirabilității răspunsurilor.

Grafic 41. Distribuția populației inactive în funcție de etnie

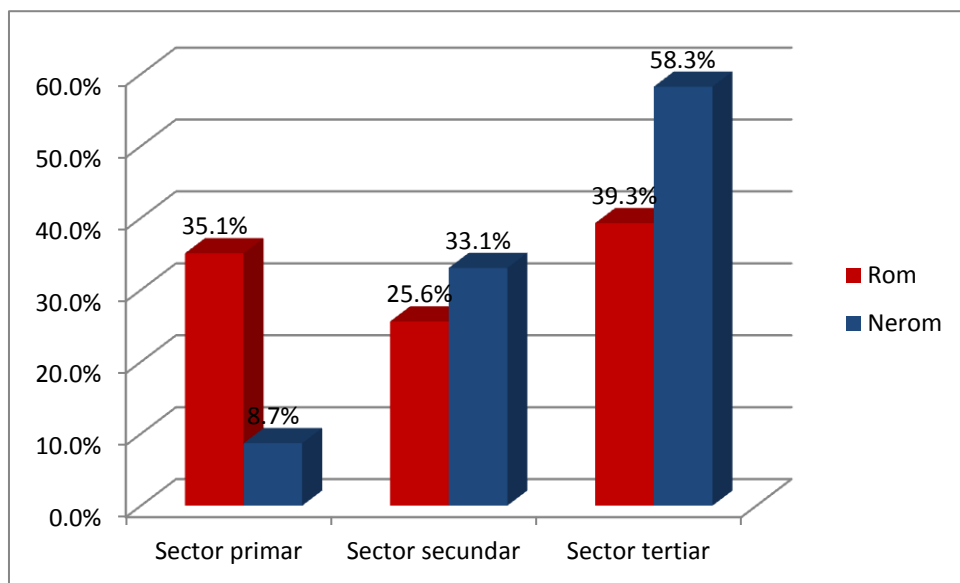
Grafic 42. Distribuția persoanelor casnice în funcție de categoria de vârstă și etnie

Grafic 43. Distribuția persoanelor casnice în funcție de gen și de etnie

Pentru populația activă am împărțit domeniile de ocupare în funcție de sectorul de activitate. Sectorul primar are în componență domeniile agriculturii, silviculturii, pisciculturii și industriei extractive. Sectorul secundar este format din industrie, construcții, transport și meșteșuguri, iar sectorul terțiar este reprezentat de servicii și comerț. Din acest punct de vedere constatăm că romii sunt relativ egal distribuiți între cele trei sectoare, în timp ce majoritatea neromilor (58%) se află în sectorul terțiar. Dacă 35% dintre romi lucrează în sectorul primar, mai puțin de o zecime dintre neromi lucrează în același sector (8,7%).

Preponderența romilor în sectorul primar este legată de nivelul de educație în general mai scăzut al populației rome, dar și de faptul că romii sunt în proporție mai mare zilieri sau muncitori ocazionali, muncile din sectorul terțiar fluctuând în măsură mult mai mare odată cu anotimpurile și generând astfel un tipar de ocupare sezonier în mai mare măsură decât celelalte domenii. De asemenea, sectorul primar este caracterizat de o mai mare pondere de relații de muncă cuprinse în economia informală. Ocuparea în sectorul primar are drept consecințe pe lângă un nivel de salarizare scăzut, ce nu permite realizarea de economii, și o fluctuație importantă a veniturilor în funcție de muncile sezoniere, precum și un grad mai mare de precaritate a veniturilor. Ca urmare, este mult mai greu de spart cercul vicios al sărăciei pentru gospodării în care membrii activează în sectorul primar, perpetuându-se astfel un stil de viață prezenteist.

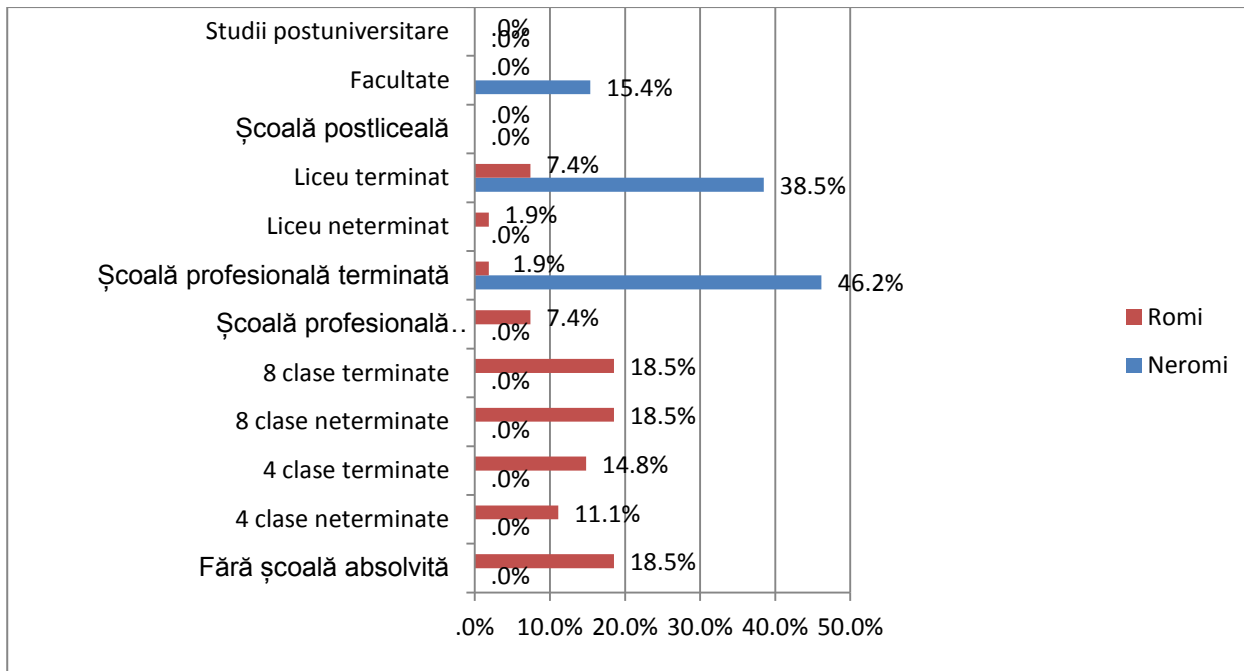

Grafic 44. Distribuția ocupării în funcție de sectorul de activitate și de etnie

Mai departe ne vom ocupa de situația șomerilor. Sunt de mai bine de trei ori mai numeroși șomerii neînregistrați în cazul romilor decât în cazul neromilor (5,1% vs. 1,3%), în timp ce în cazul șomerilor înregistrați procentele sunt similare (1,2% vs. 1%). În ceea ce privește șomerii neînregistrați romi, aceștia sunt în proporție mai mare în mediul rural (46% la romi față de 38,5% la neromi), raportul inversându-se pentru mediul urban, unde se regăsesc în proporție de 61,5% șomerii înregistrați neromi, față de 53,7% romi.

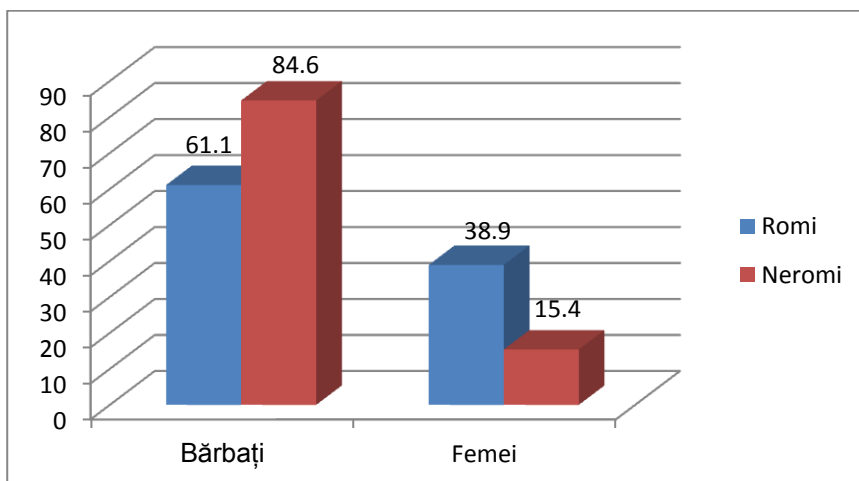
Media de vârstă a șomerilor romi este de 44 de ani în mediul rural și de 39 de ani în mediul urban, indicând o forță de muncă nevalorificată, tânără. La neromi, media de vârstă a șomerilor este de 50 de ani în rural și 44 de ani în urban. Astfel, se observă o diferență de 5-6 ani între șomerii romi și cei neromi.

Așa cum era de așteptat, șomerii neînregistrați romi au un nivel mai scăzut al educației, lucru care le îngreunează accesul pe piața muncii și mai mult, majoritatea acestora având mai puțin de 8 clase terminate, în timp ce în cazul neromilor majoritatea au școala profesională sau liceul terminat. Graficul 45 arată situația șomerilor neînregistrați, în funcție de nivelul de educație și etnie.

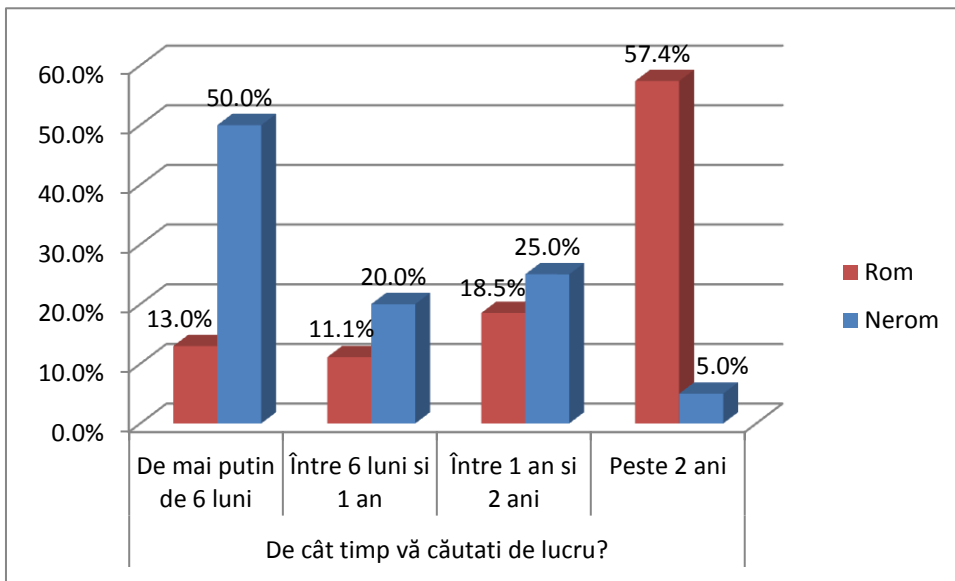
Grafic 45. Distribuția șomerilor neînregistrați în funcție de nivelul de educație și etnie

Majoritatea șomerilor neînregistrați, atât în cazul romilor cât și al neromilor, sunt bărbați: 61,1% la romi, respectiv 84,6% la neromi. Se observă în cazul romilor o pondere mai mare a femeilor aflate în situația de șomaj neînregistrat, respectiv 39%, în timp ce femeile nerome șomere neînregistrate sunt doar în procent de 15%. Trebuie precizat în cadrul acestei categorii de șomeri neînregistrați nu intră casnicele, prin urmare nu se poate explica prin ideea unui model tradițional de familie în care femeia se ocupă de activitățile gospodărești prin muncă neplătită.

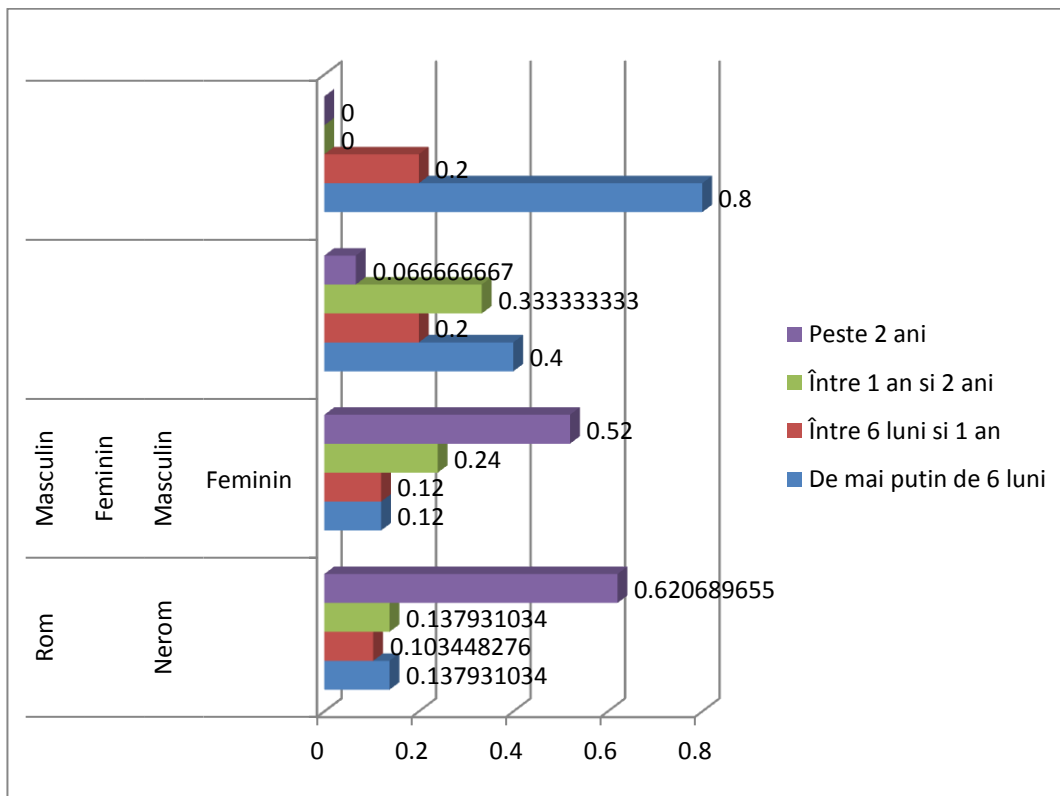
Grafic 46. Distribuția șomerilor neînregistrați în funcție de gen și etnie

În privința duratei șomajului, se observă că mai bine de jumătate dintre romi (57,4%) își caută un loc de muncă de peste doi ani, în timp ce neromii șomeri de peste doi ani sunt doar 5%. În același timp se observă că jumătate dintre neromi sunt șomeri de mai puțin de șase luni, în timp ce romii rămași șomeri de curând sunt în proporție de 13%.

Grafic 47. Durata șomajului în funcție de etnie

Bărbații romi sunt afectați de șomajul de lungă durată (de peste doi ani) în proporție de 62%, de peste nouă ori mai mult față de bărbații neromi, în rândul cărora procentul de șomeri de lungă durată este de 6,7%. În privința femeilor rome șomere constatăm că jumătate dintre ele sunt afectate de șomajul de lungă durată, în timp ce femeile nerome sunt afectate în totalitate de șomajul de scurtă durată – mai puțin de șase luni (80%) și între șase luni și un an (20%).

Grafic 48. Durata șomajului în funcție de gen și etnie

În ceea ce privește programele de incluziune pe piața muncii destinate romilor, putem observa în tabelul 3 că acestea au nevoie de o promovare mai puternică pentru a le crește notorietatea, sporind astfel și șansele de a participa. Cel mai cunoscut este Bursa Locurilor de Muncă, de care au auzit aproape 29% dintre romi și care are de asemenea și cel mai mare grad de participare (17%), în timp ce Caravana ocupării romilor este cel mai puțin cunoscut, respectiv de către 20% dintre romi și are gradul cel mai scăzut de participare.

	Bursa locurilor de muncă	Caravana ocupării romilor
Au auzit de...	28,6%	19,6%
Au beneficiat de...	17,4%	12%

Tabel 3. Procentul de romi care au auzit de / au beneficiat de măsuri & politici în domeniul ocupării

Au beneficiat de cursuri de calificare profesională 7,7% din romi și 23,8% din neromi. Participarea la astfel de cursuri este doar puțin mai mare în cazul bărbaților romi (8,2%) față de femeile rome (7,2%). Categoria de vârstă care a beneficiat cel mai mult de aceste cursuri este cea situată între 45-64 de ani, cu o participare de 11,7% la romi.

Interesant de menționat aici concluziile autorilor raportului „*Legal și egal pe piața muncii*” (2010) privind programele de inserție a romilor pe piața muncii: competențele dobândite în urma cursurilor de calificare nu sunt suficiente pentru ca șansele de angajare să se concretizeze, astfel încrederea în aceste programe este destul de scăzută.⁷⁹ De asemenea, este de remarcat că nu există o analiză a impactului acestor programe implementate adresate populației rome, fie că vorbim despre o statistică a participanților la program sau despre o analiză a calității și satisfacției la locul de muncă pentru cei puțini care au fost angajați⁸⁰.

În ceea ce privește sursele de venit în gospodăria este de luat în seamă faptul că cei mai mulți dintre romi menționează alocațiile pentru copii ca una din sursele de venit (36,4%) în timp ce această sursă este precizată de neromi în 14,3% din cazuri (de 2,5 ori mai puțin numeroși). Salariile sunt menționate ca surse de venit de mai puțin de o treime dintre romi (28,1%) în timp ce pentru neromi este cea mai menționată sursă (53,6%). De asemenea 7,2% dintre romi menționează că nu au niciun fel de venit, față de neromii în aceeași situație care sunt în proporție de 1,3%.

O altă categorie în cadrul căreia se observă diferențe majore în funcție de etnie este cea a pensionarilor (a doua sursă de venituri ca importanță în rândul neromilor), unde neromii sunt de 2,6 ori mai numeroși decât romii, același raport ca în cazul alocațiilor, însă în sens invers. Sub această lumină, din nou, este incorect stereotipul conform căruia romii „trăiesc pe spinarea românilor” în mai mare măsură decât alte categorii de români, deoarece numărul pensionarilor în rândul populației nerome este cu mult mai mare decât în rândul romilor, echilibrând astfel raportul de dependență demografică. Dacă se ia în considerare faptul că pensiile sunt mai ridicate ca valoare financiară decât alocațiile copiilor, „povara” pe care romii sunt percepuți a o reprezenta pentru sistemul social din România ia proporții mult mai reduse. Iar dacă, în fine, se consideră că alocațiile copiilor sunt o formă de investiție în resursa umană a viitorului, raportul dintre investițiile în alocația copiilor (mai mari în rândul romilor) și investițiile în pensii, este de fapt în defavoarea investiției în viitor.

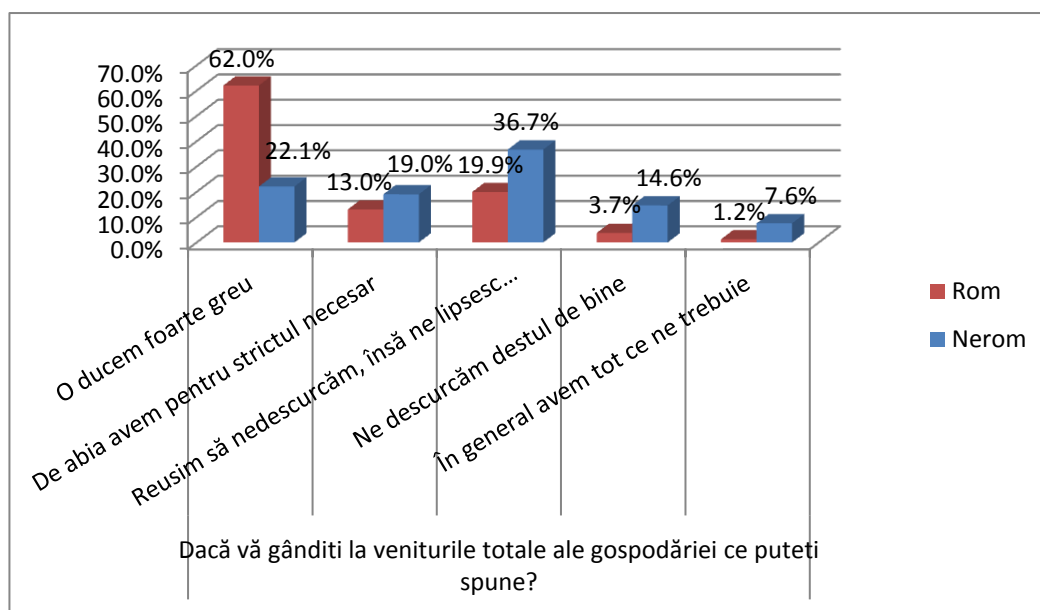
⁷⁹ ICCV, *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*, București: Editura Expert, 2010, pag. 125.

⁸⁰ *Idem*, pag. 126.

Surse de venit	Romi	Neromi
Alocații pentru copii	36,4%	14,3%
Salarii	28,1%	53,6%
Activități ocazionale (vânzări fier vechi, hârtie, munca cu ziua)	22,9%	1,8%
Pensie de vârstă	16,2%	42,7%
Pensie de boală/handicap	7,4%	7,9%
Nu avem venit	7,2%	1,3%
Activități neagricole pe cont propriu	3,5%	1,0%
Bani trimisi din străinătate	3,0%	1,7%
Surse de venit în gospodărie - VMG	2,4%	0,2%
Alte surse	2,2%	1,0%
Pensie de urmas	1,4%	2,3%
Activități agricole pe cont propriu	1,3%	1,3%
Ajutor de somaj	1,3%	1,2%

Tabel 4. Sursele de venit în funcție de etnie (răspuns multiplu)

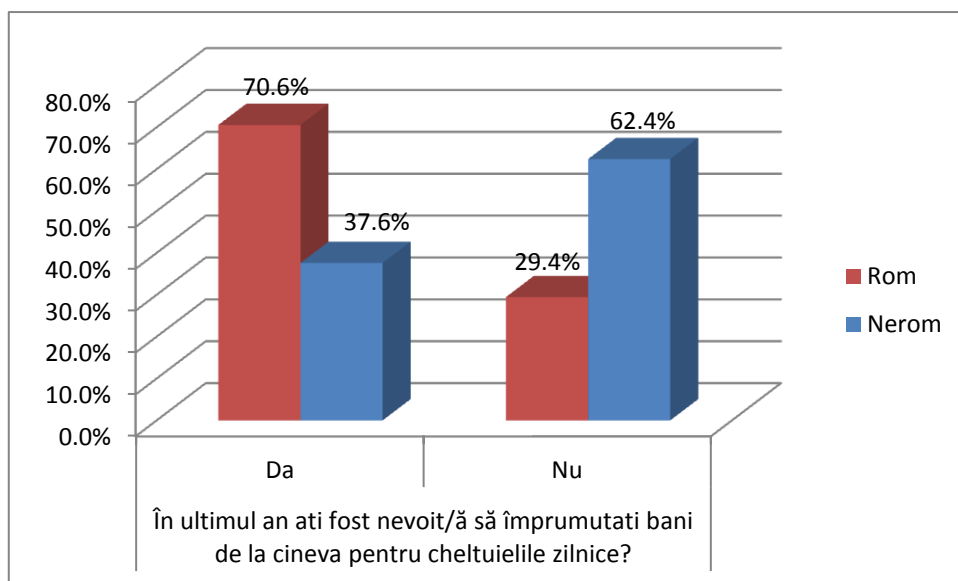
Analiza percepției asupra suficienței veniturilor arată că aproape două treimi din romi consideră că se descurcă foarte greu (62%), în timp ce neromii din aceeași categorie sunt în proporție de 22%.

Grafic 49. Suficiența veniturilor gospodăriei în funcție de etnie

Insuficiența veniturilor gospodăriei conduce la necesitatea de a împrumuta bani pentru cheltuielile zilnice. În rândul romilor, ponderea celor care au fost nevoiți să împrumute bani în ultimul an este de două ori mai ridicată decât în rândul neromilor (70,6%, față de 37,6%), indicând astfel clivajul dintre gospodăriile rome și nerome în ceea ce privește suficiența veniturilor. Este important să subliniem aici efectele negative ale cercului vicios al împrumuturilor în care pot intra unele gospodării și implicit vulnerabilitatea romilor, în proporție mai mare decât neromii, la activități organizate în jurul cămătăriei. S-au semnalat, în România, câteva cazuri în care

debitorii au intrat în relații de dependență⁸¹ față de cămătari, fiind apoi angrenați în activități generatoare de venituri ilegale pentru aceștia (inclusiv rețele de trafic de ființe umane, prostituție etc.).

Grafic 50. Necesitatea împrumuturilor pentru cheltuieli zilnice în funcție de etnie

Dacă ocuparea este unul din domeniile producătoare de îngrijorare în ceea ce privește incluziunea romilor, analiza noastră evidențiază însă și o tendință cu potențialul de a induce un lanț de transformări pozitive în sensul construirii de capital uman în rândul etniei rome. Mai jos concluzionăm analiza pe domeniul ocupării, expunând cele mai importante date de reținut în formularea de viitoare politici de incluziune a romilor.

Situația de ocupare a romilor este caracterizată de:

- *o prezență mai mare pe piața informală a muncii (jumătate din romi, față de o zecime în cazul neromilor);*
- *un nivel scăzut al capitalului educațional în ceea ce privește cei care activează în economia informală: mai mult de trei sferturi din romii care lucrează fără contract au mai puțin de 8 clase, față de mai puțin de jumătate în cazul neromilor;*
- *venituri ocazionale sau sezoniere în proporție de peste 45%, în timp ce 1 din 20 de neromi este în aceeași situație;*
- *prezența relativ mare în sectorul primar (agricol), în pondere de mai mult de o treime;*
- *număr scăzut de pensionari (14% față de 35% la neromi), datorat muncii pe piața informală dar și structurii demografice (populație mai tânără);*
- *număr ridicat de casnici (la 1 persoană neromă casnică sunt 3 persoane casnice rome);*

⁸¹ Raportul ERRC vorbește despre „debt bondage”, o formă de sclavie modernă bazată pe imposibilitatea victimei de a plăti datoria. Cămătarul poate apoi exploata persoana, inclusiv prin angrenarea acesteia în rețele de trafic de persoane. Sursa: ERRC, *Breaking the Silence. Trafficking in Romani Communities*, Budapesta, 2011, p. 35.

- o vârstă mai scăzută a persoanelor casnice rome, comparativ cu cele nerome, de unde se observă potențialul de muncă nefolosit al romilor;
- cuprindere deficitară în programe de calificare profesională pentru romii din piața informală de muncă, față de participarea a jumătate dintre neromi la astfel de cursuri;
- o pondere a șomerilor de trei ori mai ridicată în rândul romilor;
- incidență ridicată a șomajului de lungă durată (mai bine de jumătate dintre șomerii romi își caută un loc de muncă de peste doi ani);
- un segment de șomeri romi în medie cu 5-6 ani mai tineri, cu un nivel mai scăzut de educație decât șomerii neromi;
- o pondere dublă a șomajului feminin în rândul romilor față de neromi;
- stare de dependență economică a romilor: mai bine de două treimi dintre romi s-au împrumutat în ultimul an pentru a face față cheltuielilor zilnice.

Cele mai afectate de problemele de ocupare sunt femeile rome, cu un nivel de educație sub 8 clase, din mediul rural.

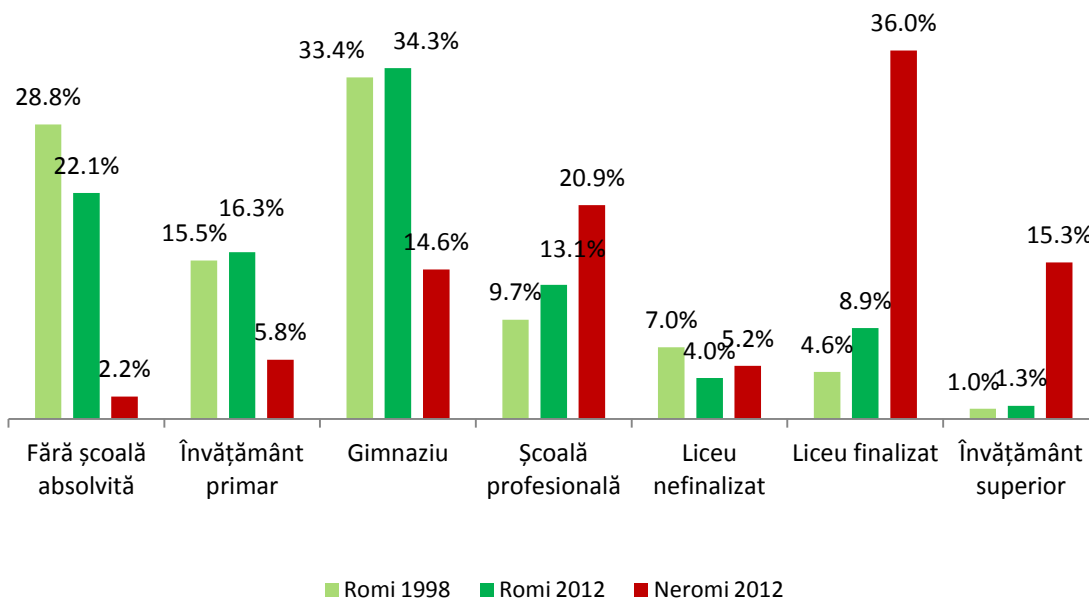
Există însă și evoluții pozitive:

- S-a îmbunătățit situația în privința pieței formale de muncă. A crescut numărul romilor cu contracte de muncă cu 10% din 1998 până acum;
- Dintre femeile rome aducătoare de venituri, peste două treimi au contract de muncă, ceea ce favorizează un lanț virtuos de schimbări pozitive în ceea ce privește, printre altele, educația copiilor. Cele două domenii de intervenție trebuie îmbinate în politicile ce vizează dezvoltarea resurselor umane rome.

EDUCAȚIE

Analiza în domeniul educației s-a concentrat atât pe nivelul de pregătire școlară a respondentului adult, cât și pe situația școlară a unuia din copiii din gospodărie.

Nivelul de studiu al adulților, așa cum este indicat în Graficul 51, reflectă două abordări comparative, una între nivelul educației în eșantionul de etnie romă la momentul 1998⁸² cu anul 2012 și nivelul educației la același moment între eșantionul romilor și cel al celorlalte etnii. Este vizibil că avem o creștere a nivelului educațional în populația de etnie romă de-a lungul celor 14 ani, dar acest optimism se transformă în pesimism atunci când comparăm cu datele la nivelul populației de alte etnii.

Grafic 51. Nivelul de educație în funcție de etnie, comparație 1998-2012

Analiza este realizată pe respondenți cu vârsta de peste 16 ani în ambele eșantioane (romi, neromi) din 2012, astfel încât să comparăm cu datele din ancheta din 1998. Cei mai mulți dintre romi se situează la nivelul gimnaziului (34,3%), a două categorii în ordine descrescătoare fiind romii fără nicio școală absolvită (22,1%). Față de 1998, s-a dublat ponderea absolvenților de liceu în rândul romilor, 4,6% în 1998, față de 8,9% 2012, ceea ce reprezintă o dinamică puternică de schimbare în domeniul educației. Cu toate acestea, persistă o diferență semnificativă între absolvenții de liceu romi și neromi, 1 rom față de 4 neromi.

Există tendința de a justifica nivelul scăzut de educație în eșantion prin nivelul scăzut de educație în rândul populației vârstnice, care este de cele mai multe ori suprareprezentată în eșantioane din cauza fenomenului demografic de îmbătrânire a populației. Până în momentul democratizării educației, învățământul superior a fost mai puțin accesibil. Pentru a elimina acești factori și pentru a vedea în ce măsură structura populației distorsionează nivelul educațional, vom analiza distribuția educației în rândul populației tinere (17 – 25 ani). Vorbim despre generațiile care au intrat în sistemul educațional începând cu anul 1994 (respondenți cu vârsta de 25 ani) și până în anul 2002 (respondenții cu vârstă de 17 ani).

Vom face aici o paranteză referitoare la politicile publice pentru romii din România active pe perioada intervalului studiat. Acestea au fost axate cu precădere pe creșterea nivelului de educație prin măsuri afirmative (locuri rezervate în unele licee și facultăți) și prin politica mediatorului școlar. Datele noastre indică faptul că aceste două politici sunt relativ puțin cunoscute în rândul populației rome. Astfel, tabelul 5 indică faptul că doar

⁸² Zamfir, C., Preda, M. (coord.), *Romii în România*, Editura Alternative, 2002.

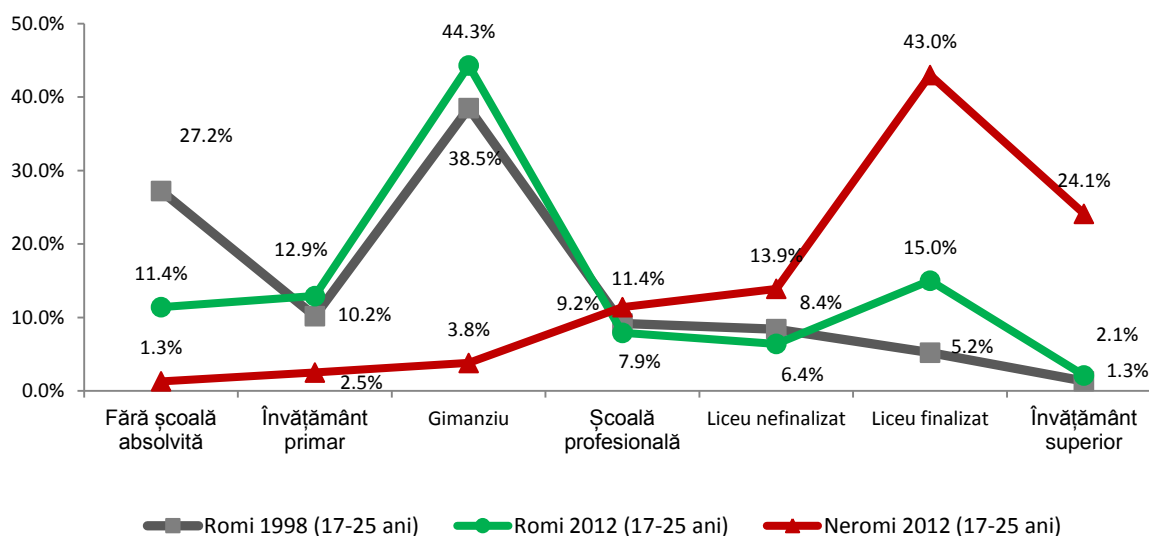
26% din romi cunosc măsura legată de locurile rezervate romilor în licee, procent ce scade la 21% în cazul locurilor rezervate romilor la facultate. În fine, politica mediatorului școlar este cunoscută doar în proporție de 13%.

	Locuri la liceu	Locuri la facultate	Mediatorul școlar
Au auzit de...	26%	21%	13%
Au beneficiat de...	2,9%	1,3%	1,3%

Tabel 5. Procentul de romi care au auzit de / au beneficiat de măsuri & politici în domeniul educației

Pentru a reveni la analiza nivelului de educație în rândul tinerilor, în continuare tiparul între romi și neromi se păstrează și în rândul generației tinere: în timp ce peste 60% dintre tinerii neromi sunt absolvenți de liceu și studii superioare, numai 17,1% dintre tinerii romi se află în această situație. Privind diferențele dintre tinerii romi din 1998 și tinerii romi din 2012, vedem progrese care într-o primă etapă par să aprobe politicile implementate pentru creșterea nivelului de educație: în interval de 15 ani a crescut de trei ori procentul de absolvenți de liceu romi.

Sunt două problematici care reies din analiza datelor. Prima se referă la incluziunea romilor la nivel național pe componenta educațională, având în vedere că proporția romilor competitivi pe piața muncii și cei care au șanse reduse de a intra pe piața muncii este invers proporțională cu distribuția neromilor. Cea de-a doua problematică este identificarea obstacolelor și disfuncționalităților politicilor de incluziune a romilor în domeniul educației. Accesul romilor la nivelele superioare de educație este în continuare redus, o mare parte dintre romi, așa cum reiese din graficul de mai jos, părăsesc sistemul educațional după ciclul gimnazial.

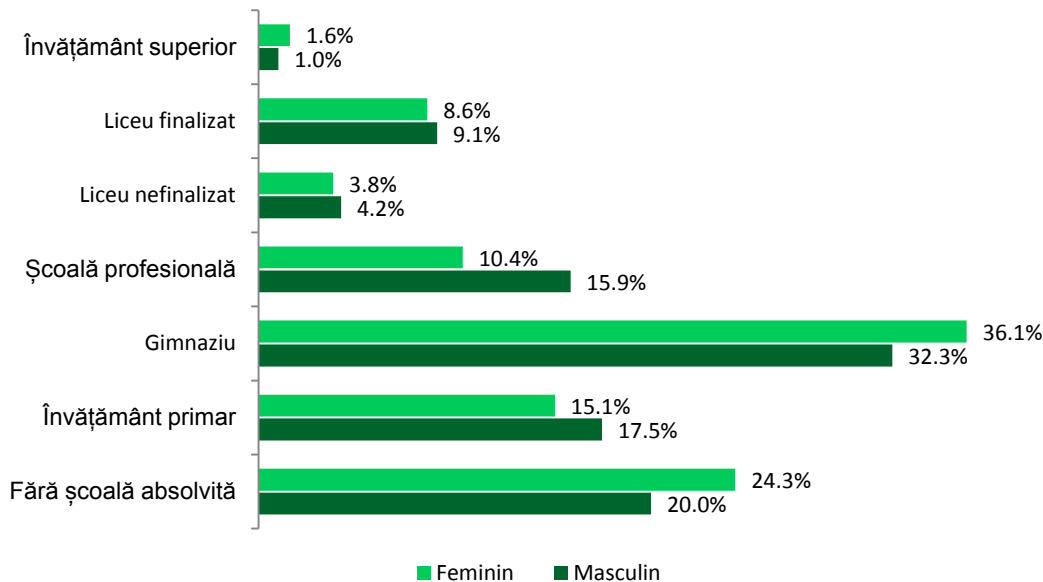
Grafic 52. Distribuția nivelului de educație în rândul tinerilor în funcție de etnie

Un alt aspect este cuprinderea în școlile profesionale, formă de învățământ care a suferit schimbări atât în plan educațional cât și doctrinal. Această formă de învățământ care are menirea de a pregăti tinerii pe plan profesional prin deprinderi, competențe specifice astfel încât să răspundă cerințelor pieței prin specializarea în diverse meserii, a fost greu încercată de diferitele guverne. Observăm o oarecare constanță în cea ce privește tinerii romi din 1998 și 2012 care au finalizat o școală profesională, diferența fiind însă ușor în defavoarea tinerilor din 2012.

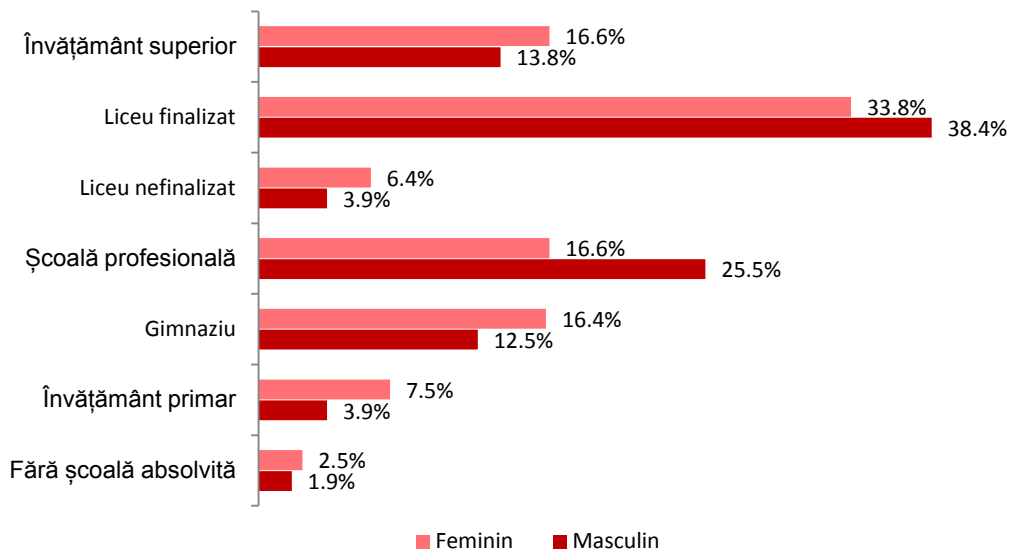
Genul ca determinant al nivelului educației nu indică o corelație statistică. Indiferent de etnie atât femeile cât și bărbații urmează aproximativ în aceeași măsură același parcurs educațional. Diferențele de gen atât în eșantionul romilor cât și neromilor, sunt însă în rândul absolvenților școlilor profesionale, care pregătesc

specialiști în meserii adeseori tehnice, ceea ce poate explica decalajul dintre genuri în ceea ce privește frecvențarea acestui tip de învățământ. Aici, sunt 15,9% bărbați romi față de 10,4% femei rome și 25,5% bărbați neromi față de 16,6% femei nerome.

În ambele eșantioane observăm o tendință mai mare în rândul femeilor cu privire la continuarea formării educaționale prin studii universitare, 1,6% femei rome cu studii universitare față de 1% bărbați romi cu studii universitare, și 16,6% femei nerome cu studii universitare comparativ cu 13,8% bărbați de același nivel.

Grafic 53. Distribuția nivelului de educație la romi în funcție de gen

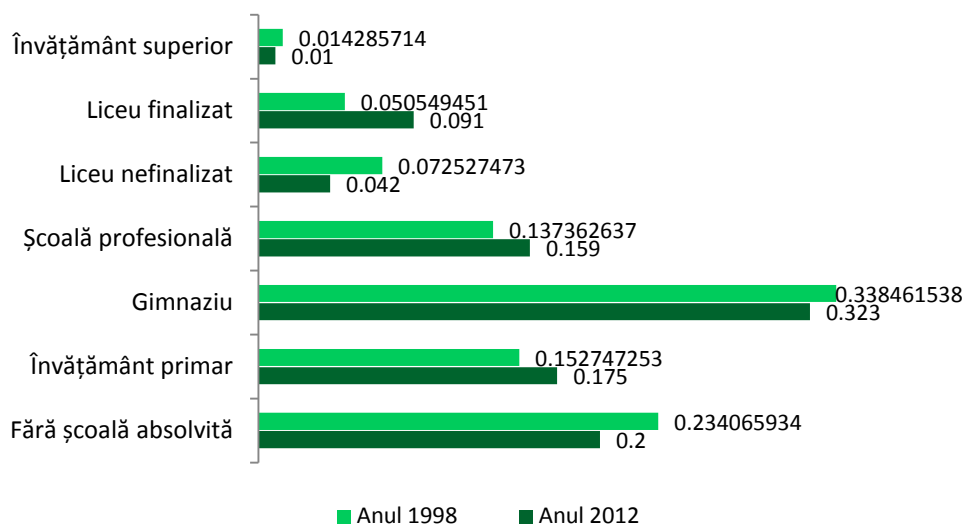

Grafic 54. Distribuția nivelului de educație la neromi în funcție de gen

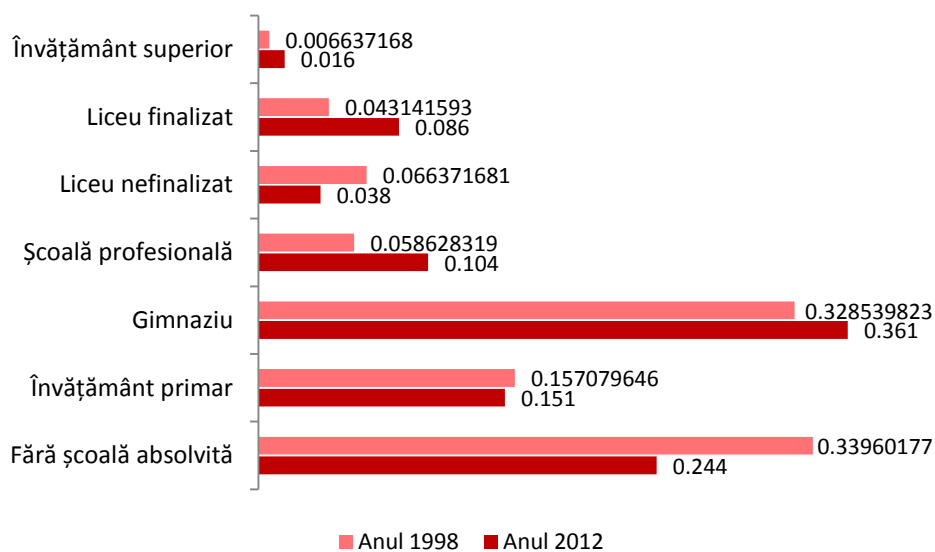
În comparație cu datele din 1998, etnicii romi înregistrează progrese la toate formele de educație, cele mai mari diferențe fiind înregistrate în rândul femeilor. Avem mult mai puține femei rome care afirmă că nu au nici o școală, 24,3% în 2012 față de 34% în 1998, practic avem cu 9,7% mai multe femei care au beneficiat de o formă de învățământ. S-a dublat numărul romilor care au finalizat liceul indiferent de gen, de la 5,1% bărbați romi cu liceu finalizat în 1998 la 9,1% în 2012, și 4,3% femei rome cu liceu finalizat în 1998 la 8,6% în 2012. Dinamica pozitivă a femeilor este la fel de puternică și în mediul universitar între anul 1998 și 2012, numărul absolventelor dublându-se pe parcursul celor 14 ani, de la 0,7% în 1998 la 1,6% în 2012.

Așa cum evidențiam și în cadrul capitolului pe ocupare, unde femeile rome erau în proporție dublă active pe piața formală a muncii față de bărbați, datele indică o dinamică de dezvoltare mai puternică în rândul femeilor

rome și din punct de vedere al educației. Este adevărat că decalajul istoric în care femeile au fost lăsate în urma bărbaților în ceea ce privește studiile și participarea pe piața muncii lasă mai mult loc de dezvoltare femeilor, însă dinamica de reducere a disparităților are un ritm susținut.

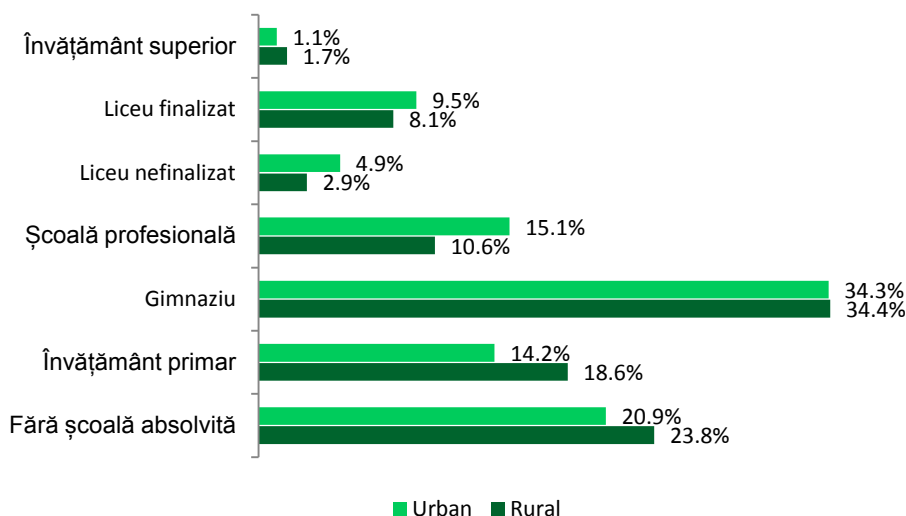
Grafic 55. Evoluția nivelului de educație la bărbații romi – 1998-2012

Grafic 56. Evoluția nivelului de educație la femeile rome – 1998-2012

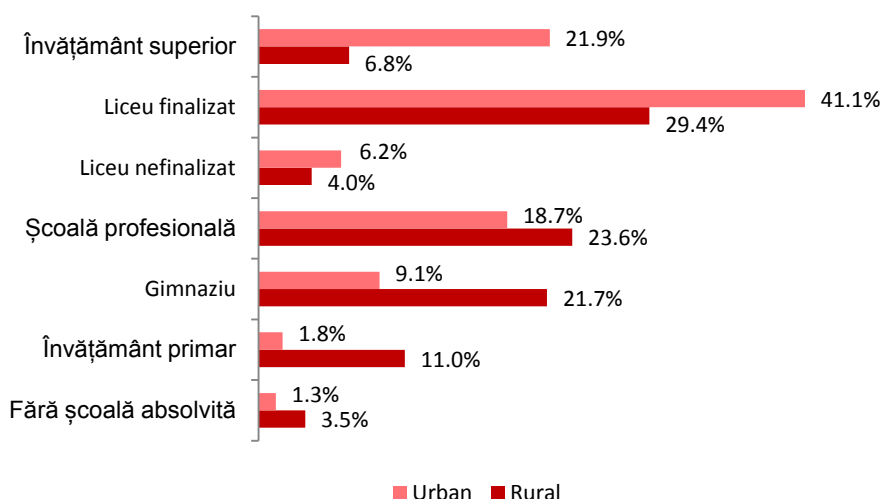
La nivelul României, mediul de rezidență este un predictor al educației. Mediul rural și urban diferențiază în nivelul de studiu pe care o persoană îl are, mediul rural prezicând un nivel de studiu inferior mediului urban. Această corelație este intermediată de mai mulți factori socio-economici care țin de dezvoltarea la nivel local cu efecte în dezvoltarea personală a locuitorilor. O parte dintre acești factori se referă exclusiv la sistemul educație, și anume: calitatea educației și a infrastructurii în mediul rural, accesibilitate scăzută în mediul rural din cauza distanței și a mijloacelor de transport, competitivitate mai mică datorată numărului redus de copii, accesul la educație nonformală prin activități extrașcolare, accesul la materiale didactice și aparatură specifică. Ipoteza este următoarea: în mediul rural avem un nivel de educație mai scăzut comparativ cu mediul urban. În analiză prezentăm relația dintre educație și mediul de rezidență stabil (în care se regăsește respondentul la momentul interviului), iar mediul de rezidență actual este determinat de nivelul educației, adică dacă are studii superioare este mai probabil să locuiască în urban datorită oportunităților de pe piața forței de muncă. Practic noi măsurăm

nivelul de educație și mediul de rezidență actual, iar pentru a analiza în ce măsură mediul de rezidență prezice (determină) nivelul de educație avem nevoie și de mediul de rezidență de proveniență, unde a urmat învățământul obligatoriu. Ipoteza mai sus enunțată, în fapt indică o mobilitate ocupațională de la rural către urban a celor care au mai mulți ani de studiu.

Grafic 57. Distribuția nivelului de educație la romi în funcție de mediu (urban / rural)

În cazul romilor corelația între cele două variabile (educație, rezidență), este ne semnificativă din punct de vedere statistic, aceasta indicând lipsa unei relații între educație și mediul de rezidență în cazul romilor. Această situație indică o omogenitate la nivelul educației în rândul romilor din punct de vedere al mediului de rezidență. În cazul romilor, peste jumătate dintre respondenți au gimnaziu sau mai puțin, prin urmare putem exclude migrația ocupațională din opțiunile pe care le au, de aici și acest echilibru al nivelului educației în raport cu mediul de rezidență. Nivelul scăzut al educației determină o mobilitate scăzută între rural și urban pe piața muncii.

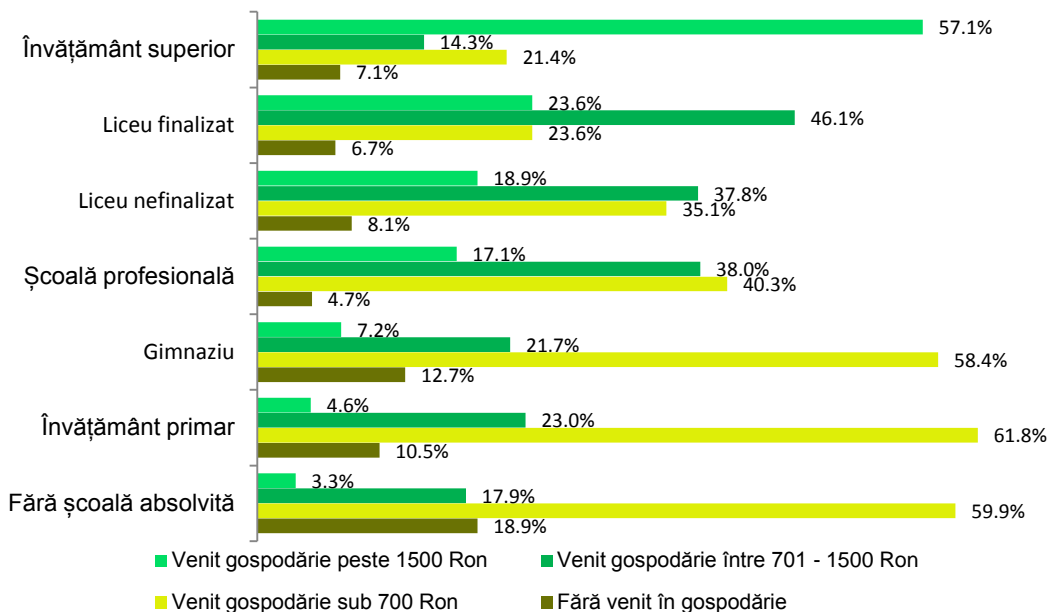
Grafic 58. Distribuția nivelului de educație la neromi în funcție de mediu (urban / rural)

În cazul neromilor observăm cum raportul dintre mediul rural și mediul urban crește odată cu nivelul de studiu, mai precis avem 21,9% respondenți neromi cu studii superioare în urban, față de media de 15,3% și 21,7 respondenți neromi cu gimnaziu din mediul rural, față de media pe eșantion de 14,6%. Cea mai mare diferență o observăm în cazul populației din rural care a absolvit studii universitare, 6,8% în rural față de 21,9% în urban. Relația dintre mediul de rezidență și educație este pozitivă și semnificativă din punct de vedere statistic. Una dintre explicații în ambele cazuri este migrarea de la rural la urban atât în cazul romilor cât și a neromilor, fiind

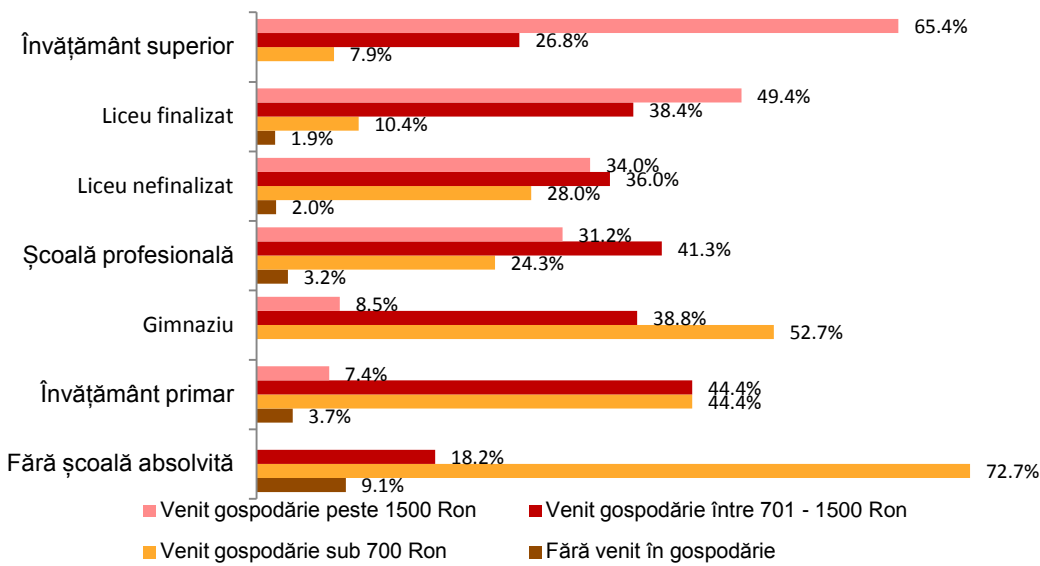
de așteptat ca cei cu studii medii și peste să se stabilească în mediul urban din raționamente profesionale, respectiv economice.

Relația dintre venit și nivelul educației este semnificativă indiferent de etnie. Cu cât nivelul de educație este mai înalt, cu atât nivelul venitului este mai ridicat, atât în cazul romilor cât și neromilor. Relația este și inversă, cu cât veniturile sunt mai mari cu atât copiii din aceste gospodării au mai multe șanse să ajungă la facultate. În același timp cele două sunt puternic asociate în determinarea educației copiilor, părinții care au un nivel ridicat al educației determină un nivel mai ridicat al educației copiilor. 57,1% dintre romii cu studii superioare au un venit peste 1500 Ron în gospodărie, la polul opus avem categoria celor fără școală care au un venit pe gospodărie sub 700 Ron (59,9%) sau fără nici un venit (18,9%).

Distribuția veniturilor pe gospodărie în funcție de nivelul educațional al respondenților urmează aceeași model în ambele eșantioane (romi, neromi), peste 50% dintre cei care au gimnaziu sau ciclul primar au venituri sub 700 Ron. Diferențele între romi și neromi le putem observa la cei care au școală profesională, liceu nefinalizat și liceu finalizat, neromii având în mai mare măsură venituri peste 1500 Ron față de romi, 23,6% dintre romi cu liceu finalizat cu venit de peste 1500 Ron în gospodărie, comparativ cu 49,4% neromi cu liceu finalizat. Este interesantă această diferențiere mai ales că vorbim de același nivel educațional.

Grafic 59. Distribuția veniturilor la romi în funcție de nivelul de educație

Grafic 60. Distribuția veniturilor la neromi în funcție de nivelul de educație

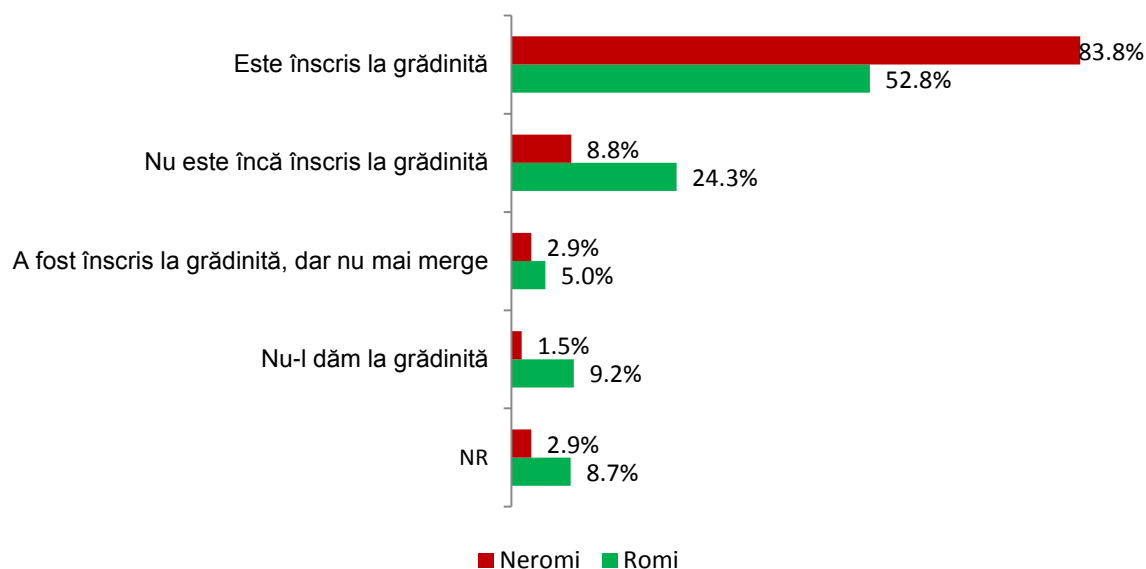
Cea de-a doua dimensiune analizată în cercetarea de față este situația educațională a copiilor din gospodărie, investigată prin forma de învățământ în care sunt cuprinși, absenteismul, abandonul școlar, cauze, segregare în cazul romilor, precum și perspectivele părinților despre viitorul educațional al copiilor.

Din totalul eșantionului pe gospodării sunt 809 cazuri în care au fost identificați copii cu vârsta cuprinsă între 3 și 16 ani, aceste cazuri fiind distribuite în continuare după cum urmează:

	Preșcolari	Școlari
Romi	218	354
Neromi	68	169

Tabel 6. Distribuția copiilor în eșantioane

Situația copiilor preșcolari în gospodăriile rome este împărțită între cei care oficial sunt înscriși la grădiniță - 52,8% și cei care nu frecventează grădinița - 38,5%, aceștia din urmă fiind fie neînscriși încă la grădiniță, fie au fost înscriși dar nu mai merg la grădiniță, fie cazurile în care părinții au ales opțiunea de a nu-i da la grădiniță din diferite considerente. Comparativ cu situația preșcolariilor din gospodăriile nerome diferențele sunt semnificative, în cazul copiilor preșcolari neromi 83,8% frecventează grădinița și numai 13,3% dintre copiii de vârstă preșcolară nu sunt încadrați în această formă de învățământ.

Grafic 61. Situația copiilor de vârstă preșcolară din gospodărie

În gospodăriile rome, principala cauza menționată de familie pentru copiii care nu frecventează grădinița este lipsa banilor pentru îmbrăcăminte și încălțăminte (40,5%), precum și opțiunea familiei de a nu-i trimite la grădiniță pentru că „sunt prea mici” (34,5%). Această motivație este întâlnită și în gospodăriile nerome, 44,4% dintre familii optând pentru varianta de a priva copilul de învățământul preșcolar deoarece consideră că este „prea mic”. Excluzând varianta de răspuns „este prea mic”, constatăm în gospodăriile rome că sunt o serie de factori exteriori ce nu țin de decizie ci mai mult de constrângeri asupra familiei, acești factori fiind fie de ordin financiar, fie legați de condițiile de locuire, fie de ordin instituțional. Factorii financiari au impact în mod direct asupra copiilor, deoarece lipsa de resurse financiare conduce la dificultatea de a asigura copiilor, pe lângă nevoile de bază (îmbrăcăminte, încălțăminte, hrană), costurile colaterale ale educației: costuri de transport, pachetul cu gustare, dar și cheltuielile informale percepute în sistemul educațional pentru buna desfășurare a activităților - fondul clasei, cheltuieli adiacente pentru materiale de lucru, excursii, vizitarea de obiective. Toate aceste costuri înglobate, denumite și costuri educaționale, sunt suportate de familie atunci când decide înscrierea copilului în sistemul de educație preșcolar și cel școlar.

Următorul factor extern este locuirea și aici facem referire la poziționarea locuinței față de grădiniță, dar și la existența infrastructurii ce permite deplasarea copiilor în condiții de siguranță, igiena lor etc. O parte dintre romi au locuințele la marginea orașului sau în zone cu acces dificil, mai ales pe timp de ploaie sau zăpadă; prin urmare distanța față de grădiniță precum și costurile pentru transport sunt bariere care conduc la neparticiparea copiilor preșcolari la sistemul de educație, chiar dacă acesta este gratuit.

În continuare persistă o barieră instituțională, 6% dintre romi afirmând că au preșcolari care nu au fost acceptați la grădiniță. Acest lucru este relativ ușor de explicat prin faptul că discriminarea pe motiv etnic persistă în România. Mai multe analize au adus în prim plan acest fenomen, amintim aici o analiză pe intoleranța față de romi, care arată că 37% dintre români refuzau să aibă vecini de etnie romă⁸³. Neacceptarea copiilor la grădiniță pe motive etnice poate fi mascată la nivel formal de lipsa locurilor la grădiniță. Cunoscut fiind faptul că la nivel național există un număr mai mic de locuri în instituțiile publice de educație preșcolară în raport cu populația de vârstă preșcolară, decidenții pot folosi această motivație pentru a face o selecție informală a copiilor la grădiniță pe motive etnice. Dacă acest pretext ar fi constituit într-adevăr o cauză obiectivă, am fi regăsit și în rândul neromilor cazuri de copii care nu au fost acceptați la grădiniță.

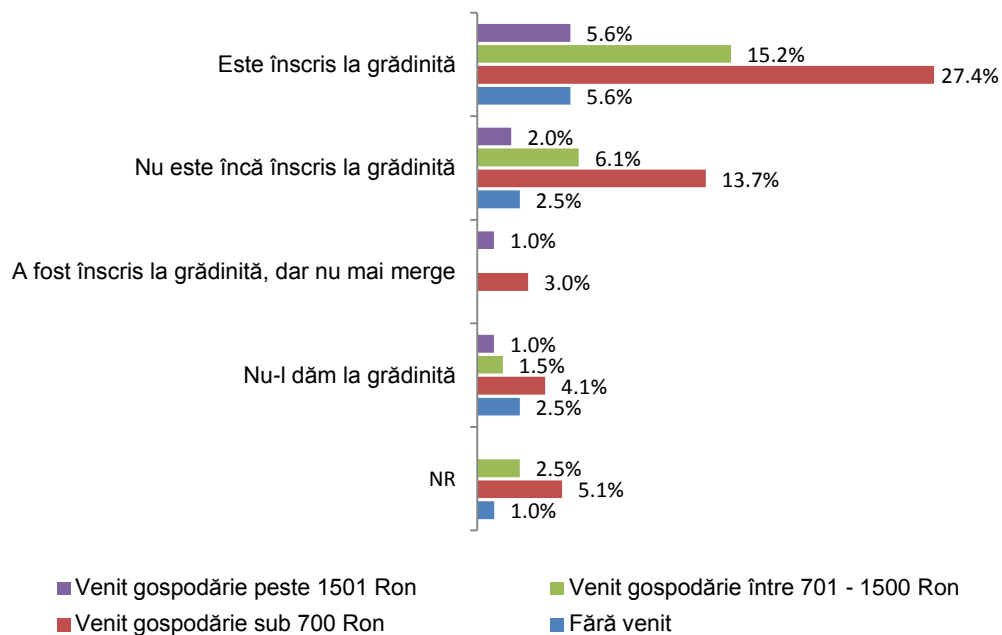
⁸³ Bădescu, G., Grigoraș, V., Rughiniș, C., Voicu, M., & Voicu, O. (2007). *Barometrul incluziunii romilor*. București: Fundația pentru o Societate Deschisă. Disponibil online: http://www.soros.ro/ro/fisier_acord_comunicate.php?document=364, consultat în Februarie 2013.

Care este situația copilului preșcolar?	Neromi %	Romi %
Este înscris la grădiniță	83.8	52.8
Nu este încă înscris la grădiniță	8.8	24.3
A fost înscris la grădiniță, dar nu mai merge	2.9	5.0
Nu-l dăm la grădiniță	1.5	9.2
NR	2.9	8.7

De ce?	Romi %
Nu avem bani de îmbrăcăminte și încălțăminte	46.6
Este prea mic	39.7
Este prea departe grădinița	6.9
Nu-l primește la grădiniță	6.8

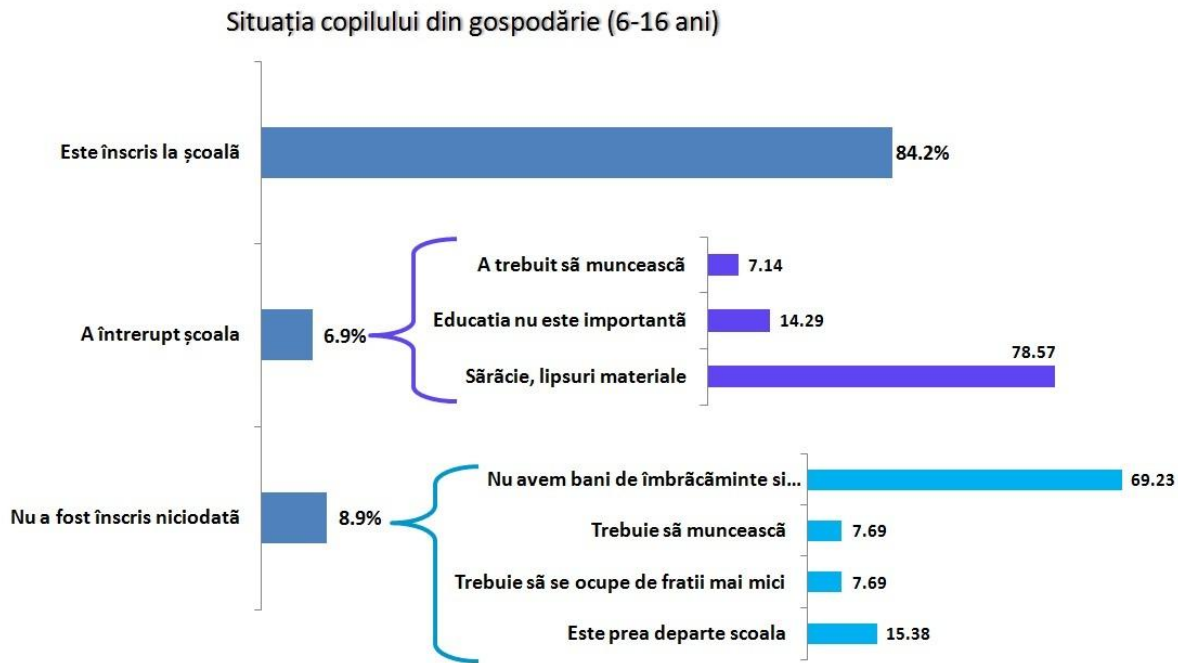
Tabel 7. Situația copiilor preșcolari și motivele pentru neînscrierea la grădiniță

La nivelul copiilor de vârstă școlară, 61,6% frecventează școala, 5,1% au întrerupt studiile, iar 6,5% nu au fost înscriși niciodată la școală. Diferența până la 100% se regăsește în opțiunea respondenților de a nu răspunde la această întrebare. Revenind la distribuția copiilor din gospodăriile rome, avem un procent de 11,6% de copii care sunt în afara sistemului de educație, jumătate dintre aceștia renunțând la școala, încadrându-se cel mai probabil la abandon școlar, jumătate nu au făcut parte niciodată din sistemul educațional (graficul XXX).

Grafic 62. Participarea la învățământul preșcolar la romi în funcție de veniturile gospodăriei

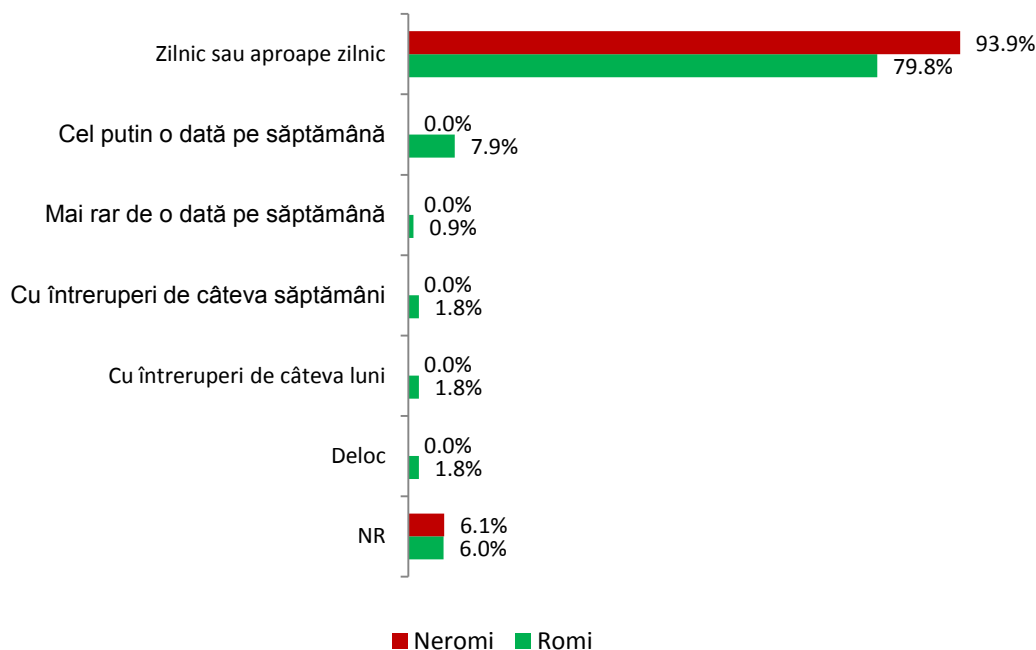
Principala cauză a necuprinderii în sistemul educațional este sărăcia. Gospodăriile în care sunt copii care nu urmează o formă de învățământ sunt caracterizate de venituri mici (sub 700 Ron pe gospodărie sau fără niciun venit). În total gospodăriilor rome cu copii preșcolari 16,2% nu sunt înscriși la grădiniță și provin din gospodării unde venitul total este sub 700 Ron sau nu au deloc venit.

Grafic 63. Participarea la învățământul obligatoriu și motivele abandonului și necuprinderii (romi)

Regularitatea cu care copiii merg la școală din totalul celor care sunt activi educațional indică o primă fază a gradului de participare, în condițiile în care prezența este obligatorie. O parte din elevii de etnie romă nu merg regulat la școală, 7,9% dintre aceștia frecventând școala cel puțin o dată pe săptămână, 4,5% mergând mai rar la școală (mai rar de o dată pe săptămână; cu întreruperi de câteva săptămâni; cu întreruperi de câteva luni) și 1,8% aflându-se în situația de a nu merge deloc la școală. Această situație reflectă incapacitatea familie de ași susține copiii pe parcursul școlii, dar și absența copiilor de la școală prin implicarea acestora în munci casnice sau remunerate pentru a ajuta familia cu cheltuielile zilnice. Absenteismul în cazul elevilor romi este asociat cu situația precară a gospodăriei, caracterizată prin venituri mici (sub 700 Ron) sau lipsa veniturilor, prin gospodării extinse cu număr de membri peste medie și un număr mai mare de copii pe gospodărie (3,9 în medie). În eșantionul neromilor 93,9% dintre respondenți au confirmat prezența zilnică sau aproape zilnică a copiilor din gospodărie, diferența până la 100% fiind de non răspunsuri (6,1%).

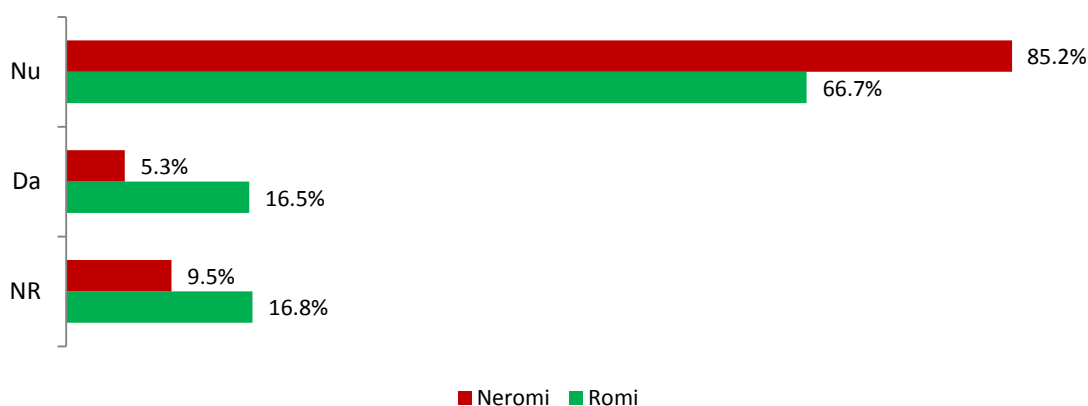
Cât de des a fost la școală anul trecut?

Grafic 64. Frecvența participării la școală

Promovabilitatea indică două posibile scenarii: lipsa de performanță și absenteismul, cele două fiind într-o relație de interdependență. Observăm un procent ridicat al celor care nu au promovat cel puțin o dată clasa - 16,5%. O parte dintre cei care nu au promovat clasa sunt dintre cei despre care familia afirmă că nu frecventează zilnic școala. În eșantionul neromilor 5,3% dintre copiii activi educațional nu au promovat cel puțin o dată clasa⁸⁴.

Copilul a repetat vreodată o clasă?

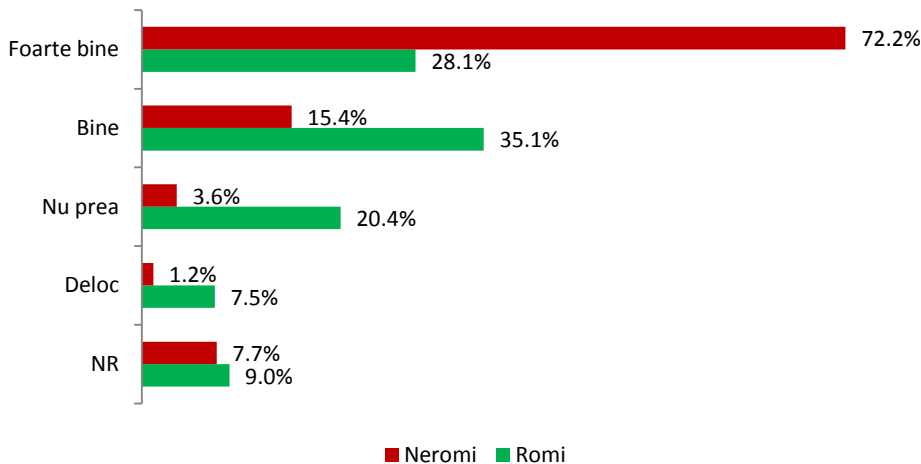
Grafic 65. Repetenția

Întrebați cum apreciază nivelul de citit, scriere și folosire a calculatorului, s-a dovedit că percepțiile respondenților neromii sunt mai optimiste în comparație cu percepțiile romilor referitoare la nivelul de performanță al copiilor din gospodărie în ceea ce privește aceste competențe. Disproporția dintre opiniile

⁸⁴ Există un număr destul de ridicat de non-răspunsuri la această întrebare, ceea ce poate indica o tendință de cosmetizare a răspunsului în ambele eșantioane.

respondenților dintre cele două eșantioane este menținută pe toți cei trei indicatori. Neromii apreciază în proporție de 72,2% un nivel foarte bun de scris al copiilor lor, comparativ cu romii care apreciază același nivel în proporție de 28,1%. Aproximativ la același procent 73,4% (foarte bine) se situează și nivelul de citit în cazul copiilor neromi, pe când părinții apreciază în proporție de 28,4% procentul de copii romi care știu să citească foarte bine. Procentul celor care știu să folosească foarte bine calculatorul este mai mic în ambele eșantioane, dar disproporția de menține: 53,3% dintre copiii neromi știu să folosească foarte bine calculatorul, comparativ cu 13,9% din copiii romi.

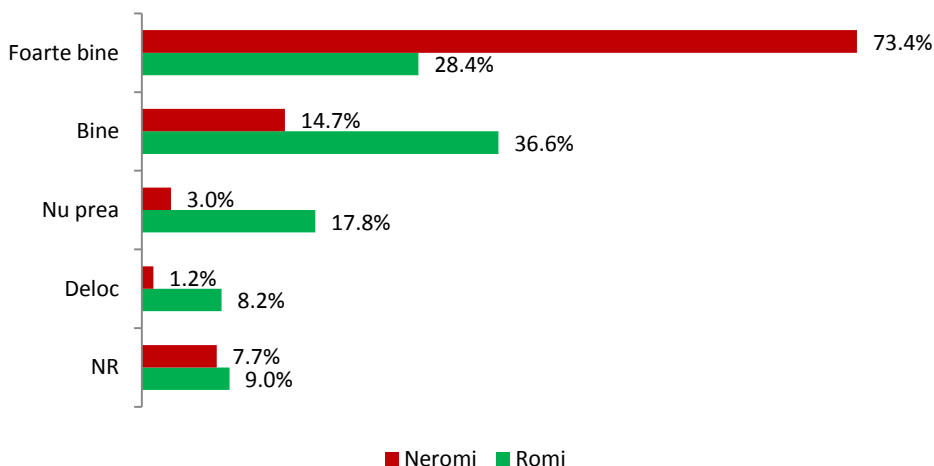
Copilul stie să scrie?

Grafic 66. Alfabetism (scris)

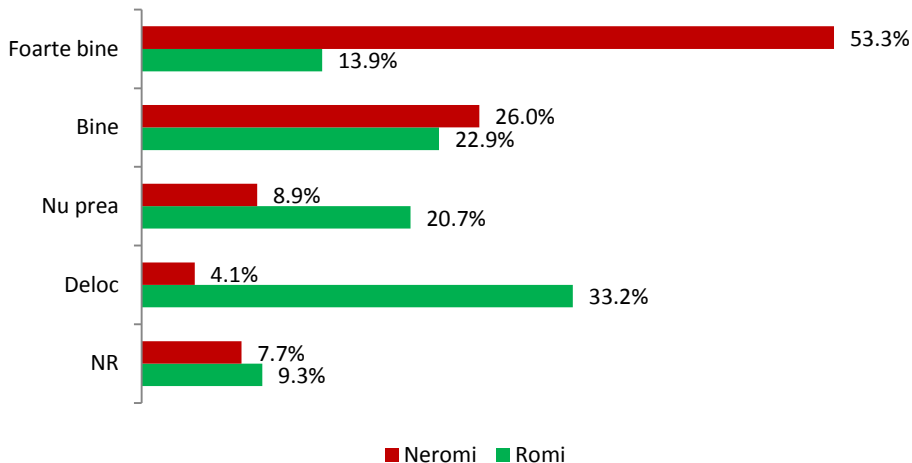
Opiniile părinților/ membrilor familiei, chiar dacă sunt subiective, reflectă nivelul de calitate al actului educațional prin prisma gradului de însușire a deprinderilor de scris și citit a copiilor lor. Lăsând la o parte evaluările formale realizate de sistemul educațional, care și-au pierdut din credibilitate ca urmare a deteriorării procesului educațional, poate evaluarea informală a părinților pe aceste deprinderi este mai aproape de realitate, o realitate certă bazată de partea aplicativă. evaluarea formatorilor/învățători/profesori este dependentă de evaluarea elevilor. Performanțele profesorilor/formatorilor sunt evaluate și prin performanțele elevilor. În concluzie interesul lor este să-i promoveze ca să nu piardă la evaluarea proprie.

Copilul stie să citească?

Grafic 67. Alfabetism (citat)

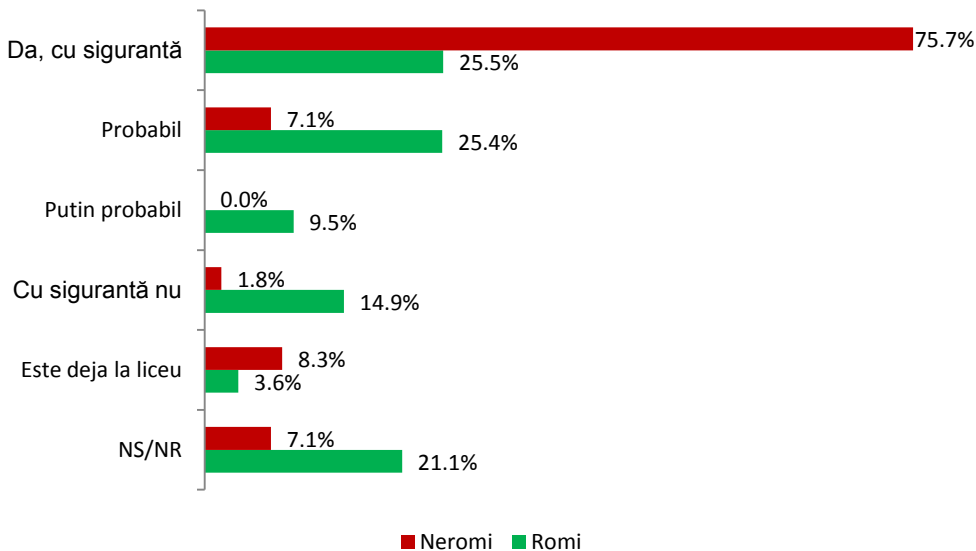
Copilul stie să folosească calculatorul?

Grafic 68. Abilități de TIC

Tiparul mai sus menționat de optimist – pesimist se menține și în ceea ce privește perspectivele, din prisma părinților, ca ai lor copii să continue procesul educațional prin liceu și studii universitare. Adulții neromi consideră în mai mare măsură reușita educațională a copiilor lor ca fiind foarte probabilă, față de adulții romi care sunt sceptici cu privire la perspectivele educaționale ale copiilor lor. Părinții neromi consideră în proporție de 75,7% că este probabil ca ai lor copii să ajungă la liceu și în procent de 50,3% că aceștia vor ajunge la facultate.

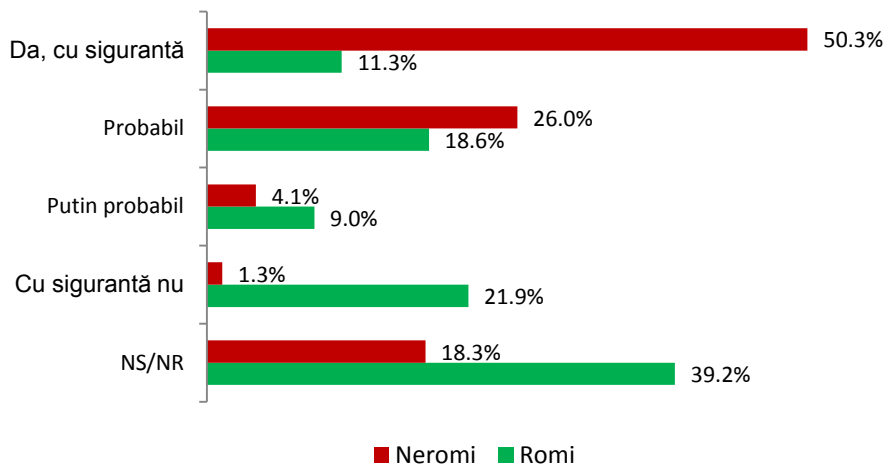
Copilul dumneavoastră credeți că va ajunge la liceu?

Grafic 69. Așteptările părinților în privința parcursului educațional al copilului (secundar)

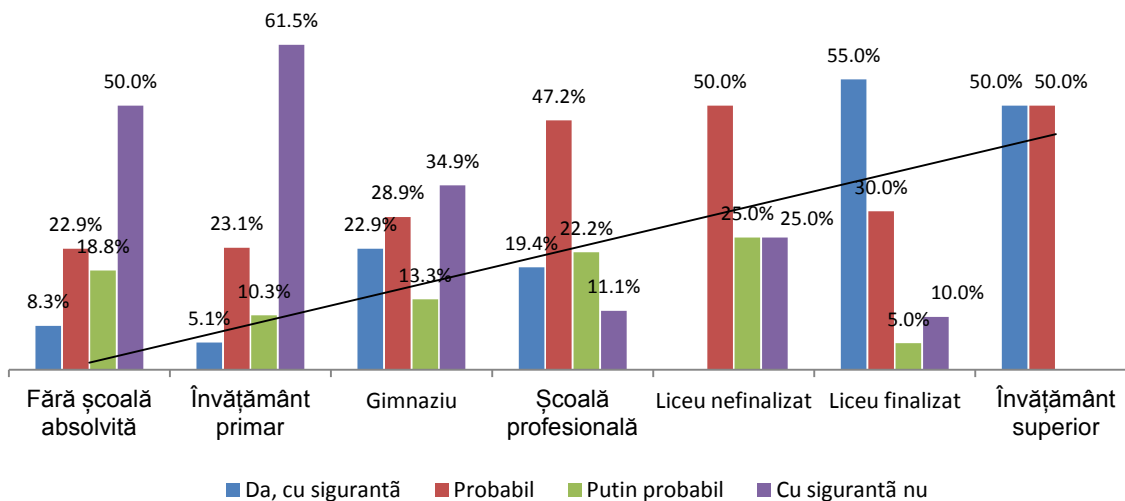
În eșantionul romilor așteptările sunt pesimiste, doar 25,5% dintre părinți consideră că este probabil sau foarte probabil ca ai lor copii să urmeze forma de învățământ liceal și numai 11,3% o formă de învățământ universitară. Dacă ne reîntoarcem la graficul 52 cu Distribuția educației în rândul tinerilor, observăm că în ambele eșantioane așteptările sunt optimiste, 24,1% dintre tinerii neromi și 2,1% dintre tinerii romi având studii universitare la momentul actual. Raportând cele două situații între realitatea actuală și așteptările respondenților putem prognoza o creștere a numărului tinerilor cu studii universitare atât în populația neromă și mai ales în populația romă.

Copilul dumneavoastră credeți că va ajunge la facultate?

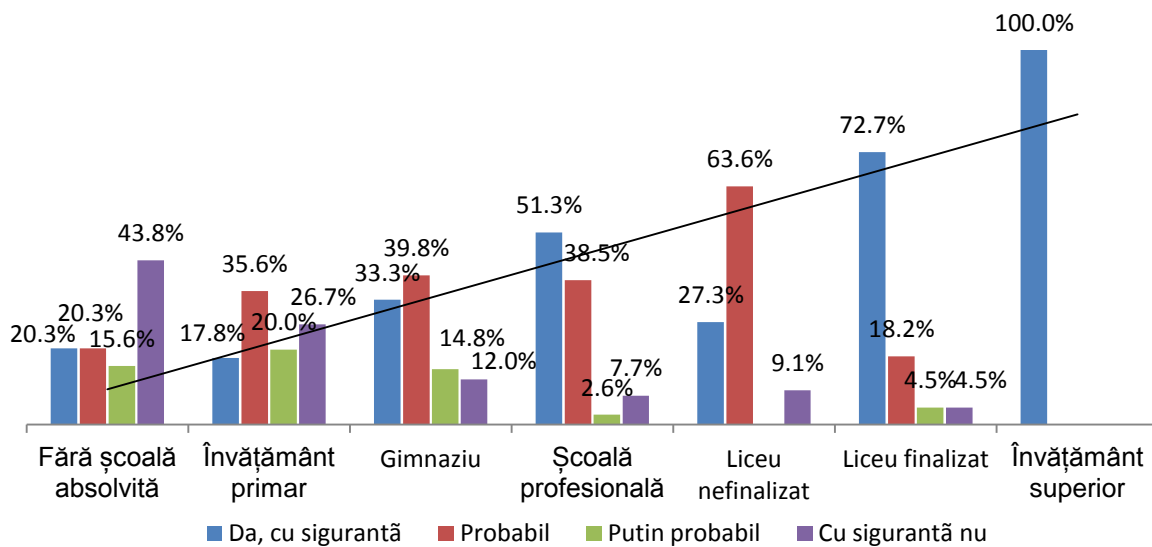

Grafic 70. Așteptările părinților în privința parcursului educațional al copilului (superior)

Așa cum indică și graficele următoare, nivelul așteptărilor părinților față de nivelul de educație pe care îl va atinge copilul crește pe măsură ce crește nivelul de educație al respondentului.

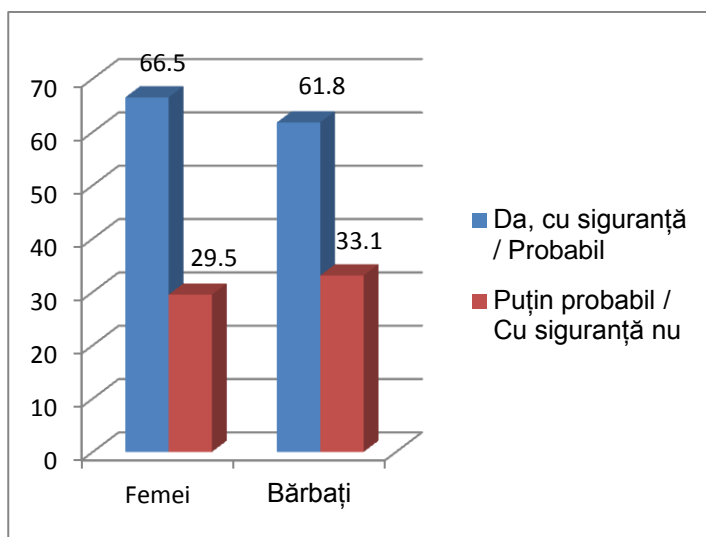

Grafic 71. Așteptările părinților cu privire la parcursul educațional al copilului (superior) în funcție de nivelul de educație

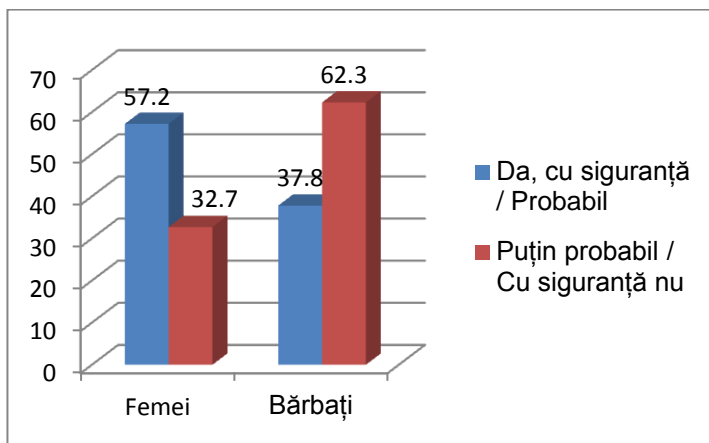
Grafic 72. Așteptările părinților cu privire la parcursul educațional al copilului (secundar) în funcție de nivelul de educație

În fine, un ultim aspect care a reieșit din cercetarea noastră și care trebuie punctat este faptul că așteptările femeilor în legătură cu parcursul educațional al copiilor lor sunt mai optimiste decât ale bărbaților, ceea ce este de natură să motiveze copiii să continue mai departe dat fiind rolul tradițional al mamei în educația copiilor. Mai mult decât atât, se pare că aspirația mamelor în ceea ce privește așteptarea ca fiul / fiica să ajungă la nivelul de studii universitare este invers proporțională cu cea a taților. Astfel, dacă o treime din tați afirmă că este puțin probabil sau imposibil pentru copiii lor să ajungă la facultate, două treimi din mame aspiră la acest nivel pentru copiii lor, ceea ce, din nou, este de natură să creeze sprijinul familial necesar pentru acest lucru. Graficele de mai jos redau datele în acest sens, doar pentru eșantionul romilor⁸⁵.

Grafic 73. Așteptările părinților cu privire la parcursul educațional al copilului (secundar) în funcție de gen (romi)

⁸⁵ Am eliminat din analiză procentul de respondenți cu cel puțin un copil aflat deja la liceu sau la facultate.

Grafic 74. Așteptările părinților cu privire la parcursul educațional al copilului (superior) în funcție de gen (romi)

Așa cum aminteam și într-o secțiune anterioară, un alt ingredient important pentru educația copiilor este participarea mamei pe piața muncii, deoarece aceasta produce resurse ce au mai mari șanse de a fi investite în educația copiilor, odată ce așteptările ținesc un nivel superior de educație. Astfel, dacă în rândul femeilor inactive așteptările sunt doar în procent de 52% ca al lor copil să ajungă la facultate, nu mai puțin de trei sferturi din femeile active au aceste așteptări pentru copiii lor⁸⁶. Iată, încă o dată, cum măsuri din diferite domenii se pot potența reciproc în crearea unui capital uman în rândul etniei rome: prin creșterea accesului femeilor rome la piața muncii se pot crește și așteptările, și investițiile în educația copiilor.

Situația romilor în ceea ce privește educația este caracterizată de:

- o scădere puternică a ponderii femeilor rome care afirmă că nu au nici o școală, 24,3% în 2012 față de 34% în 1998
- o dublare a numărului absolvenților de studii liceale s-a dublat în rândul romilor
- o triplare a numărului de romi care au finalizat liceul în categoria tinerilor (17-25 ani) față de 1998
- dublarea numărului romilor care au finalizat liceul indiferent de gen, de la 5,1% bărbați romi cu liceu finalizat în 1998 la 9,1% în 2012, și 4,3% femei rome cu liceu finalizat în 1998 la 8,6% în 2012
- dublarea numărului femeilor care au studii superioare, de la 0,7% în 1998 la 1,6% în 2012
- o distribuție inegală a veniturilor la același nivel de studiu, unul din patru romi cu liceu finalizat are venituri de peste 1500 ron, față de doi din patru neromi care au același nivel de studii au venituri peste 1500 ron
- participare de trei sferturi la învățământul preșcolar: doar unul din patru copii romi cu vârstă peste 3 ani nu este înscris la grădiniță

⁸⁶ Eșantionul nu a permis o analiză statistică mai serioasă din cauza numărului limitat de cazuri de femei active și cu copii. Ipoteza rămâne de testat cu prilejul unor cercetări viitoare.

- lipsa banilor pentru îmbrăcăminte și încălțăminte este principala cauză menționată de familiile rome pentru copiii care nu frecventează grădinița (40,5%)

- așteptări diferite cu privire la perspectivele educaționale ale copiilor în funcție de etnie și gen (romii mai pesimiști decât neromii, femeile rome mai optimiste decât bărbații romi)

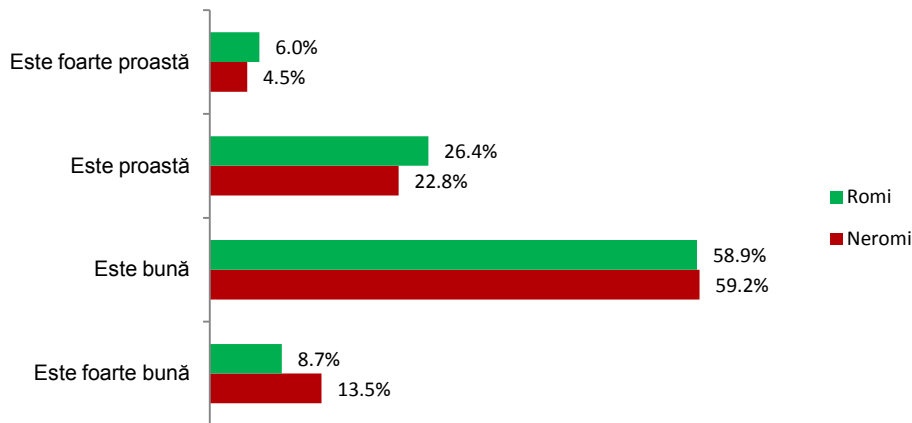
- creșterea generală a educației în rândul populației romilor, cu mențiunea că putem observa în rândul populației tinere că urmează aceeași dinamică pozitivă ca în 1998, cu un număr mai mare de absolvenți ai ciclului gimnazial și nivelului liceal .

În continuare, cei mai afectați de problemele din domeniul educației sunt cei din gospodăriile cu venituri scăzute, din mediul rural, și femeile, însă se observă o dinamică pozitivă în special în ceea ce privește evoluția nivelului de educație la femei, care are tendința de a crește cu o viteză mai mare.

Provocările din domeniul educației cărora politicile publice va trebui să le găsească un răspuns potrivit se referă la eradicarea cauzelor adevărate ale nivelului de educație mai scăzut în rândul romilor, și anume lipsa veniturilor care să asigure investiția în educația copiilor.

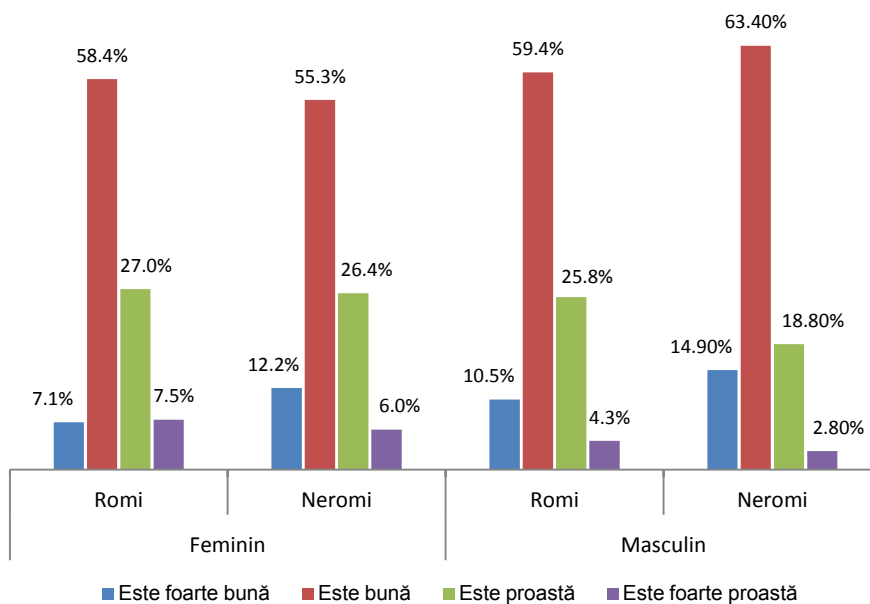
SĂNĂTATE

În general respondenții sunt predominant optimiști cu privire la starea de sănătate, subiecții din ambele eșantioane evaluând la nivel subiectiv o stare de sănătate „bună” și „foarte bună”, cu o diferență de 6 puncte procentuale în defavoarea romilor (72,7% neromi, 66,6% romi). Datele sunt redată în graficul de mai jos.

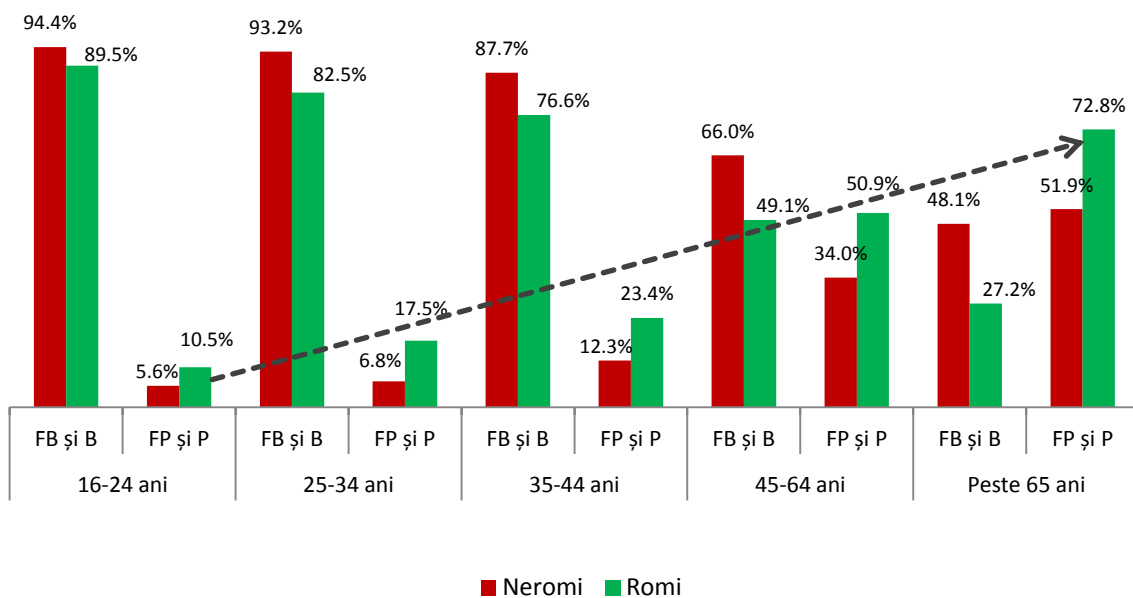
Grafic 75. Starea de sănătate percepută, în funcție de etnie

În continuare vom explora asocierea dintre opiniile respondenților și caracteristicile socio-economice. Corelația dintre gen și starea de sănătate percepută semnalează o stare de sănătate mai precară în rândul femeilor, iar acest lucru se observă atât în rândul femeilor nerome cât și în rândul femeilor rome. Aproximativ o treime (32,4%) dintre femeile nerome spun că au o stare de sănătate proastă și foarte proastă față de 21,6% dintre bărbații neromi care au ales aceeași opțiune de răspuns. În ceea ce privește distribuția femeilor rome, 34,5% dintre acestea consideră că au o stare de sănătate proastă și foarte proastă, în raport cu opiniile bărbaților romi care se situează la 30,1%.

Grafic 76. Starea de sănătate percepută, în funcție de gen și etnie

Deși starea de sănătate este apreciată ca fiind mai proastă în rândul femeilor, aceasta este accentuată și de vârsta respondenților. Cei mai tineri respondenți au o percepție bună asupra stării lor de sănătate, la polul opus aflându-se persoanele cu vârsta de peste 45 de ani care, așa cum este de așteptat, nu raportează o sănătate la fel de bună. Această relație este evidentă mai ales în rândul romilor. Aceștia, în comparație cu neromii, au o percepție mult mai negativă asupra stării de sănătate, percepție care se accentuează odată cu înaintarea în vârstă. Chiar și tinerii romi cu vârsta între 16 și 24 ani (10,5%) semnaleză în mai mare măsură o stare de sănătate proastă și foarte proastă față de neromi (5,6%). Analizând persoanele cu vârsta de peste 65 de ani, se observă că în eșantionul romilor sunt cu 19% mai mulți subiecți care afirmă că starea de sănătate este proastă și foarte proastă, față de subiecții din eșantionul de neromi, (51,9% neromi față de 72,8% romi). Chiar dacă vorbim de starea de sănătate percepută a respondenților, acest decalaj este menționat în mai multe analize și în același timp este confirmat de speranța de viață mai mică în cazul romilor. Un studiu realizat pe determinanții stării de sănătate în rândul populației romilor și neromilor la nivelul României, Ungariei și Bulgariei relevă faptul că atunci când sunt incluse în analiză variabile socio-economice, „romii au avut o probabilitate semnificativ mai mare de a raporta boli cronice în România⁸⁷”. În concluzie, în cele două eșantioane respondenții menționează o stare de sănătate din ce în ce mai proastă odată cu înaintarea în vârstă, iar clivajul dintre romi și neromi se accentuează odată cu vârsta. Dacă la categoria de vârstă 16-24 de ani diferența între romii și neromii care spun că au o stare de sănătate proastă și foarte proastă este de 5%, diferența la cei peste 65 de ani, romi și neromi la aceleași categorii de răspuns este de 21%.

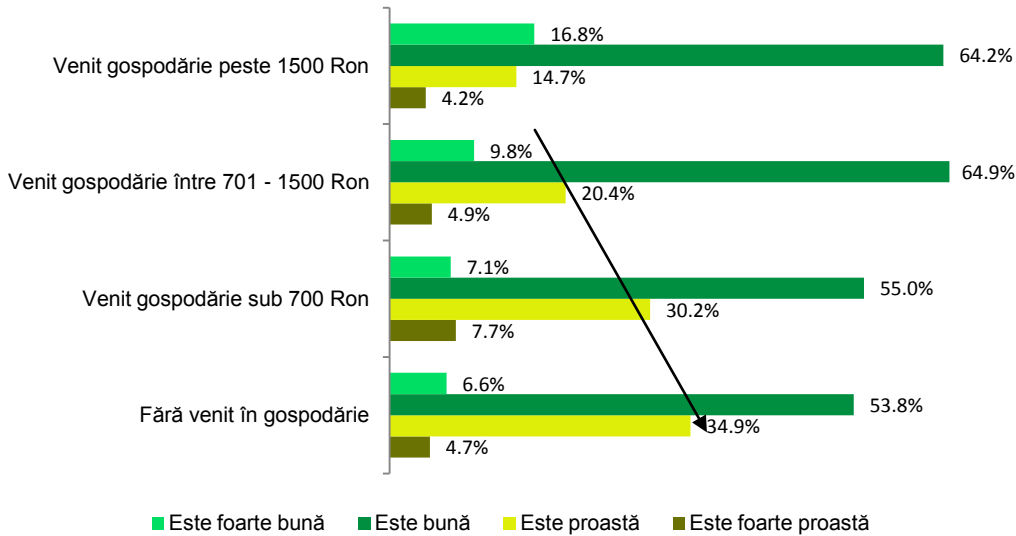
FB și B – Stare de sănătate percepută *foarte bună și bună*
 FP și P – Stare de sănătate percepută *foarte proastă și proastă*

Grafic 77. Distribuția stării de sănătate percepută în funcție de vârstă

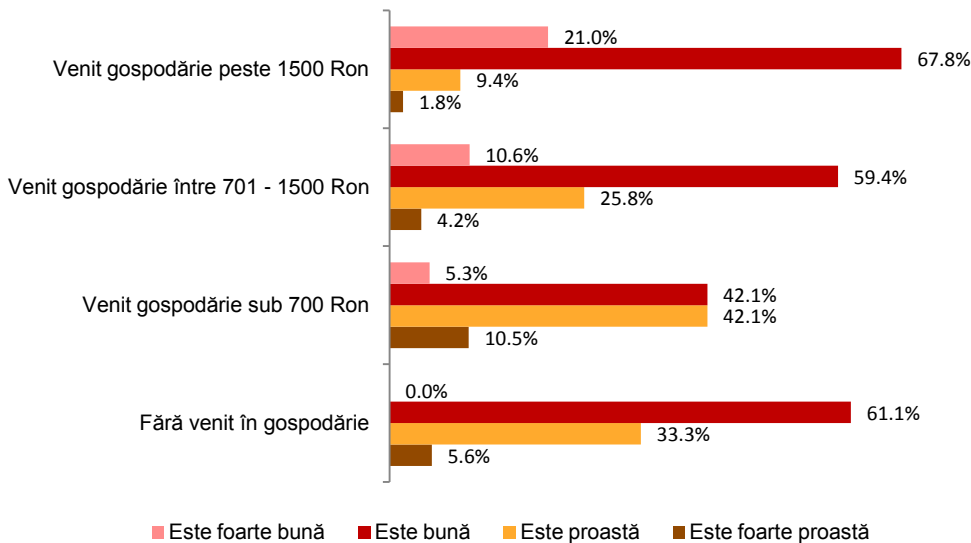
Genul feminin și vârsta de peste 45 de ani ne semnaleză o percepție a stării de sănătate pesimistă, dar acestea sunt asociate și cu venitul, condițiile de locuit și alimentația. Respondenții de etnie romă din gospodăriile fără venit percep o stare de sănătate proastă și foarte proastă în proporție de 39,6%, un procent dublu față de romii care locuiesc în gospodării cu venituri peste 1500 Ron (18,9%). Jumătate dintre subiecții din gospodăriile

⁸⁷ Masseria. C, Mladovsky. P, Hernández-Quevedo C., *The socio-economic determinants of the health status of Roma in comparison with non-Roma in Bulgaria, Hungary and Romania*. Journal of Public Health; 20(5):549–554, 2012. Disponibil online: <http://eurpub.oxfordjournals.org/content/20/5/549.full.pdf+html>, consultat în februarie 2013.

fără venit au declarat că sunt casnici, iar ceilalți au menționat activități de tip sezonier sau activități ocazionale. Observăm în ambele eșantioane o percepție pozitivă a stării de sănătate pentru persoanele din gospodării cu venituri peste 1500 ron.

Grafic 78. Sănătatea percepută în funcție de categoria de venituri a gospodăriei (romi)

Grafic 79. Sănătatea percepută în funcție de categoria de venituri a gospodăriei (neromi)

Chiar dacă venitul nu condiționează direct starea de sănătate, este un indicator prin care putem intui calitatea vieții și implicit calitatea îngrijirilor medicale în caz de nevoie. Starea de sănătate percepută este asociată cu calitatea spațiului locativ. Principalele probleme care corelează cu o evaluare a stării de sănătate ca fiind proastă sunt: scurgerile prin acoperiș⁸⁸, igrasia⁸⁹, instalațiile defecte⁹⁰. Indiferent de etnie, persoanele care locuiesc în spații insalubre sunt mult mai predispuse la dezvoltarea de maladii care afectează sănătatea sub diverse forme. Venitul determină comportamentul alimentar, comportamentul de prevenire, îngrijire, vindecare a

⁸⁸ Corelație semnificativă (sig. 0,00) și coeficientul de corelație Pearson 0,14 în eșantion romi și corelație semnificativă (sig. 0,00) și coeficientul de corelație Pearson 0,11 în eșantion neromi.

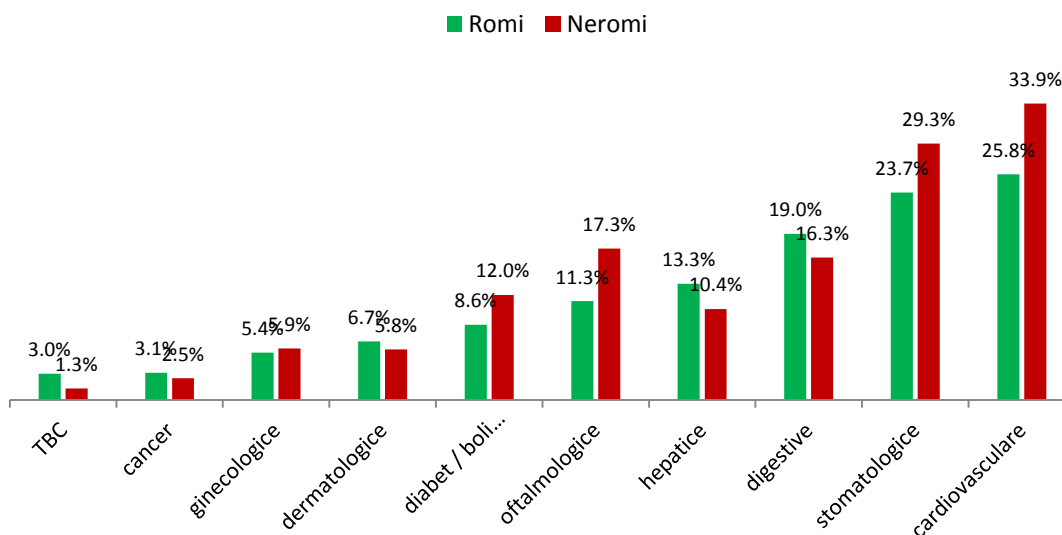
⁸⁹ Corelație semnificativă (sig. 0,00) și coeficientul de corelație Pearson 0,12 în eșantion romi și corelație semnificativă (sig. 0,00) și coeficientul de corelație Pearson 0,09 în eșantion neromi.

⁹⁰ Corelație semnificativă (sig. 0,00) și coeficientul de corelație Pearson 0,8 în eșantion romi și corelație semnificativă (sig. 0,01) și coeficientul de corelație Pearson 0,08 în eșantion neromi.

bolii. Resursele financiare facilitează accesul la medicamente și îngrijire adecvată a stării de sănătate. În lipsa banilor, persoanele cu probleme de sănătate nu își pot trata sau preveni afecțiunile cu care se confruntă, acestea înrăutățindu-se și conducând chiar la costuri mai mari pentru tratarea lor, comparativ cu tratarea în fază incipientă. Asocierea între venit și starea de sănătate percepută este clară din graficele 78 și 79, confirmând ipoteza de mai sus. Comportamentul de îngrijire a sănătății este condiționat de veniturile gospodăriei, nivelul de educație, starea locuințelor, ocupare.

Etnicii romi, femeile nerome, romii peste 45 de ani, persoanele din gospodăriile fără venit și venit sub 700 ron indiferent de etnie, indică o stare de sănătate percepută ca fiind mai proastă decât media populației în general.

Pentru a ne crea o imagine asupra principalelor afecțiuni cu care romii și neromii se confruntă sau pe care le acuză, respondenți au fost rugați să răspundă la un set de întrebări cu privire la afecțiunile pe care membrii gospodăriei le-au suferit în ultimul an. La întrebările referitoare la afecțiunile cronice a reieșit, în cazul romilor, că bolile cu o prevalență mai mare au fost de natură cardiovasculară (25,8%), urmate de afecțiuni stomatologice (23,7%), afecțiuni digestive (19%), hepatice (13,3%). Putem observa un profil ușor diferit între cele două eșantioane, neromii acuzând mai multe afecțiuni cardiovasculare (33,9%), stomatologice (29,3%), oftalmologice (17,3%) și boli metabolice (12,0%).

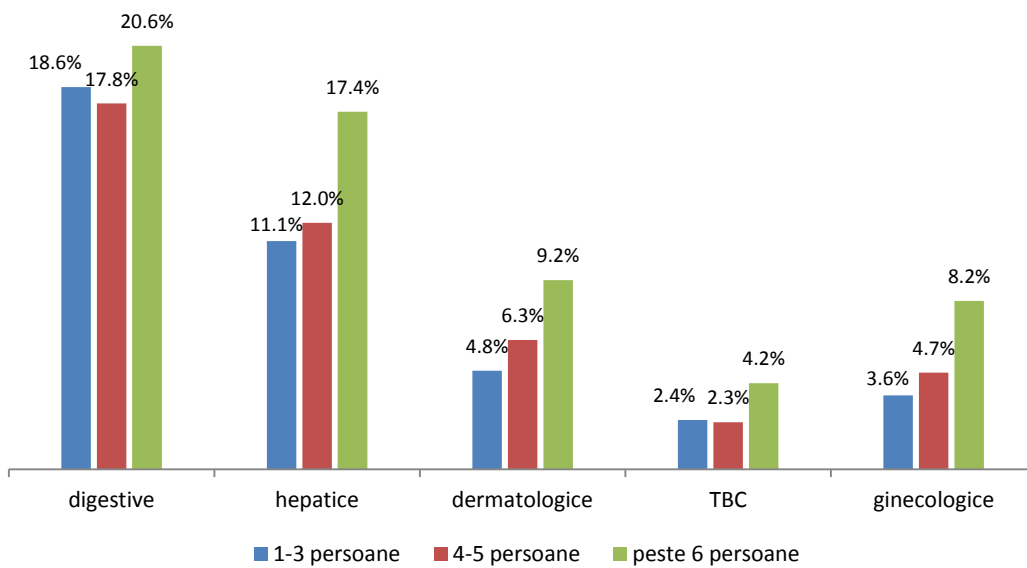

Grafic 80. Categoriile de afecțiuni în funcție de etnie

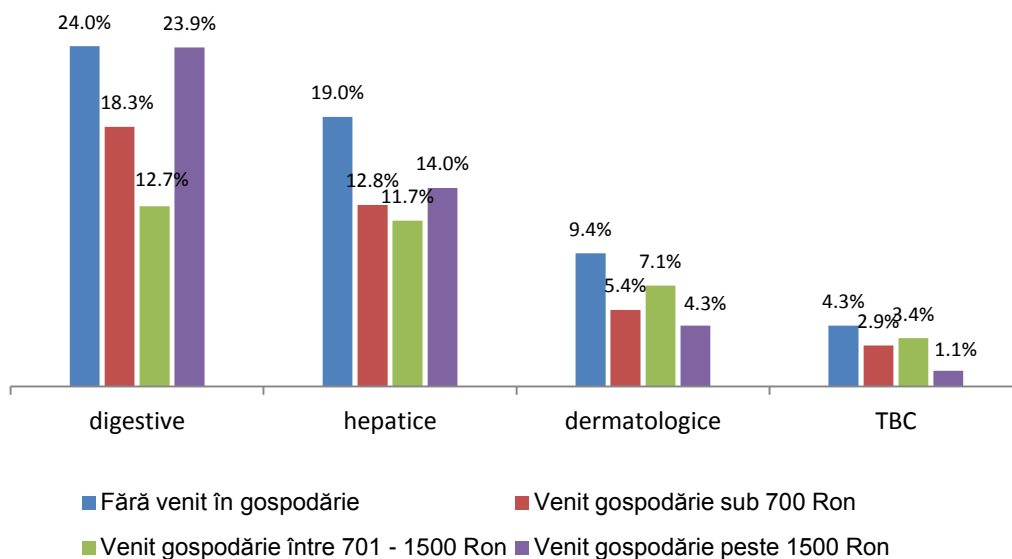
Datele obținute sunt confirmate de statisticile la nivel național, unul dintre rapoartele pe sănătate menționând bolile aparatului cardiovascular și bolile digestive printre principalele cauze ale decesului în România⁹¹.

În continuare vom analiza asocierea dintre bolile sărăciei și indicatorii care favorizează aceste afecțiuni în rândul romilor. În graficul 81, observăm o incidență mai mare față de procentele pe totalul eșantionului de romi, a următoarelor afecțiuni: digestive (20,6%), hepatice (17,4%), dermatologice (9,2%), ginecologice (8,2%) și TBC (4,2%), în rândul gospodăriilor care sunt formate din mai mult de 5 membri. În același timp, gospodăriile în care sunt raportate mai multe situații cu afecțiuni digestive (24%), hepatice (19%), dermatologice (9,4%) și TBC (4,3%), față de eșantionul total, fac parte din gospodăriile fără nici un venit (Graficul 82).

⁹¹ Raportul prezidențial: Un sistem sanitar centrat pe nevoile cetățeanului, București 2008. Disponibil online: http://www.presidency.ro/static/ordine/COMISIASANATATE/UN_SISTEM_SANITAR_CENTRAT_PE_NEVOILE_CETATEANULUI.pdf, consultat în Februarie 2013.

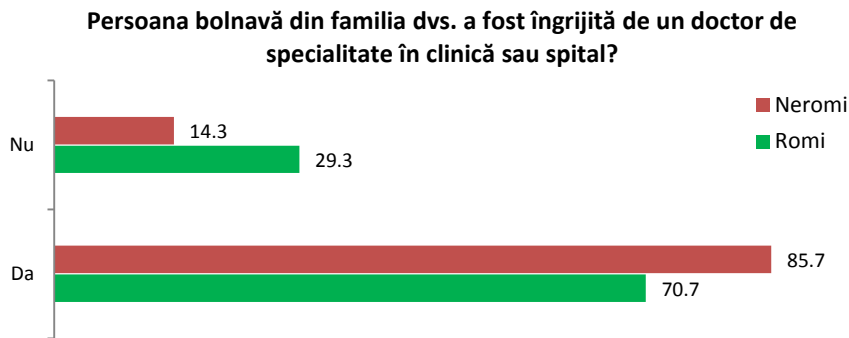
Grafic 81. Afectiuni peste medie în funcție de numărul de membri ai gospodăriilor (romi)

Grafic 82. Afectiuni peste medie în funcție de categoria de venit a gospodăriilor (romi)

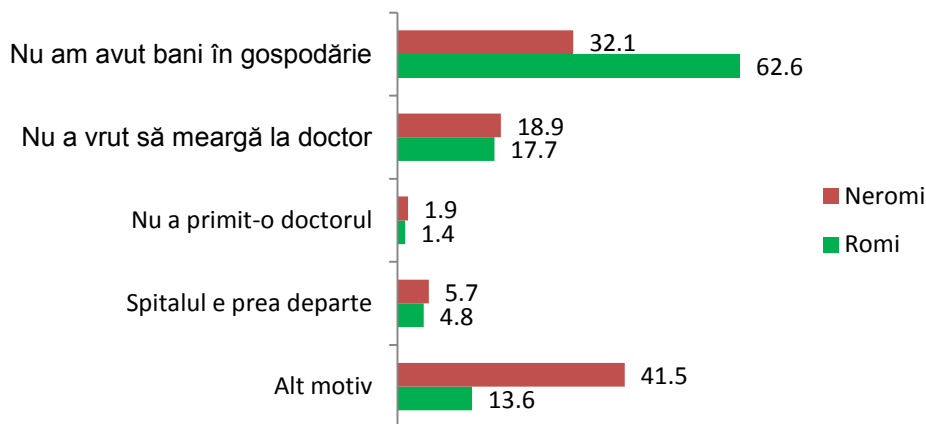
Reiese astfel un tip de patologie caracteristică romilor, prin incidența mai ridicată a bolilor sărăciei: TBC, hepatice și anumite boli dermatologice.

Aproape o treime dintre cei care au suferit de afecțiunile menționate mai sus nu au beneficiat de asistență medicală de tip specializat. Această situație se întâlnește la romi în proporție de 29,3% și la neromi de 14,3%. Astfel, sunt de 2 ori mai mulți romi care nu au beneficiat de servicii medicale de specialitate decât neromii aflați în aceeași situație.

Grafic 83. Ponderea persoanelor bolnave care au beneficiat de îngrijiri medicale, în funcție de etnie

Întrebați de ce nu au apelat la îngrijire medicală, cei mai mulți au spus că motivul principal a fost „lipsa banilor”. Sunt considerabil mai mulți romi în această situație: două treimi dintre romi, comparativ cu doar o treime dintre neromi nu au apelat la serviciile medicale din cauza lipsei banilor. Analiza aprofundată evidențiază venituri sub 700 Ron pe gospodărie atât în cazul celor care au menționat cauza „lipsii banilor” cât și în cazul celor care au menționat varianta de răspuns „nu a vrut să meargă la medic”. Refuzul de a merge la medic poate fi explicat prin convingerile tradiționaliste de a folosi plante medicinale, leacuri pentru vindecare și prevenirea bolilor⁹², de lipsa de informare, de lipsa infrastructurii medicale, dar în același timp poate fi vorba și de o strategie de mascare a lipsei resurselor financiare.

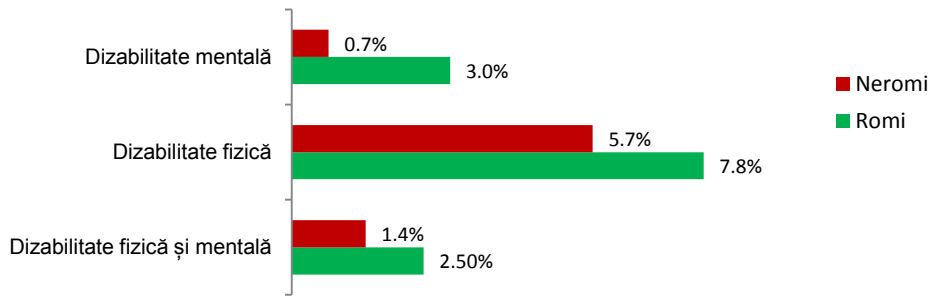

Grafic 84. Motivul pentru care persoana bolnavă nu a beneficiat de îngrijiri medicale, în funcție de etnie

Calculul vârstei medii la deces în ceea ce privește persoanele decedate în ultimii trei ani în gospodării indică o diferență de 8 ani în defavoarea romilor, fapt confirmat și de forma piramidei vârstelor la vârf, unde sunt mult mai puțin numeroase persoanele de etnie romă.

Se observă un număr mare de gospodării în care au fost declarate persoane cu dizabilități fizice, mentale sau ambele. În graficul 85 se poate observa ponderea cazurilor care au în componență persoane cu dizabilități, în total fiind 13,3% familii rome și 7,8% familii nerome. La toate categoriile de dizabilități, procentele înregistrate în cadrul eșantionului de romi sunt mai ridicate decât procentele din eșantionul de neromi. Numărul de cazuri este prea restrâns pentru a putea efectua teste statistice concludente, însă faptul că în rândul romilor incidența dizabilității este mai ridicată în mod sistematic decât în cazul neromilor indică necesitatea de a aprofunda mai departe corelația dintre cazurile de dizabilitate și indicatorii de venituri și de comportament de îngrijire și prevenire a problemelor pe perioada sarcinii, precum și indicatorii de acces la serviciile medicale de specialitate.

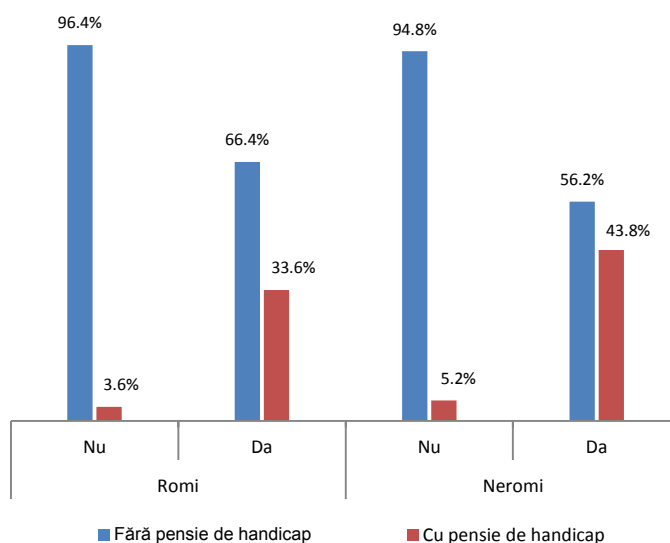
⁹² Wamsiedel, M., Jitariu, C., Barbu, S., Cnab T. (2012) Sănătate și Comunitatea romă: Analiză asupra situației în România. București: Romani CRIS, p. 70.

Grafic 85. Procentul gospodăriilor cu persoane cu dizabilități în funcție de etnie

Putem remarca în ambele eșantioane un procent ridicat al gospodăriilor care au menționat prezența unei persoane cu dizabilitate fizică sau/și mentală, dar care nu beneficiază de pensie de handicap. Peste două treimi (66,4%) din gospodăriile rome care au în componență o persoană cu dizabilitate nu au menționat pensia de handicap ca sursă de venit, situație vaabilă și pentru 56,2% din gospodăriile nerome cu un membru cu dizabilitate. În concluzie mai mult de jumătate dintre gospodăriile (indiferent de etnie) care au în componență o persoană cu dizabilitate nu beneficiază de sistemul de protecție socială prin pensia de handicap, iar în cazul romilor acest procent este cu 10 puncte mai ridicat.

Există în familia dvs. vreo persoană cu handicap fizic/mental?

Grafic 86. Accesul la pensia de handicap în funcție de etnie

Doar o treime dintre gospodăriile rome care raportează existența unor persoane cu dizabilități beneficiază și de pensia de handicap, indiferent de dizabilitatea pe care o au, iar în situația neromilor 43,8% dintre familiile cu dizabilități au parte de ajutorul financiar obligatoriu din partea statului care este prevăzut în astfel de situații. Sunt și gospodării în care pensia de handicap este menționată ca sursă de venituri (5,2% neromi, 3,6 romi) dar care nu raportează în componență persoane cu dizabilități, indicând efectul de dezirabilitate a răspunsurilor care determină respondenții să furnizeze răspunsuri conforme cu normele sociale sau cu așteptările percepute ale operatorilor, în scopul de a cosmetiza realitatea. Astfel, faptul de a avea o dizabilitate poate fi perceput ca o rușine și disimulat în cadrul răspunsurilor.

În cazul înscrierilor medicului de familie, situația este defavorabilă în cazul romilor, 19,7% dintre gospodăriile care au participat la anchetă au unul sau mai mulți membri care nu sunt înscriși la un medic de familie și 6,2% dintre gospodăriile din eșantion nu au nici un membru al gospodăriei înscris la un medic de familie.

Distribuția romilor înscriși la medicul de familie	% neromi	% romi
Toți membri gospodăriei sunt înscriși la medicul de familie	92.6	74.1
Unul sau mai mulți membri ai gospodăriei nu sunt înscriși la	7.4	19.7
Nici un membru al gospodăriei nu este înscris la un medic de		6.2

Venitul în gospodăriile care nu au nici un membru înscris la medicul de familie (romi)	%
Nu au nici un venit în gospodărie	39.6
Au un venit sub 700 Ron pe gospodărie	45.3
Au un venit între 700 -1500 Ron pe gospodărie	15.1

Grafic 87. Înscrierea la medicul de familie în funcție de etnie și venituri

39,6% dintre gospodăriile în care nici un membru nu este înscris la un medic de familie fac parte din categoria gospodăriilor fără niciun venit, iar 45,3% au un venit total pe gospodărie sub 700 Ron, diferența până la sută la sută (15,1%) au un venit pe gospodărie sub 1500 Ron. Dintre cei care au venitul sub 700 Ron au menționat ca sursă de venit activități ocazionale, (deci, în principiu, fără carte de muncă și prin urmare fără acces la sistemul de asigurări de sănătate), alocația pentru copii, și venitul minim garantat. Atunci când nu există venituri suficiente pentru asigurarea nevoilor de bază - hrană, îmbrăcăminte, costurile de întreținere (apă, electricitate, gaz/lemne) - sănătatea este pusă pe un plan secund și se apelează la serviciile medicale în situații limită.

Această categorie mai este caracterizată și de un număr mai mare de persoane în gospodărie, o medie de 7 persoane față de 5 persoane în eșantionul de gospodării rome și un număr dublu de copii în gospodărie (3,42 copii, față de 1,74, valoare ce reprezintă media eșantionului rom), precum și de un nivel de educație mai scăzut față de medie, 57,9% dintre respondenții din această categorie având maxim 4 clase terminate. Contrar ipotezei conform căreia lipsa actelor de identitate este un factor determinant în excluderea romilor de la serviciile de sănătate, în ancheta de față această ipoteză se infirmă, doar 1,9% din totalul respondenților etnici romi neavând carte de identitate, iar numărul celor care nu sunt înscriși la un medic de familie fiind mai mare. În ancheta „Romii 1998⁹³”, 3,1% dintre romi nu aveau niciun act de identitate și 5,7% dintre respondenții cu vârstă peste 14 ani nu aveau carte de identitate (buletin). În 2004⁹⁴, 2,4% dintre romi nu aveau certificat de naștere și 10,9% dintre persoanele cu vârstă peste 14 ani nu aveau carte de identitate. Revenind la datele noastre, 1,5% dintre persoanele de etnie romă nu au certificat de naștere și 1,9% nu au carte de identitate, iar în total 1,1% nu au nici unul dintre cele două acte de identitate. Lipsa actelor de identitate afectează o pondere mică din populația romilor în raport cu determinanții socio-economici în obținerea calității de asigurat în sistemul de sănătate.

Medicul de familie este primul actor din sistemul de sănătate cu care un pacient intră în contact, iar în lipsa acestuia se pierde șansa de a depista timpuriu posibilele afecțiuni precum și șansa de prevenție.

Faptul de a nu fi înregistrat la un medic de familie conduce la excluderea de la informare, prevenire și îngrijire medicală. Persoanele care nu sunt înscrise la un medic de familie nu pot apela nici la medicii de specialitate, deoarece sistemul de sănătate prevede ca vizita la medicul de specialitate să fie realizată pe baza trimiterii de la medicul de familie. Practic avem două tipuri de „deprivare”, prima de la serviciile medicale

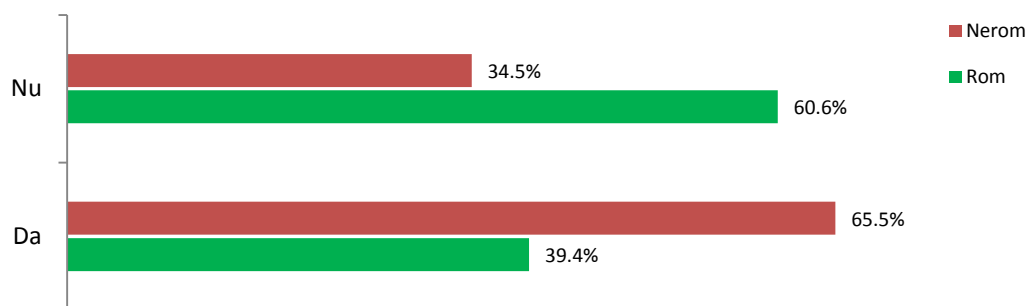
⁹³ Preda, M., Starea de sănătate a romilor: evaluarea factorilor individuali și instituționali. În Zamfir, Cătălin și Preda, Marian (coord.) *Romii în România*. București: Editura Expert, 2002, p. 288.

⁹⁴ Cace, S., Vlădescu, C., *Starea de sănătate a populației roma și accesul la serviciile de sănătate*. București: Editura Expert, 2004, p. 20.

generale și a doua de la serviciile medicale de specialitate. Singura opțiune în cazul romilor care nu sunt înscrși la un medic de familie este medicina de urgență, la care ar trebui să se apeleze în ultimă instanță, când starea de sănătate a unui pacient ajunge într-o etapă critică.

În cazul gospodăriilor nerome, există persoane neînscrise la medicul de familie, dar într-un număr mult mai mic (7,4%), față de gospodăriile rome, diferența între cele două eșantioane fiind de 18,5 puncte procentuale. Dacă în cazul romilor într-un sfert din gospodăriile investigate se semnală prezența a cel puțin unei persoane care nu era înscrisă la un medic de familie, în eșantionul neromilor, procentul acestor gospodării este de peste trei ori mai scăzut. Cazurile în care nici un membru al gospodăriei nu este înscris la un medic de familie sunt nesemnificative în eșantionul neromilor (5 cazuri în această situație).

Am luat în considerare participarea respondenților la controlul medical anual, efectuat de medicul de familie. În acord cu cele menționate anterior din grafic observăm în continuare un număr considerabil de etnici romi care nu utilizează serviciile medicale, un rom din trei au afirmat că au efectuat controlul medical anual față de 2 neromi din trei care au afirmat același lucru.

Grafic 88. Efectuarea controlului medical anual

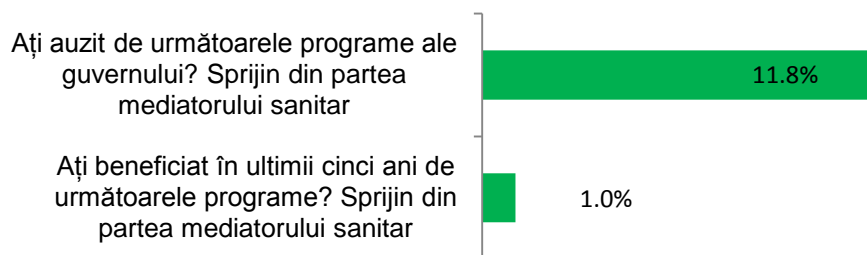
Principala politică publică pentru romi din domeniul sănătății a fost introducerea mediatorului sanitar⁹⁵ la nivel comunitar pentru sprijinirea beneficiarilor și îmbunătățirea calității actului medical dintre pacient și medic. Programul de mediere sanitară a apărut în România la inițiativa organizației neguvernamentale Romani CRISS, conceptul fiind preluat din Franța. Primul program de mediere a fost unul la nivel comunitar, implementat în 1991 în două localități, urmat de un program pilot în 1996 cu mediatori sanitari. Ca urmare a acestei inițiative, a luat naștere programul mediatorilor sanitari ca politică publică, în 2008 existând aproximativ 600 de mediatori sanitari⁹⁶. Scopul programului este de a sparge barierele în interiorul comunităților, dintre membrii comunității și serviciile sanitare, de a informa romii cu privire la opțiunile pe care le au în funcție de contextul socio-economic în care se află, de a combate discriminarea, de a-i face pe beneficiarii programului să-și îmbunătățească calitatea vieții printr-o mai bună cunoaștere a alegerilor pe care le pot face.

În privința respondenților care au participat la cercetarea „Observatorul pentru romi 2012”, 11,8% dintre romi au confirmat cunoașterea programului mediator sanitar, iar 1% dintre ei au și participat la acest program. În date absolute⁹⁷ vorbim despre 115 persoane care au auzit de programul mediator sanitar și 10 persoane care au participat la program.

⁹⁵ Atribuțiile și responsabilitățile mediatorului sanitar conform Ordinului Nr. 619 din 14 august 2002, emis de Ministerul Muncii și Familiei.

⁹⁶ Wamsiedel, M. Vincze, E. și Ionescu, I. *Sănătatea romilor. Perspectiva actorilor implicați în sistemul sanitar – medici, mediatore, pacienți*. București: Romani CRISS, 2011, p. 7.

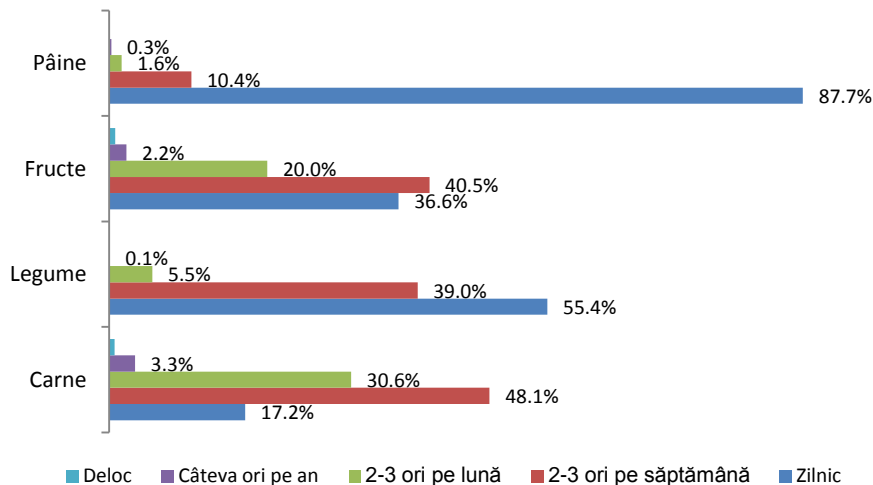
⁹⁷ Reamintim că valoarea eșantionului este de 1059 gospodării.

Grafic 89. Ponderea romilor care au auzit de / au beneficiat de programul mediatorilor sanitari

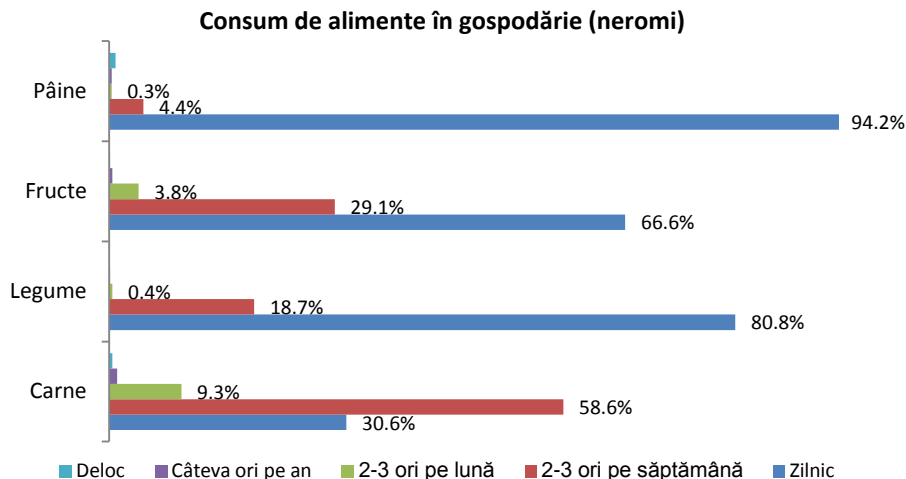
Concluzionând, se pare că programul nu este suficient de mediatizat⁹⁸ în rândul romilor, iar cei care au beneficiat de programul sunt într-un număr și mai restrâns.

Dintre alimentele de bază (carne, fructe, legume, pâine), atât în rândul populației de etnie romă cât și în cea neromă, pâinea stă la baza alimentației zilnice (87,7%, respectiv 94,2% dintre respondenți consumând zilnic pâine). Diferențe semnificative între cele două eșantioane se înregistrează atunci când vorbim despre consumul de carne, legume și fructe. Astfel, consumul frecvent de carne (zilnic sau de 2-3 ori pe săptămână) în rândul populației nerome (89,2%) este semnificativ mai mare față de cel din rândul populației rome (65,3%). Același lucru se întâmplă și cu consumul de fructe și legume care este mai mare în rândul populației nerome (95,7%, respectiv 99,5%) spre deosebire de cea de etnie romă (77,1%, respectiv 94,4%). Consumul de alimente în ambele eșantioane este asociat cu nivelul veniturilor în gospodărie, cei care au venituri peste 700 Ron consumând mai des carne, legume, fructe. Pâinea este consumată zilnic în proporție foarte mare în ambele eșantioane.

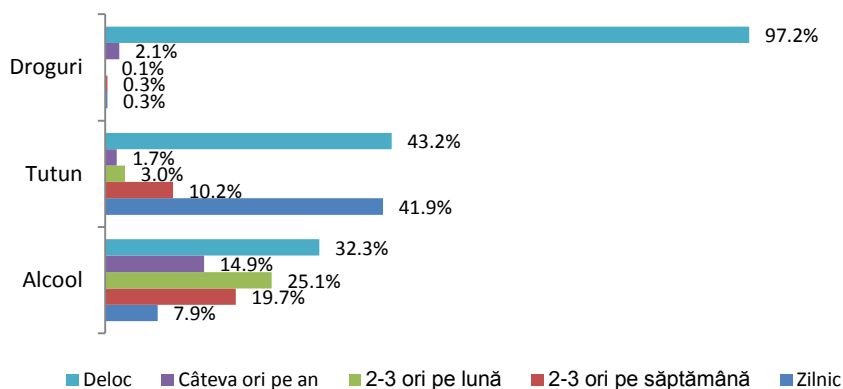
Grafic 90. Consumul de alimente în gospodăriile rome

⁹⁸ Este însă posibil ca programul să nu fie cunoscut în rândul tuturor respondenților sub această denumire.

Grafic 91. Consumul de alimente în gospodăriile nerome

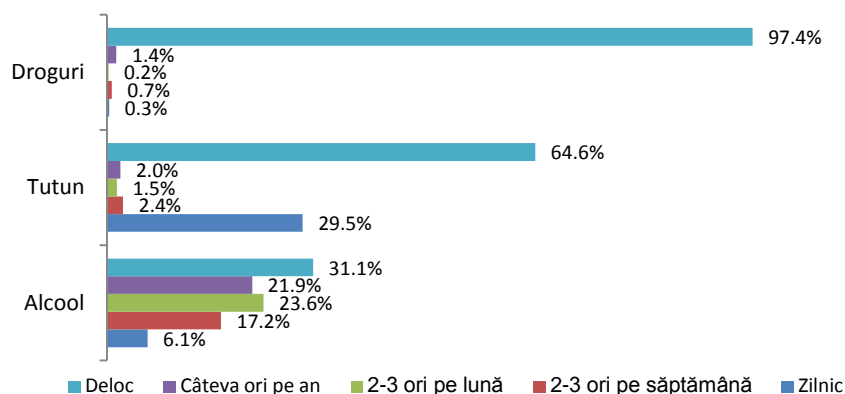
Analizând stilul de viață al celor două eșantioane, se constată faptul că în rândul populației de etnie romă se consumă alcool și tutun în proporție mai mare decât în cazul populației nerome. Astfel, în rândul populației de etnie romă consumul de alcool zilnic sau de 2-3 ori pe săptămână însumează un procent de 27,6%, iar în populația neromă înregistrează un procent de 23,3%. În cazul consumului de tutun, frecvență zilnică sau de 2-3 ori pe săptămână a fumatului este în rândul a 52,1% dintre romi și în 31,9 dintre neromi. Consumul de tutun și alcool mai mare în cazul romilor poate fi explicat prin lipsa de informare în privința efectelor asupra stării de sănătate, asupra riscurilor la care se expun prin consumul zilnic al celor două substanțe. Avem o relație de dependență între cele două comportamente în rândul romilor, fumatul și consum de alcool, analiza indicând o asociere semnificativă⁹⁹. În gospodăriile în care avem fumători, avem și un consum mai frecvent de alcool.

Grafic 92. Consumul de tutun, alcool și droguri¹⁰⁰ în gospodăriile rome

⁹⁹ Avem corelație semnificativă (sig. 0,00) și coeficientul de corelație Pearson 0,35 în eșantion romi

¹⁰⁰ Evident, fenomenul este subreprezentat, din cauza ilegalității consumului de droguri și a dezirabilității răspunsurilor cu privire la acest capitol.

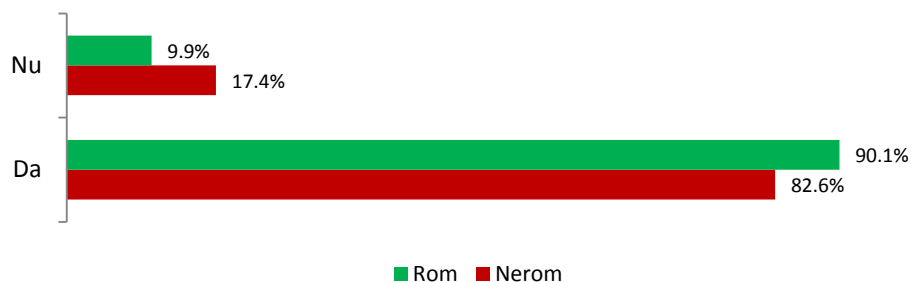
Grafic 93. Consumul de tutun, alcool și droguri în gospodăriile nerome

Pe lângă toate dimensiunile pe care le-am explorat, un factor important al dezvoltării este fertilitatea și planificarea familială. Atât fertilitatea cât și planificarea familială sunt două componente de bază ale familiei pe de o parte, ale dezvoltării socio-economice pe de altă parte, dar cu implicații majore și în sănătate. Fertilitatea în România a cunoscut o scădere semnificativă, scădere care s-a accentuat odată cu căderea regimului comunist. Rata totală a fertilității la nivel național, conform datelor INS este 1,3 (numărul mediu de copii la o femeie) în perioada 1995 - 2010, comparativ cu media de 2,3 în anul 1988¹⁰¹. Accesul și diversitatea metodelor contraceptive, precum și informarea în masă, sunt unii dintre determinanții scăderii ratei fertilității, pe lângă schimbările sociale legate de pătrunderea femeilor pe piața muncii. Schimbarea de percepție asupra fertilității a fost preluată atât la nivelul populației majoritare, cât și de femeile de etnie romă. Berevoiescu menționează că „în virtutea factorilor noneconomici, este de așteptat ca, oarecum independent de stagnarea, scăderea sau creșterea nivelului economiei, scăderea numărului de copii să continue, pe măsură ce modelul numărului mic de copii și cel al utilizării mijloacelor contraceptive sunt împărtășite de un număr din ce în ce mai mare de femei rome”¹⁰². În continuare vom explora forme ale reproducerii și contracepției contextualizate în cazul femeilor rome și nerome.

Cele mai multe dintre femeile participante la ancheta „Observatorul pentru romi 2012”, au fost cel puțin odată însărcinate: 90,1% dintre femeile rome și 82,6% din cele de alte etnii, marcându-se astfel o diferență de 7,5 puncte procentuale între cele două eșantioane. Dintre femeile rome care nu au avut nici o sarcină, (9,9%), jumătate au vârsta cuprinsă între 16-24 ani, indicând o creștere a vârstei la prima naștere, bazate în cazul nostru pe continuarea studiilor. Femeile nerome care nu au avut nici o sarcină (17,4%), sunt distribuite în funcție de vârstă după cum urmează: 37,5% au vârsta cuprinsă între 16-24 de ani, 25,0% cu vârsta cuprinsă între 25-34 de ani, 18,1% cu vârsta cuprinsă între 35-44 de ani, iar diferența până la sută la sută sunt femeile peste 45 de ani. Relația între studii, vârstă și prima sarcină o întâlnim și la femeile nerome, cu precizarea că în cazul acestora, vârsta la prima sarcină este mai crescută. Peste jumătate dintre cele care nu au avut o sarcină au vârsta cuprinsă între 16-34 și au studii peste medie.

¹⁰¹ Institutul Național de Statistică, *Evoluția natalității și fertilității în România*, 2012, p. 21.

¹⁰² Berevoiescu, I., O analiză demografică a populației de romi. Familie și fertilitate, în Zamfir, C. și Preda, M. (coord.), *Romii în România*, București: Editura Expert, 2002, p. 61.

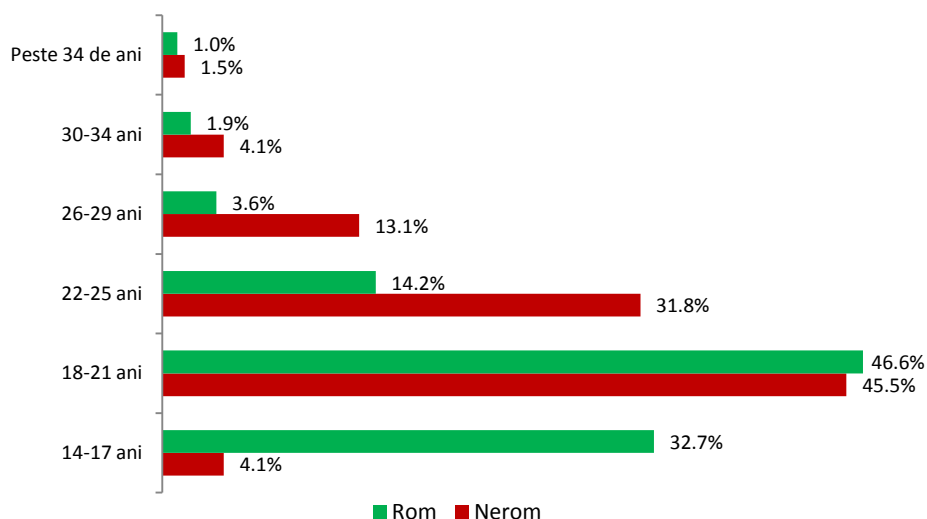

Grafic 94. Incidența sarcinii în funcție de etnie

În ceea ce privește vârsta la care au avut prima sarcină, femeile diferă în funcție de mai multe caracteristici și anume etnie, educație, situație economică, generație. Avem o suprareprezentare a primei sarcini la femeile rome din categoria de vârstă 14-17 ani (32,7%) și 18-21 ani (46,6%), diferența până la sută la sută fiind distribuită pe următoarele categorii de vârstă. Această suprareprezentare ne indică o incidență mai mare a femeilor care au avut prima sarcină între 14 și 21 de ani, adică 79,3% din totalul femeilor rome. Prima sarcină în raport cu vârsta indică o relație semnificativă¹⁰³ cu nivelul de studii, prin creșterea vârstei femeilor la prima sarcină pentru cele care au studii medii și peste (liceu, studii universitare).

Este important de menționat aici că media vârstei la prima sarcină este de 19,5 ani în rândul femeilor rome și de 22,5 ani în eșantionul nerom. Astfel, cu toate că ponderea femeilor rome care au prima sarcină în intervalul de vârstă 14-17 ani este de aproximativ o treime din total, vârsta medie la prima sarcină de peste 19 ani indică faptul că în acest interval sunt mai multe sarcini la o vârstă mai apropiată de 17 ani decât de 14 ani, deoarece media ar fi fost mai mică dacă ar fi existat mai multe cazuri de sarcină la 14 ani.

În graficul XX putem vizualiza că cea mai mare parte a femeilor nerome au avut prima sarcină între 18 și 21 de ani, (45,5%), urmate de femeile cu vârsta între 22 și 25 de ani (31,8%).

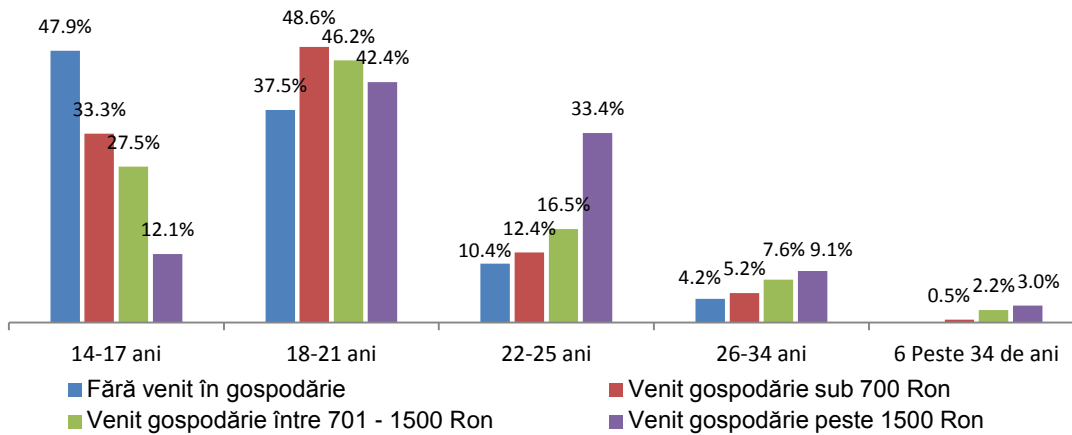

Grafic 95. Vârsta la prima sarcină în funcție de etnie

Venitul gospodăriei este asociat pozitiv cu vârsta femeilor rome și nerome la prima sarcină, acesta indicând o relație dublă, venitul ca determinat al vârstei la prima sarcină, dar și vârsta la prima sarcină, asociat cu educația mamei poate determina veniturile din gospodărie. În 47,9% dintre gospodăriile fără venit, femeile au primul copil la vârsta de 14-17 ani, pe când în 46,2% dintre gospodăriile cu venituri între 700 – 1500 Ron,

¹⁰³ Avem corelație semnificativă (sig. 0,00) și coeficientul de corelație Pearson 0,20 în eșantion romi

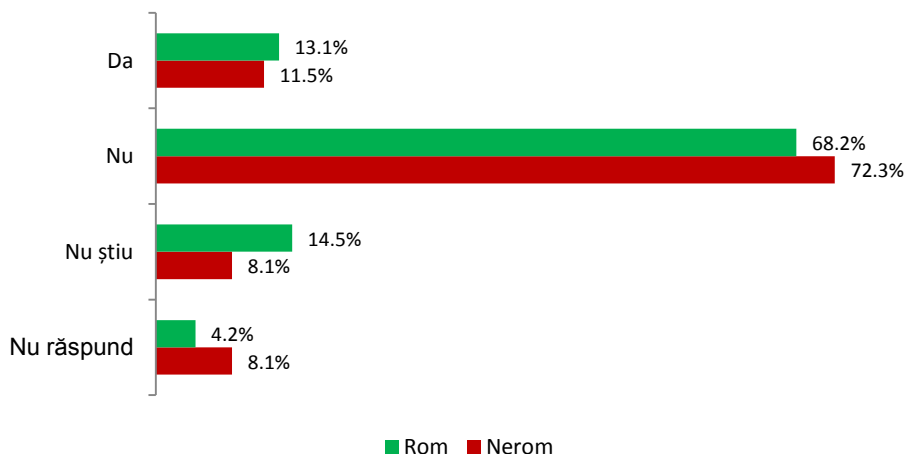
femeile au primul copil la vârsta de 18-21 ani. Putem observa în graficul 96 cum crește vârsta femeilor la prima sarcină odată cu veniturile gospodăriei din care fac parte, relația fiind semnificativă¹⁰⁴. Educația și veniturile conduc la o mai bună informare în privința planificării familiale, a mijloacelor de contracepție, a accesibilității acestor metode, toți acești factori fiind esențiali în luarea deciziei.

Grafic 96. Vârsta la prima sarcină în funcție de venituri (femei rome)

Femeile care au avut experiența unei sarcini au fost întrebate de câte ori au fost la medic în perioada sarcinii, referindu-ne doar la o sarcină. În medie femeile nerome (5,25 vizite) au mers mai des la medic decât femeile rome (3,4 vizite). Îngrijorătoare sunt însă cazurile în care sarcina nu a beneficiat de niciun control medical, ceea ce observăm mai des în cazul femeilor rome decât al femeilor nerome: 12,5% din femeile rome nu au efectuat nicio vizită la medic, comparativ cu 7,2% dintre femeile nerome.

Analiza planificării familiale a fost realizată pe eșantionul femeilor fertile, și anume femeile cu vârsta cuprinsă între 16 și 49 de ani. Această opțiune de analiză este bazată și pe distribuția inegală de vârstă a celor două eșantioane. Din punct de vedere al distribuției pe vârste a romilor, populația romă este mai tânără decât populația neromă, acest tipar regăsindu-se atât în rândul femeilor cât și al bărbaților. În eșantionul de romi sunt 67,7% femei cu vârsta cuprinsă între 16 și 49 de ani (341 cazuri în cifră absolută), iar în eșantionul neromilor sunt 46,8% femei cu vârsta între 16 și 49 de ani (227 cazuri în cifră absolută). Suprareprezentarea femeilor cu vârsta de peste 49 de ani în cazul neromilor distorsionează rezultatele, în condițiile în care acest segment de vârstă nu mai este fertil din punct de vedere biologic și prin urmare nu (mai) folosește metode de contracepție.

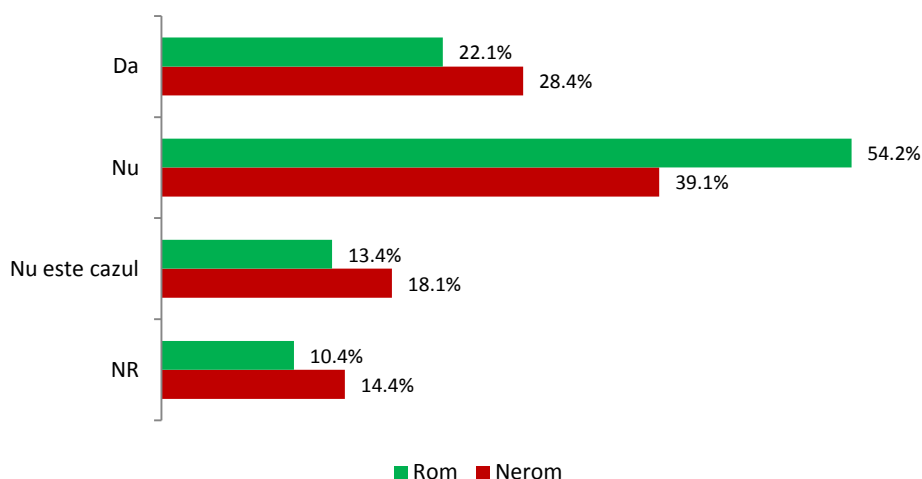

Grafic 97. Intenția de a (mai) avea copii în funcție de etnie

¹⁰⁴ Avem corelație semnificativă (sig. 0,00) și coeficientul de corelație Pearson 0,21 în eșantion romi

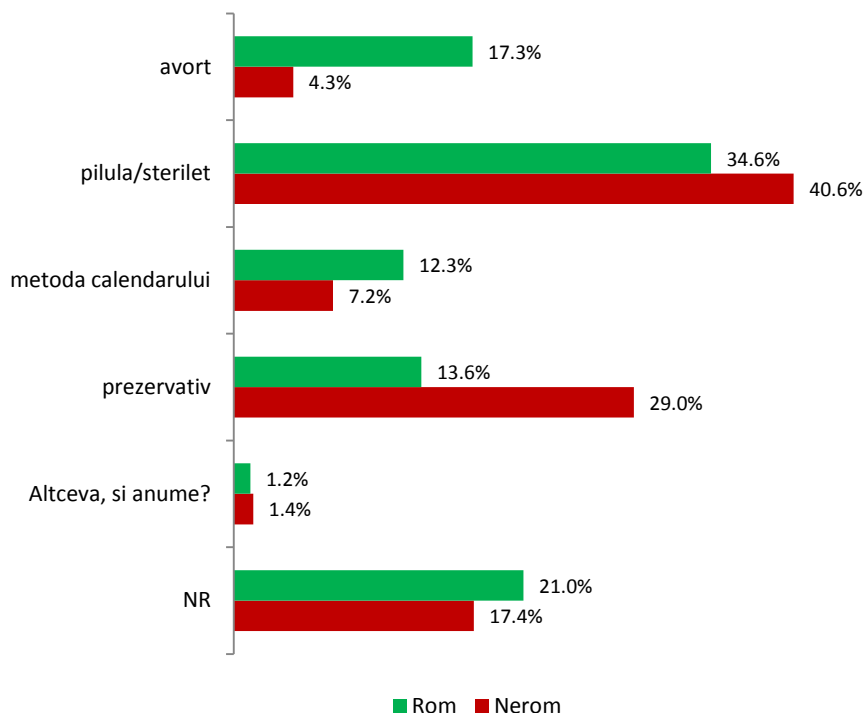
Dintre femeile fertile, doar 13,1% dintre femeile rome au intenția de a mai avea copii și 11,5% dintre femeile nerome doresc același lucru, ceea ce reprezintă valori procentuale foarte apropiate. Dintre femeile care au manifestat dorința de a mai avea copii (38 cazuri femei rome, 19 cazuri femei nerome), majoritatea mai doresc un copil (14 cazuri femeie rome, 12 cazuri femei nerome), câteva femei mai doresc doi sau trei copii și 17 femei rome au spus „câți vor mai veni”, respectiv 3 femei nerome au menționat aceeași intenție. Femeile sunt reținute în a spune că își mai doresc copii, o parte dintre acestea fiind indecise, spun că „nu știu” dacă își mai doresc copii (14,5% femei rome, și 8,1% femei nerome) sau au evitat să ofere un răspuns în acest sens. Peste două treimi dintre femeile rome fertile (68,2%) spun că nu mai intenționează să aibă copii și 72,3% dintre femeile nerome fertile converg cu femeile rome. Diferența dintre intenția femeilor rome fertile și cea a femeilor nerome fertile este extrem de redusă.

După cum am văzut, mare parte dintre femeile fertile nu-și mai doresc alți copii, intenție care ne îndreaptă către modalitățile prin care se protejează de eventuale sarcini nedorite. 28,4% dintre femeile nerome fertile menționează că în ultimii trei ani au folosit metode de contracepție și 22,1% dintre femeile rome spun că se protejează de sarcini nedorite. Procentul relativ scăzut al femeilor care se protejează în ambele eșantioane indică absența planificării familiale bazate pe contracepție. Procentul femeilor care au menționat varianta „nu este cazul” în condițiile în care vorbim despre femei fertile cu vârsta între 16 și 49 de ani, se poate datora absenței unui partener precum și reticenței de a răspunde la întrebări considerate a fi de natură intimă.

Grafic 98. Utilizarea unei metode de contracepție

În continuare, femeile care au precizat că au încercat să prevină o sarcină nedorită au fost întrebate prin ce metode s-au protejat. Principalele metode de contracepție folosite de femeile rome și nerome sunt: pilulele, steriletul, prezervativul, „metoda calendarului”. Printre metodele prin care femeile evită o sarcină nedorită se numără, pe o poziție destul de importantă, și avortul. Observăm această opțiune mai ales în cazul femeilor rome: 17,3% dintre acestea au recurs la avort pentru a evita o sarcină nedorită, practic existând de 4 ori mai multe femei rome decât nerome care recurg la avort. Apelarea la această metodă în proporție atât de ridicată indică un grad scăzut de cunoaștere și folosire a metodelor contraceptive care au rol de prevenire și nu de intervenție asupra unei situații deja existente prin întreruperea sarcinii. În lipsa unei educații reproductive adecvate prin care atât femeile, cât și bărbații, să cunoască încă din adolescență metodele prin care se pot proteja, dar și cum le pot accesa, prin cumpărarea acestora sau apelarea la un centru de planificare familială care le oferă informații gratuit, ne confruntăm în continuare cu o incidență mare a numărului de avorturi la nivel național și o suprareprezentare a acestei metode de planificare familială în rândul romilor.

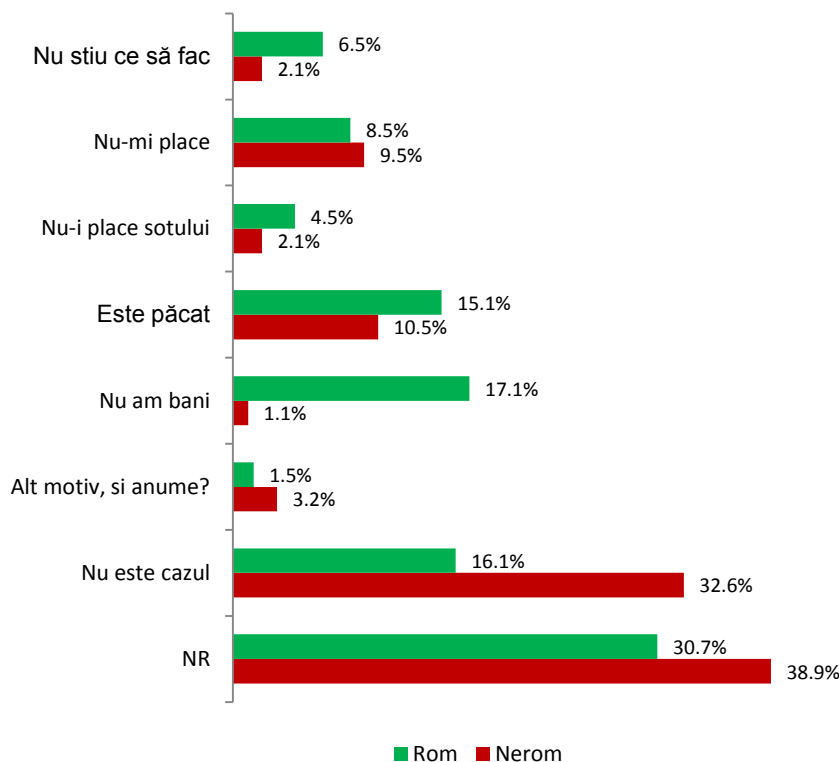
Grafic 99. Metodele de contracepție utilizate, în funcție de etnie

Metoda de contracepție prin sterilet sau pilule este preferată atât în rândul femeilor rome cât și în rândul femeilor nerome, fiind cea mai mică diferență între cele două eșantioane, și anume 6 puncte procentuale. În schimb, metoda de contracepție prin folosirea prezervativului este mai puțin utilizată în rândul femeilor rome, doar 13,6% dintre acestea menționând această opțiune. Trebuie precizat că în cazul prezervativului vorbim de implicarea ambilor parteneri în luarea deciziei și prin urmare vorbim de un comportament de cuplu în mai mare măsură decât în cazul celorlalte metode.

Revenind la problematica avortului, aceasta este asociată cu un nivel scăzut de educație, care determină lipsa unei educații sexuale, este asociată cu venituri mici, acestea fiind determinate la rândul lor de nivelul educației, dar și de nivelul de informare general despre contracepție. Lipsa veniturilor este cauza menționată și în rândul femeilor rome care nu au folosit nici o metodă de contracepție, așa cum reiese și din graficul 100.

Ca principale motive pentru neutilizarea metodelor contraceptive, femeile rome fertile au nominalizat ca primă opțiune de răspuns, „lipsa banilor” (17,1%), urmată de doctrina religioasă, „este păcat” (15,1%), preferința personală, „nu-mi place” (8,5%), lipsa informațiilor, „nu știu ce să fac” (6,5%), sau opțiunea partenerului, „nu-i place soțului (4,5%)”. Resursele financiare sunt esențiale pentru a beneficia de contracepție, femeile rome fiind de 17 ori mai afectate de lipsa resurselor financiare față de femeile nerome.

Trebuie subliniată evoluția pozitivă din ultimii concisprezece ani în ceea ce privește informarea despre metodele de planificare familială în rândul femeilor rome. Astfel, a crescut cu 150% numărul femeilor rome care afirmă că folosesc o metodă de contracepție, și a scăzut de patru ori ponderea femeilor rome care afirmă că nu folosesc planificarea familială din lipsa de informații (de la peste 23% în 1998 la 6% în 2012). Această dinamică este de natură să inducă schimbări pozitive inclusiv în participarea femeilor pe piața muncii.

Grafic 100. Motive pentru lipsa de planificare familială în funcție de etnie

Cauzalitatea dintre venit și accesul la contracepție este foarte puternică, această cauzalitate fiind atât directă cât și indirectă. Cauzalitatea directă, prin cumpărarea efectivă a mijloacelor de contracepție, iar cauzalitatea indirectă prin lipsa resurselor financiare pentru informare, deplasare, consultarea medicului specialist. Cabinetele de planificare familială oferă mijloace de contracepție în mod gratuit, dar pentru a ajunge la beneficiari, aceștia trebuie mai întâi să cunoască acest mecanism și în al doilea rând să se deplaseze la centru lunar pentru a prelua produsele. În această situație ne lovim de un prim blocaj pe care îl constituie resursele financiare atât pentru achiziționarea mijloacelor de contracepție cât și pentru a acoperi costurile lunare de transport către cabinetele de planificare familială.

Situația romilor în domeniul sănătății este caracterizată de mai multe aspecte pe care le vom menționa în concluzia capitolului:

- persoanele din gospodăriile fără venit și venit sub 700 ron ne indică cu precădere o stare de sănătate percepută ca fiind mai proastă decât media populației în general;
- incidență mai mare a bolilor sărăciei în rândul gospodăriilor rome cu mai mult de 5 membri și fără venit: afecțiuni digestive, hepatice, dermatologice, ginecologice, TBC;
- unul din trei romi cu probleme de sănătate nu a apelat la asistență medicală de tip specializat, principala cauză fiind lipsa banilor în gospodărie (62,6%);
- 6,2% dintre gospodăriile din eșantion nu au nici un membru al gospodăriei înscris la un medic de familie;
- gospodăriile care nu au nici un membru înscris la medic de familie au un număr mai mare de persoane în gospodărie, 7 persoane, un număr dublu de copii în gospodărie, 3,42 copii, față de 1,74 copii media pe total eșantion romi, precum și de un nivel de educație mai scăzut față de medie, 57,9% dintre respondenții din această categorie având maxim 4 clase terminate;

- doi romi din trei nu au efectuat controlul medical anual față de un nerom din trei;
- consumul frecvent (zilnic sau de 2-3 ori pe săptămână) de carne în rândul populației rome (65,3%) este semnificativ mai mic față de cel din rândul populației nerome (89,2%);
- gospodăriile cu venitul sub 700 ron consumă mai rar carne, legume, fructe;
- 13,1% dintre femeile rome au intenția de a mai avea copii, procent foarte similar cu cele 11,5% din femeile nerome care doresc același lucru;
- vârsta medie la care femeile rome au avut prima sarcină este de 19 ani și vârsta medie a femeilor nerome este de 22 ani, deci nu sunt diferențe foarte mari; în schimb, o treime din femeile rome au avut prima sarcină între 14-17 ani;
- 12,5% din femeile rome nu au efectuat nicio vizită la medic în timpul sarcinii, comparativ cu 7,2% dintre femeile nerome;
- 22,1% dintre femeile rome fertile menționează că în ultimii trei ani au folosit metode de contracepție (comparativ cu 28,4% dintre femeile nerome);
- incidența mare a avorturilor în rândul femeilor rome: sunt de 4 ori mai multe femei rome decât nerome care recurg la avort ca "metodă contraceptivă";
- metoda de contracepție preferată de femei este steriletul sau pilula, atât în rândul femeilor rome cât și în rândul femeilor nerome;
- metoda de contracepție prin folosirea prezervativului este mai puțin utilizată în rândul femeilor rome, doar 13,6% dintre acestea menționând această metodă;
- femeile rome sunt de 17 ori mai afectate de lipsa resurselor financiare față de femeile nerome în folosirea mijloacelor contraceptive.

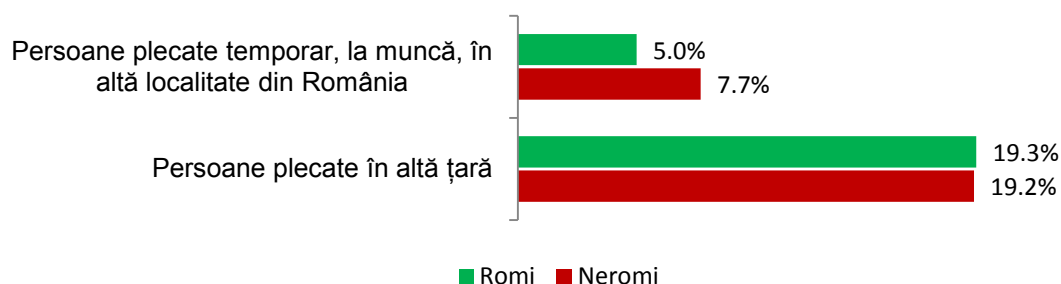
Evoluțiile pozitive se înregistrează cu precădere în domeniul contracepției, unde a crescut ponderea de cupluri care folosesc planificarea familială cu 150% și a scăzut numărul de femei care afirmă că nu folosesc nicio metodă de contracepție din lipsă de informații.

Mai departe, provocările pentru decidenții politici se vor situa, în domeniul sănătății, în aria legată de popularizarea și creșterea accesului la metode de planificare familială în rândul romilor, reducerea ponderii de persoane neînregistrate la medicul de familie și, în general, creșterea accesului romilor la serviciile de sănătate, inclusiv prin combinarea intervențiilor din domeniul generării de venituri cu cele din domeniul sănătății, combătând astfel una din cauzele pentru care romii apelează mai rar la servicii medicale. De asemenea, trebuie avută în vedere reducerea clivajului dintre speranța de viață în rândul romilor, comparativ cu neromii.

MIGRAȚIE

În acest capitol ne propunem să identificăm comportamentul de migrație al romilor, neromilor, și caracteristicile socio-economice ale gospodăriilor de origine a emigranților. Migrația externă s-a amplificat odată cu intrarea României în spațiul Schengen 2002 și mai târziu în 2007 prin intrarea României ca stat membru în Uniunea Europeană. Aceste două perioade marchează principalele etape ale migrației externe din România indiferent de etnie. Fenomenul de migrație, cu precădere cel extern este puternic mediatizat prin prisma dificultăților de integrare a emigranților în țările pe care le aleg ca destinație. În România, migrația romilor este percepută adeseori ca fiind problematică, amploarea fenomenului fiind exacerbată în presă și prin urmare și în opinia publică. Se vehiculează foarte des ideea că romii migrează în procent mai mare decât neromii.

Datele noastre infirmă acest lucru. Putem observa același procent de 19% din gospodăriile rome și nerome care au în componență persoane plecate în altă țară. În cazul gospodăriilor care au în componență persoane care sunt plecate temporar în altă localitate din România, procentul acestora este mai mic, 5% în gospodăriile rome și 7,7% în gospodăriile nerome. Romii migrează deci tot atât de mult decât neromii în afara granițelor, și mai puțin decât aceștia în interiorul granițelor, ceea ce infirmă puternic imaginea stereotipală a romilor nomazi sau semi-nomazi.

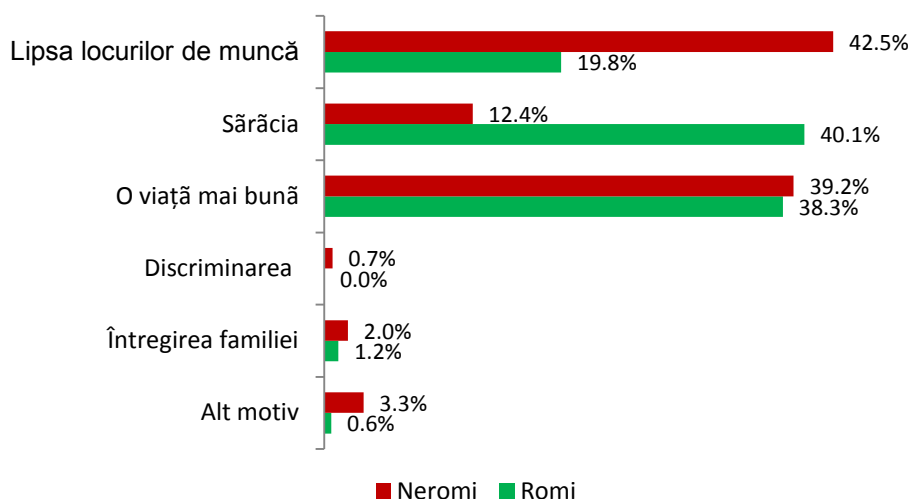
Grafic 101. Migrația internă și externă în funcție de etnie

Principalele destinații pentru persoanele plecate în străinătate sunt Italia (73 persoane), Spania (26 persoane), Germania (15 persoane) în cazul neromilor și Italia (65 persoane), Franța (38 persoane), Spania (25 persoane) în cazul romilor. După cum se vede și în tabelul de mai jos, principala destinație a romilor și neromilor este Italia urmată de Spania pentru neromi și Franța pentru romi.

Țara de destinație a celor care au emigrat	Neromi (nr. persoane)	Neromi (% din total emigranți)	Romi (nr. persoane)	Romi (% din total emigranți)
Italia	73	49%	65	40%
Spania	26	18%	25	15%
Germania	15	10%	13	8%
Marea Britanie	8	5%	16	10%
Franța	7	5%	38	23%
SUA	8	5%	4	2%
Canada	5	3%	0	0
Altă țară	6	3%	2	1%

Tabel 8. Numărul de persoane aflate în afara granițelor și țara de destinație

Respondenții au fost rugați să menționeze principalul motiv pentru care au plecat în străinătate rudele din gospodărie. Motivele menționate de gospodăria de origine a emigranților sunt în principal ”lipsa locurilor de muncă”, ”sărăcia” și speranța ”unei vieți mai bune”. Ordinea motivelor celor care au migrat diferă în funcție de etnie: romii consideră ca principale motive, ”sărăcia” 40,1%, ”o viață mai bună” 38,3%, ”lipsa locurilor de muncă” 19,8%, iar neromi pun pe primul loc ”lipsa unui loc de muncă” 42,5%, ”o viață mai bună” 39,2%, ”sărăcia” 12,4%.

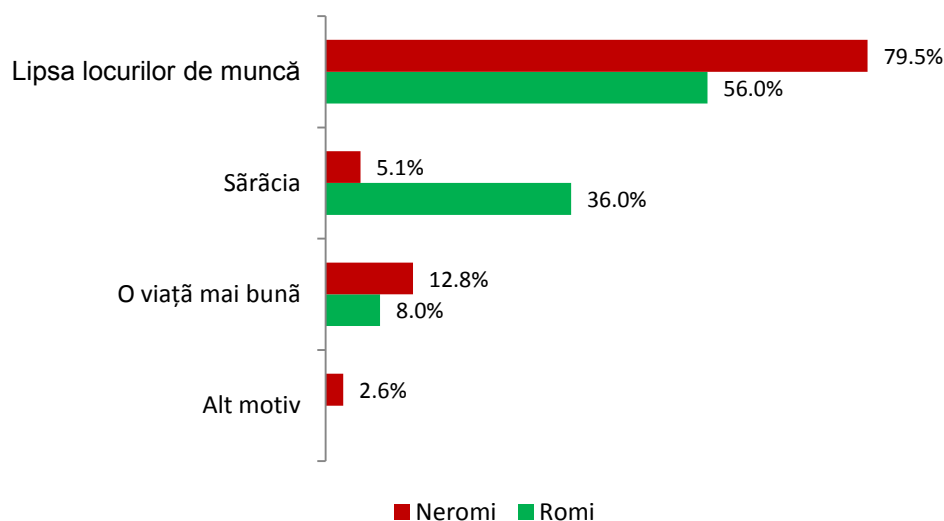

Grafic 102. Principalul motiv pentru emigrare, în funcție de etnie

Famiiliile celor plecați în alte localități din România, au menționat ca principale cauze ale migrației interne temporare: „lipsa locurilor de muncă” și „sărăcia”.

Este semnificativă diferența de procente obținute la primele două opțiuni de răspuns în funcție de etnie. Astfel, în cazul neromilor problema percepută care determină emigrarea (push-factor) este exprimată ca fiind lipsa locurilor de muncă în proporție de 42,5%, față de 19,8% în rândul romilor. Cea de-a doua opțiune de răspuns a întrunit de peste trei ori mai multe răspunsuri în eșantionul rom decât în cel nerom: 40% din romi (față de doar 12% din neromi) au răspuns că motivul principal pentru emigrarea rudelor în străinătate a fost *sărăcia*, o stare de excludere mult mai pevizivă, inclusiv la nivel psihologic, decât simpla lipsă a unui loc de muncă. Dacă neromii emigrează, ei o fac pentru a căuta un loc de muncă și a acoperi astfel deficitul în domeniul ocupării. Dacă romii emigrează, o fac pentru că sunt împinși de *sărăcie*, cu alte cuvinte de deficite cumulate în mai multe domenii.

Același tipar de motivații se observă și în cazul migrării interne (Grafic 103).

Grafic 103. Principalul motiv pentru migrarea internă, în funcție de etnie

Ne-a interesat de asemenea analiza profilului migranților romi. Prima analiză este cea a venitului gospodăriei, însă aceasta induce câteva probleme de ordin metodologic, deoarece ancheta de față măsoară venitul gospodăriei la momentul aplicării chestionarului, venituri care includ inclusiv banii pe care-i trimit rudele din străinătate. În consecință poate apărea un raționament de tip circular dat de faptul că aceste venituri pot include bani trimiși de la persoanele plecate și deci nu pot caracteriza cu acuratețe starea veniturilor înaintea deciziei de emigrare. Pentru a avea un reper, am optat pentru comparația subeșantionului gospodăriilor cu persoane emigrate, cu totalul eșantionului. Astfel, sunt într-o proporție mai mare gospodării cu persoane plecate (17,2%) care nu au venit în gospodărie față de eșantionul general (11,8%), și avem mai puține gospodării cu persoane plecate (40,6%) care au venitul sub 700 Ron față de eșantionul general (52,5%).

Venitul în gospodărie				
	Fără venit în gospodărie	Venit gospodărie sub 700 Ron	Venit gospodărie între 701 - 1500 Ron	Venit gospodărie peste 1500 Ron
Gospodării cu persoane plecate în altă țară	17.2%	40.6%	29.4%	12.8%
Distribuția gospodăriilor din totalul eșantionului	11.8%	52.5%	25.9%	9.9%

Tabel 9. Veniturile în gospodăriile emigranților

Gospodăriile cu persoane plecate în străinătate sunt caracterizate de un număr mai mare de persoane în gospodărie, „peste 5 persoane” (40,5%) față de eșantionul general (31,7%). Aceste gospodării, din subeșantionul gospodăriilor cu persoane plecate, sunt situate cu precădere în interiorul localității și sunt din mediul urban. Următoarele tabele indică diferențele dintre subeșantionul gospodăriilor rome cu persoane plecate în străinătate și totalul eșantionului de gospodării rome.

Numărul de persoane din gospodărie (romi)			
	1-3 persoane	4-5 persoane	peste 5 persoane
Gospodării cu persoane plecate în altă țară	33.5%	26.0%	40.5%
Distribuție gospodăriilor din total eșantion	33.4%	34.8%	31.7%

Tabel 10. Numărul de persoane în gospodăriile migranților

Locuința dumneavoastră este situată..? (romi)		
	La marginea localității	În interiorul localității
Gospodării cu persoane plecate în altă țară	24.7%	75.3%
Distribuție gospodăriilor din total eșantion	32.1%	67.9%

Tabel 11. Situația gospodăriei emigranților

Mediul de rezidență (romi)		
	Rural	Urban
Gospodării cu persoane plecate în altă țară	38.5%	61.5%
Distribuție gospodăriilor din total eșantion	45.8%	54.2%

Tabel 12. Mediul de rezidență al gospodăriilor emigranților

Concluzionând astfel asupra profilului gospodăriei migranților, se observă că aceștia se situează în segmentul gospodăriilor cu nivel mai slab de venituri (sub 700 de ron), preponderent din mediul urban și din cartiere situate în interiorul localității, precum și cu un număr de persoane în componență peste medie. De asemenea, emigranții pleacă din gospodării situate în cartiere caracterizate de mixitate etnică în proporție de peste 80% și doar în proporție de 16,4% din comunități compacte de romi.

În domeniul politicilor de migrație, decidenții trebuie să se concentreze pe combaterea percepției eronate conform căreia romii migrează în proporție mai mare decât neromii, provocând o scădere a imaginii României în exteriorul granițelor. Imaginea negativă a României este dată de lipsa de incluziune socială a unei părți importante din minoritatea romă, ceea ce constituie chiar factorul de presiune pentru migrația în căutarea unor perspective mai bune de viitor.

Mai departe, migrația trebuie studiată inclusiv în raport cu beneficiile pe care aceasta le are în rândul migranților, al familiilor acestora, dar și al comunităților de origine. Investițiile provenite din resurse câștigate în străinătate contribuie la ridicarea nivelului de trai în orice comunitate, iar migrația constituie, pe lângă o oportunitate de câștiguri financiare percepută ca inexistentă în România, o oportunitate de a lărgi orizonturile de așteptări și aspirații ale migranților, inclusiv în raport cu copiii lor.

ÎN LOC DE CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI: PROVOCĂRI ȘI SOLUȚII

E nevoie de o strategie de dezvoltare / promovare a incluziunii sociale pentru minoritatea romă? Cu siguranță da, însă în niciun caz în modul în care ea este creionată în acest moment.

De mult prea multe ori, atunci când cei interesați de subiect (reprezentanți ai instituțiilor interguvernamentale și guvernamentale, cercetători, chiar și reprezentanți ai organizațiilor nonguvernamentale rome) se referă la minoritatea romă și la provocările pe care aceasta le aduce în politica socială / publică europeană / românească, toți se referă la aceasta ca la un “tot”, fără a avea în vedere diversitatea existentă în interiorul comunității.

Sperăm ca cercetarea de față să fi adus câteva precizări importante în ceea ce privește diversitatea minorității rome și a problemelor interconectate cu care se confruntă. Mai mult ca oricând, trebuie acționat în mod ținut asupra problemelor de excludere socială cu care se confruntă romii, punând în prim plan necesitatea înțelegerii corelațiilor dintre fenomenele negative ce trebuie combătute, pentru eradicarea cauzelor acestora în loc de a irosi resursele în combaterea unor simptome, care, atâta timp cât vor persista factorii ce le influențează, vor continua să genereze tensiuni sociale, economice și politice.

Pentru acest lucru, este esențială formularea de politici bazate pe date care dezvăluie adevăratele nevoi pe care romii le resimt. Evident, formularea unor politici publice relevante, bazate pe date, sustenabile, incluzive și eficiente nu este suficientă. Stadiul implementării necesită de asemenea mecanisme eficiente de transpunere a măsurilor în acțiuni concrete la nivel local, dar și un aparat bine definit de monitorizare a progreselor obținute și de eventuală corecție a defectelor apărute pe parcursul procesului de implementare, precum și de ajustare a politicilor publice pentru a răspunde cât mai bine provocărilor de la firul ierbii. Din păcate, România ultimelor decenii de politici publice pentru romi nu a beneficiat nici de unul, nici de celălalt din aceste ingrediente esențiale.

Lupta împotriva sărăciei și promovarea incluziunii sociale se face cu aceleași instrumente indiferent de grupul vulnerabil căruia îi este adresat: dezvoltarea resursei umane din administrația publică, centrală și locală, astfel încât aceasta să fie înalt specializată și dedicată muncii pe care o depune, colaborarea între instituții pe orizontală și pe verticală, finanțarea corectă a sistemelor de intervenție, dezvoltarea mediului de afaceri, mediu care creează locuri de muncă și a celui educațional, care pregătește “muncitorii de mâine”, toleranță zero față de orice formă de discriminare etc. sunt elemente pe care statul trebuie să le pună în practică pentru a promova dezvoltarea care vizează orice grup vulnerabil, fie că acesta este unul eminent social sau / și etnic. O strategie de incluziune socială dedicată unei minorități naționale trebuie să conțină elemente *specifice* acelei minorități. Ei bine, are strategia pentru romi elemente specifice romilor? Afectează excluderea și sărăcia într-un mod diferit romii față de cei care sunt în aceeași situație dar sunt neromi? Da, romii sunt afectați în mai mare măsură de sărăcie, însă lupta cu această realitate se poate face cu instrumente specifice minorității rome sau mai degrabă cu instrumente generale în care problematica romilor să fie bine articulată și prezentă?

Așa cum se știe, o politică generală aprobată de Guvern creează cadrul necesar implementării acesteia la nivel local. Principiul *descentralizării în execuție* se traduce prin faptul că “aplicarea strategiei se va realiza prin responsabilități specifice ale instituțiilor și autorităților publice și prin atragerea organizațiilor neguvernamentale în **implementarea programelor locale desprinse din planul general de măsuri pentru aplicarea prezentei strategii**”¹⁰⁵. În realitate, cvasi-majoritatea măsurilor din Strategie trebuie să fie aplicate de către nivelul local

¹⁰⁵ HG 430/2001

(Consiliul Județean și Consiliul Local), nivel care are competența legală în a rezolva “problemele” cuprinse în planul General de Măsură și, chiar mai mult, de a decide dacă o nevoie este prioritară și trebuie rezolvată¹⁰⁶.

Guvernul, în schimb, conform L 195/2006, aprobă standardele de cost și de calitate pentru serviciile oferite de Autoritățile Publice Locale, identifică sursele de finanțare necesare finanțării acestor servicii, creează cadrul necesar respectării principiului non-discriminării și al egalității de șanse, oferă know how și monitorizează gestionarea corectă și judicioasă a resurselor aplicate. Acest lucru poate fi tradus prin faptul că Guvernul stabilește cât costă racordarea la rețeaua de apă pentru o persoană care nu dispune de această facilitate (bineînțeles că standardul de cost diferă în funcție de zonă etc.), găsește finanțarea necesară (din bugetul propriu sau folosind resurse externe), creează un Program Național la care primăriile pot aplica. Dacă Guvernul își dorește ca programul să vizeze în mai mare măsură comunitățile de romi, izolate, rurale etc., trebuie să justifice acest lucru și bineînțeles să ofere puncte suplimentare în evaluare pentru primăriile care răspund acestui obiectiv guvernamental.

În lumina celor de mai sus este evidentă ideea conform căreia strategiile locale sunt cele care trebuie să fie susținute. Ele trebuie să includă nevoile comunităților de romi pentru simplul motiv că rezolvarea acestora este sarcina exclusivă a autorității locale. În plus, în condițiile în care persistă o listă de informații, cifre, situații etc. privind comunitățile de romi la nivel național, autoritățile locale sunt singurele în măsură să determine nevoile și disponibilitățile specifice din interiorul fiecăreia dintre comunitățile pe care le „păstoresc”. O altă observație, la nivelul implementării, de această dată, ține de asumarea de răspundere pentru implementarea respectivelor măsuri: responsabilizarea guvernării locale se poate face mult mai ușor în condițiile unei situații raportate de nevoi decât responsabilizarea Guvernului, care nu deține nici informațiile, nici mijloacele de-a implementa programe rămase la un nivel generalist și care, la fața locului, se dovedește de multe ori că sunt cel puțin dificil de pus în practică.

În condițiile în care populația Europei îmbătrânește, iar presiunea asupra sistemului de pensii crește, a nu investi astăzi în resursa umană de mâine este o decizie cel puțin iresponsabilă. Minoritatea romă este una din resursele încă nevalorificate ale Europei, având în vedere dimensiunea, vârsta, și, mai ales, apetența acestei minorități la dezvoltare, a cărei dinamică pozitivă reiese din analiza aprofundată a evoluțiilor din ultimii cincisprezece ani. Provocarea rămâne însemnată, dar soluțiile se pot sprijini pe dinamica pozitivă de schimbare socială care se întrezărește în satele datelor din aceste pagini.

¹⁰⁶ L 195/2006 – Legea Descentralizării - SECȚIUNEA 1 Competențe exclusive

Art. 20. - Autoritățile administrației publice locale, în exercitarea competențelor exclusive, au dreptul de decizie și dispun de resursele și mijloacele necesare realizării acestora, cu respectarea normelor legale în vigoare.

Art. 21. - Autoritățile administrației publice locale de la nivelul comunelor și orașelor exercită competențe exclusive privind:

- a) administrarea domeniului public și privat al comunei sau orașului;
- b) administrarea infrastructurii de transport rutier de interes local;
- c) administrarea instituțiilor de cultură de interes local;
- d) administrarea unităților sanitare publice de interes local;
- e) amenajarea teritoriului și urbanism;
- f) alimentarea cu apă;
- g) canalizarea și epurarea apelor uzate și pluviale;
- h) iluminatul public;
- i) salubritatea;
- j) serviciile de asistență socială cu caracter primar pentru protecția copilului și pentru persoane vârstnice;
- k) serviciile de asistență socială cu caracter primar și specializate pentru victimele violenței în familie;
- l) transportul public local de călători;
- m) alte competențe stabilite potrivit legii.

BIBLIOGRAFIE

ActiveWatch, *Reprezentarea etniei rome în media*, 2010

Agenția pentru Drepturile Fundamentale a Uniunii Europene (FRA), *Condițiile de locuit ale romilor și travellers din Uniunea Europeană*, Oficiul pentru Publicații Oficiale ale Comunităților Europene, Luxemburg, 2010

Agenția de Dezvoltare Comunitară Împreună, *Starea locuirii și infrastructurii în comunitățile compacte de romi*, studiu nepublicat, 2010

Asociația Pro Democrația, *Stereotipurile la adresa romilor*, 2010 și 2012

Bădescu, G., Grigoraș, V., Rughiniș, C., Voicu, M., & Voicu, O. (2007). *Barometrul incluziunii romilor*. București: Fundația pentru o Societate Deschisă, 2007

Berevoiescu, I., O analiză demografică a populației de romi. Familie și fertilitate, în Zamfir, C. și Preda, M. (coord.), *Romii în România*, București: Editura Expert, 2002

Centrul Amare Rromentza, *Romii... în căutarea stimei de sine*, București, UNICEF, 2007

Cace, S., Vlădescu, C., *Starea de sănătate a populației roma și accesul la serviciile de sănătate*. București: Editura Expert, 2004

Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate – SASTIPEN, *Accesul romilor la serviciile de sănătate*, București, 2010

CNCD, *Fenomenul discriminării în România*, 2010

Dan, A.N., „Locuința și serviciile de locuire”, în Preda, M. (coord.), *Riscuri și inechități sociale în România. Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice*, Polirom, Iași, 2009, Cap. IV.1, pp. 103-125.

Decade Watch România, *Evaluarea intermediară a Deceniului de Incluziune a Romilor*, 2010

Duminică, G., Ivasiuc, A., *O școală pentru toți? Accesul copiilor romi la o educație de calitate*. UNICEF, Vanemonde, București, 2010

Duminică, G., Preda, M., *Accesul romilor pe piața muncii*, Editura Cărții de Agribusiness, București, 2003

ERRC, *Breaking the Silence. Trafficking in Romani Communities*, Budapesta, 2011

European Commission, *Europe 2020 targets: poverty and social exclusion. Active inclusion strategies*, 2012
Eurostat, *Combating poverty and social exclusion. A statistical portrait of the European Union in 2010*, Publications Office of the European Union, Luxemburg, 2010

Fleck, G., Rughiniș, C., *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de azi*, Human Dynamics, București, 2008

Fredrik Barth, „Introduction”, in Fredrick Barth (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, Oslo, Universitetsforlaget, 1969

- Fundația Desire, *Accesul romilor la muncă decentă și nevoia de capacitate economică*, 2010
- Gergely, D., „Dreptul la sănătate și principiul nediscriminării”, în vol. *Etica și non-discriminarea grupurilor vulnerabile în sistemul de sănătate*, Asociația pentru Dezvoltare și Incluziune Socială, 2011
- Institutul de Cercetare a Calității Vieții, *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi*, proiect finanțat prin FSE/POS/DRU, 2011
- ICCV, *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*, Editura Expert, București, 2010
- Institutul Național de Statistică, *Evoluția natalității și fertilității în România*, 2012
- Ladanyi, J., Szelenyi, I., „The social construction of Roma ethnicity in Bulgaria, Romania and Hungary during market transition”, *Review of Sociology*, vol. 7, nr. 2, 2001, pp. 71-89
- Masseria, C., Mladovsky, P., Hernández-Quevedo C., *The socio-economic determinants of the health status of Roma in comparison with non-Roma in Bulgaria, Hungary and Romania*. *Journal of Public Health*; 20(5):549–554, 2012
- Open Society Foundations, *No Data – No Progress. Data Collection in Countries Participating in the Decade of Roma Inclusion 2005-2015*, Budapest, OSF, 2010
- Preda, M., Starea de sănătate a romilor: evaluarea factorilor individuali și instituționali. În Zamfir, Cătălin și Preda, Marian (coord.) *Romii în România*. București: Editura Expert, 2002
- Rughiniș, C., „The forest behind the bar charts: bridging quantitative and qualitative research on Roma/Țigani in contemporary Romania”, *Patterns of Prejudice*, 44:4, 337-367, 2010
- SPER, *Imaginea etniei rome în presa scrisă și TV*, 2009
- Romani CRISS, *Imaginea minorității rome în presa națională și locală*, 2007
- Sandu, D., *Comunitățile de Romi din România. O hartă a sărăciei comunitare prin sondajul PROROMI*, București, Banca Mondială, 2005
- Spolu International Foundation, *Breaking the vicious circle*, 2000
- Steger, Tamara (ed.), *Making the Case for Environmental Justice in Central and Eastern Europe*, CEU Center for Environmental Policy and Law (CEPL), The Health and Environment Alliance (HEAL), The Coalition for Environmental Justice, 2007, Budapest, p. 26
- United Nations, *Istanbul Declaration on Human Settlements*, Istanbul, 1996
- United Nations, *The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action*, Istanbul, 1996
- UNDP, *The Roma in Central and Eastern Europe. Avoiding the Dependency Trap*, 2003
- Wamsiedel, M., Vincze, E. și Ionescu, I. *Sănătatea romilor. Perspectiva actorilor implicați în sistemul sanitar – medici, mediatore, pacienți*. București: Romani CRISS, 2011
- Wamsiedel, M., Jitariu, C., Barbu, S., Cnab T. (2012) *Sănătate și Comunitatea romă: Analiză asupra situației în România*. București: Romani CRISS,
- Zamfir, C., Preda, M. (coord.), *Romii în România*, editura Expert, București, 2002
- Zamfir, C., Zamfir, E. (coord.), *Țigani, între ignorare și îngrijorare*, Ed. Alternative, București, 1993

Articole de pe platforme de știri online

„Adevărul despre Schengen: de ce le este frică nemților?”, de Ciprian Mailat, apărut în data de 6 martie 2013, disponibil la adresa <http://www.capital.ro/detalii-articole/stiri/adevarul-despre-schengen-de-ce-le-este-frica-nemtilor-179103.html> consultată în martie 2013

„Romi de România sau țigani nomazi?”, de Călin Corpaș, apărut în data de 21 martie 2013, disponibil la adresa <http://www.bihon.ro/romi-de-romania-sau-tigani-nomazi/1264703> consultată în martie 2013.

Alte surse internet:

<http://ec.europa.eu>

<http://www.soros.ro>

<http://www.romadecade.org>

<http://www.petitiononline.ro>

<http://www.unhabitat.org>

<http://www.agentiaimpreduna.ro>

<http://www.presidency.ro>

Erată:

1. La pagina 77, paragraful „La nivelul copiilor de vârstă școlară, 61,6% frecventează școala, 5,1% au întrerupt studiile, iar 6,5% nu au fost înscriși niciodată la școală. Diferența până la 100% se regăsește în opțiunea respondenților de a nu răspunde la această întrebare. Revenind la distribuția copiilor din gospodăriile rome, avem un procent de 11,6% de copii care sunt în afara sistemului de educație, jumătate dintre aceștia renunțând la școala, încadrându-se cel mai probabil la abandon școlar, jumătate nu au făcut parte niciodată din sistemul educațional (graficul XXX).”

se va înlocui cu paragraful

„Luând în considerare răspunsurile valide ale respondenților romi, se constată că, la nivelul copiilor de vârstă școlară, 84,2% frecventează școala, 6,9% au întrerupt studiile, iar 8,9% nu au fost înscriși niciodată. În rândul romilor, cauzele pentru întreruperea studiilor la momentul colectării datelor sunt legate de sărăcie: astfel, 78,6% din părinți declară că sărăcia și lipsurile materiale au provocat întreruperea studiilor, iar 7,1% au afirmat că întreruperea studiilor s-a datorat necesității, pentru copil, de a participa la activități generatoare de venituri. Cele două cauze cumulate (85,7%) sunt legate de sărăcie, în timp ce doar 14,3% din romi declară că educația nu este importantă. În ceea ce privește copiii care nu au fost niciodată cuprinși în sistemul de educație, 84,6% din părinți declară că acest lucru se datorează de asemenea unor cauze legate de sărăcie (fie participarea copilului la activități generatoare de venituri, fie necesitatea de a-i îngriji pe frații mai mici, fie, pur și simplu, lipsurile materiale care împiedică acoperirea costurilor colaterale ale educației). În procent de 15,4% romii explică necuprinderea copiilor în învățământ prin distanța mare față de școală. Aceste date se regăsesc în graficul 63.”

2. La pagina 98, „graficul XX” se va înlocui cu „graficul 95”.

Erată:

1. La pagina 77, paragraful „La nivelul copiilor de vârstă școlară, 61,6% frecventează școala, 5,1% au întrerupt studiile, iar 6,5% nu au fost înscriși niciodată la școală. Diferența până la 100% se regăsește în opțiunea respondenților de a nu răspunde la această întrebare. Revenind la distribuția copiilor din gospodăriile rome, avem un procent de 11,6% de copii care sunt în afara sistemului de educație, jumătate dintre aceștia renunțând la școala, încadrându-se cel mai probabil la abandon școlar, jumătate nu au făcut parte niciodată din sistemul educațional (graficul XXX).”

se va înlocui cu paragraful

„Luând în considerare răspunsurile valide ale respondenților romi, se constată că, la nivelul copiilor de vârstă școlară, 84,2% frecventează școala, 6,9% au întrerupt studiile, iar 8,9% nu au fost înscriși niciodată. În rândul romilor, cauzele pentru întreruperea studiilor la momentul colectării datelor sunt legate de sărăcie: astfel, 78,6% din părinți declară că sărăcia și lipsurile materiale au provocat întreruperea studiilor, iar 7,1% au afirmat că întreruperea studiilor s-a datorat necesității, pentru copil, de a participa la activități generatoare de venituri. Cele două cauze cumulate (85,7%) sunt legate de sărăcie, în timp ce doar 14,3% din romi declară că educația nu este importantă. În ceea ce privește copiii care nu au fost niciodată cuprinși în sistemul de educație, 84,6% din părinți declară că acest lucru se datorează de asemenea unor cauze legate de sărăcie (fie participarea copilului la activități generatoare de venituri, fie necesitatea de a-i îngriji pe frații mai mici, fie, pur și simplu, lipsurile materiale care împiedică acoperirea costurilor colaterale ale educației). În procent de 15,4% romii explică necuprinderea copiilor în învățământ prin distanța mare față de școală. Aceste date se regăsesc în graficul 63.”

2. La pagina 98, „graficul XX” se va înlocui cu „graficul 95”.

ROMII DIN ROMÂNIA

De la țap ispășitor la motor de dezvoltare

Această publicație a fost realizată în cadrul proiectului Observatorul pentru Romi, proiect susținut financiar de către Ministerul Afacerilor Externe al Germaniei prin Ambasada Germaniei la București

Federal Foreign Office

Ambasada
Republicii Federale Germania
București

